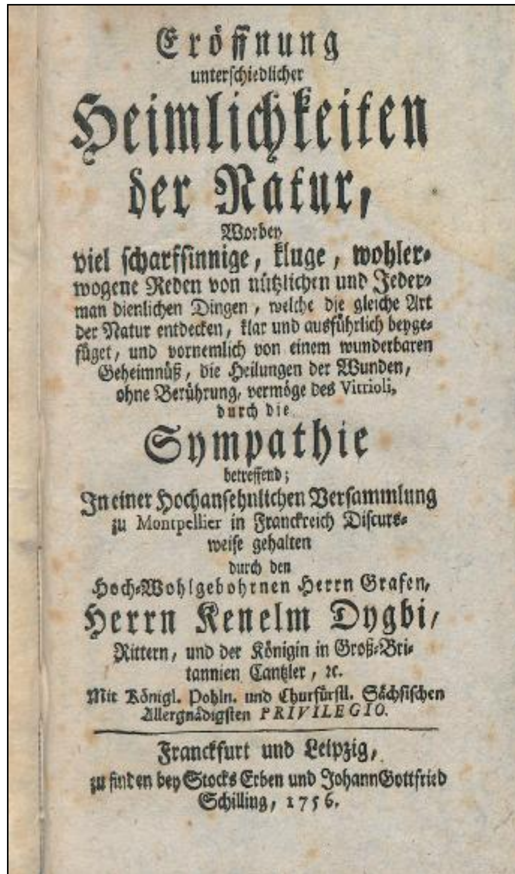

Eröffnung
unterschiedlicher
Heimlichkeiten
der Natur,
Worbey
viel scharffsinnige, kluge, wohler-
wogene Reden von nützlichen und Jeder-
man dienlichen Dingen, welche die gleiche Art
der Natur entdecken, klar und ausführlich beyge-
füget, und vornemlich von einem wunderbaren
Geheimnüß, die Heilungen der Wunden,
ohne Berührung, vermöge des Vitrioli,
durch die
Sympathie
betreffend;
In einer Hochansehnlichen Versammlung
zu Montpellier in Franckreich Discurs-
weise gehalten
durch den
Hoch-Wohlgebohrnen Herrn Grafen,
Herrn Kenelm Dygbi,
Rittern, und der Königin in Groß-Bri-
tannien Cantzler, etc.
Mit Königl. Pohln. und Churfürstl. Sächsischen
Allergnädigsten PRIVILEGIO.

Franckfurt und Leipzig,
zu finden bey Stocks Erben und Johann Gottfried
Schilling, 1756.

KENELM DIGBY

ERÖFFNUNG UNTERSCHIEDLICHER HEIMLICHKEIT DER NATUR

ONTHULLING VAN DE UITEENLOPENDE GEHEIMENISSEN DER NATUUR

1 7 5 6

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

1 juli 2021

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING VAN DE VERTALER

De auteur van dit werk is Kenelm Digby (1603-1665). Het titelblad van het boek vermeldt evenwel "Dygbi".

Kardinaal thema is het verschijnsel van de ‘sympathie’, de thans nog onverklaarbare onderlinge werking van personen en voorwerpen op afstand. Het doet denken aan het principe '*similia similibus curantur*', ofwel het gelijke geneest het gelijke, aan welke stelling Paracelsus en de homeopathie veel ontleenden.

Onder anderen heeft Karl du Prel over een soortgelijk thema indrukwekkende werken geschreven, in vertaling getiteld: ‘De magie als natuurwetenschap, deel I, de magische natuurkunde’, en ‘De magie als natuurwetenschap, deel II, de magische psychologie’, beide uit 1899 (zie mijn vertalingen op www.archive.org).

De inhoud ervan zou op iedere universiteit verplichte literatuur moeten worden, want de thema’s sluiten aan op de huidige onderzoekingen op het terrein van de kwantummechanica.

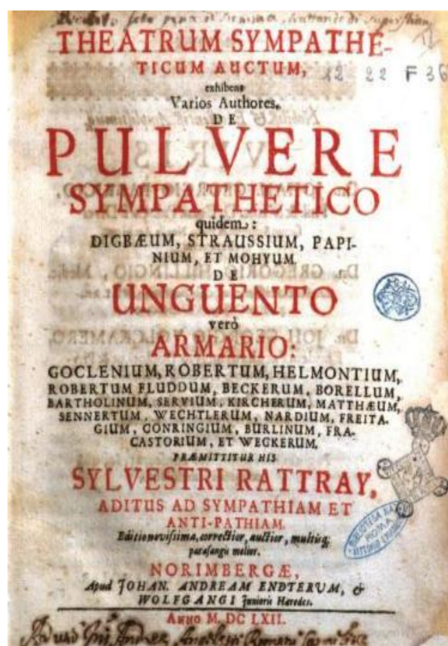
Al deze werken geven vele goed gedocumenteerde voorbeelden van een kennis die al eeuwenoud is, en tot op heden nog tot het absolute grensgebied van de wetenschap behoort. Hier is sprake van een soort natuurkunde die alleen nog in kleine gezelschappen lijkt voort te bestaan, en duidelijk maakt waarom bepaalde verrichtingen als tovenarij worden gezien. Zo geeft Digby voorbeelden van het genezen van mensen en dieren op afstand, door het behandelen van lichamelijke stoffen die van dezen afkomstig zijn.

Ook de invloed van traumatische gebeurtenissen in het leven van zwangere vrouwen komt aan de orde. De indrukken die uit deze gebeurtenissen ontstaan, kunnen een indruk achterlaten op het lichaam van het ongeboren kind, welke indruk soms letterlijk en soms symbolisch gestalte krijgt.

Een bijzondere plek in dit werk krijgt de stof 'vitriool'. Deze kan op afstand iemands lichaamseigen stof behandelen, bijvoor-

beeld bloed op een kledingstuk, waardoor de patiënt hetzij ernstige pijnen krijgt, of juist zeer snel opknapt, afhankelijk van het verhitten of afkoelen van het kledingstuk dat in vitriool is gedompeld.

Toevallig ontdekte ik, dat op zijn minst hele passages uit dit boek van Digby te vinden zijn in het werk '*Theatrum Sympatheticum Auctum, exhibens Varios Authores. De pulvere sympathetico*', et cetera, uit 1667, waarbij op het titelblad vele namen staan, beginnen met die van Digby, zoals hieronder te zien is.

THEATRUM SYMPATHE-
TICUM AUCTUM,
exhibens
Varios Authores.
DE
PULVERE
SYMPATHETICO
quidem:
DIGBÆUM, STRAUSSIUM, PAPI-
NIUM, ET MOHYUM
DE
UNGUENTO
verò
ARMARIO:
GOCLENIUM, ROBERTUM, HELMONTIUM,
ROBERTUM FLUDDUM, BECKERUM, BORELLUM,
BARTHOLINUM, SERVIUM, KIRCHERUM, MATTHÆUM,
SENNERTUM, WECHTLERUM, NARDIUM, FREITA-
GIUM, CONRINGIUM, BURLINUM, FRA-
CASTORIUM, ET WECKERUM.
PRÆMITTITUR HIS
SYLVESTRI RATTRAY,
ADITUS AD SYMPATHIAM ET
ANTI-PATHIAM.
Editio novissima, correctior, auctior, multisq;
parasangis melior.
NORIMBERGÆ,
Apud JOHAN. ANDREAM ENDTERUM, &
WOLFGANGI Junioris Hæredes.
ANNO M. DC LXII.

Omgekeerd kwam ik ook hele passages tegen in het werk van Joannis Baptista de Porta, '*Amphitheatrum Magiae Universae Theoreticae & Practicae*; Oder Gründlicher, Ausführlicher Bericht und Unterrricht Von denen Grössesten, Geheimesten,

Wunder-Machten Gottes, der Natur, der Engel, der Teufel, der Menschen', etc., etc., Neurenberg, 1714.

Ik ben niet nagegaan in hoeverre alles in deze werken over en weer werd overgenomen, maar het is wel opmerkelijk.

Het werk van Digby stelt twee werkzame entiteiten naast elkaar op: de natuur en de kunst. Michael Maier zegt, in ‘Chymisches Kabinet’, 1708: “Zo bieden de kunst en de natuur elkaar de hand. Zoals deze de kunst dient, zo dient de kunst weer de natuur en is haar terwille. Doch de natuur blijft de meesteres en de kunst de dienstmaagd.” Het begrip ‘kunst’ had in zijn tijd een ruime betekenis, waarbij werkzaamheid op grond van de natuur de belangrijkste was. Het was een kunst om de geheime natuur te doorgronden en ermee samen te werken.

Michael Maier, in ‘*Silentium Post Clamores*’ (De stilte na het rumoer), Hoofdstuk I, 1617, zegt dan ook: “De natuur, die zich in de vier elementen en de hemelbanen, dat wil zeggen in het gehele universum, uitbreidt en daarin heerst, heeft zeer veel opmerkelijke, grote geheimenissen verborgen en ingesteld, die veel merkwaardige soorten dingen en schepselen naar het welgevallen en believen van de Almachtige hebben voortgebracht. Van die mysteriën heeft de natuur alles wat zij voor het gewone, ongeletterde volk verborgen en buiten beheersing wil houden, achtergehouden. Niet zoals de gierigaards of de afgunstigen schandelijkerwijs plegen te doen, doch veelmeer omdat zij daardoor de ontstemde en slaperige mensen tot de ware lof der deugd wil opmonteren, opdat zij haar kostelijke, schitterende, doch verborgen geheimenissen met des te grotere ijver en ernst gaan onderzoeken.”

Maier zegt in hetzelfde werk: “Doch in de wereld kan de kunst niets nieuws scheppen, hoewel zij met een lieflijke en nuttige uitwisseling en vermenging van twee of meer natuurlijke dingen, uiteindelijk het derde tevoorschijn brengt, waarbij het (ongeacht of het op natuurlijke wijze of door de kunst tevoorschijn is gebracht) enigermate twijfelachtig is of dat dan

kunstmatig moet worden genoemd.” En: “Op zich is het ook niet logisch, dat de natuur de kunst navolgt of haar imiteert. Integendeel, want de natuur is de vrouwe en heerseres, en de kunst is slechts de dienstmaagd die aan het geweld der natuur onderworpen is, hoewel de vrouwe de nuttige inzichten van haar dienstmaagd niet afwijst.” Maier gebruikt deze beeldspraak ook elders, in ‘*Themis Aurea*’ (De Gouden Themis), H. 15, 1628: "De arend, de raaf, de leeuw en wat niet meer, houden het langer vol dan de mens, alsof de natuur hem een stiefmoeder is en de anderen haar werkelijke kroost zijn." Geen wonder, want de genoemde dieren verzetten zich niet tegen de natuur.

De voetnoten van de auteur zijn als zodanig opgenomen. De voetnoten van de vertaler zijn hiervan onderscheiden, doordat ze tussen haakjes staan, met de toevoeging ‘vert.’.

De citaten die de auteur opvoert, zijn nergens gemarkeerd.

Ruud Muschter

BRONVERMELDING

Leipzig, 1756

http://dl.ub.uni-freiburg.de/diglit/digby1756

Albert-Ludwigs-Universität Freiburg

HET DUITSE OMSLAG

Onthulling
van de uiteenlopende
geheimenissen
der natuur,
waarbij
vele scherpzinnige, verstandige, welover-
wogen uitspraken over nuttige en voor ieder-
een gedienstige dingen, die de gelijke aard
der natuur onthullen, helder en uitvoerig bijge-
voegd zijn, en voornamelijk over een wonderbaar
geheimenis, de genezing der wonden -
zonder aanraking, dankzij de vitriool -
door de
sympathie;
in een zeer aanzienlijke vergadering
te Montpellier in Frankrijk verhandelings-
gewijze gehouden
door de
hoogwelgeboren heer graaf
de heer Kenelm Digby,
ridder en kanselier van de koningin in Groot-Brit-
tannië, et cetera.
Met koninklijk Pools en kuurvorstelijk, Sachsisch
allergenadigst privilege.

Frankfurt en Leipzig,
te vinden bij Stocks erfgenamen en Johann Gottfried
Schilling, 1756.

DE TEKST

Aan de gunstig-verstandige
lezer!

Deze verhandeling, die u hier in het kort wordt gepresenteerd, behoeft geen wijdlopige lofspreuk, aangezien ze zulke fraaie en heerlijke aangelegenheden, nuttige wegen en manieren bevat om tot diverse geheimenissen te geraken (er volgt hierin de ene na de andere materie ketensgewijze), dat gij in het lezen ervan een groot genoegen zult bespeuren, hoewel het slechts een opgevangen verhandeling is, die naar de uitspraak van de hoogwelgeboren heer schrijver naar de veder gebracht en aldus in de gedragen taal, hoewel zonder zijn verlangen, gedrukt is geworden. De titel betreffend, zijn daarin de voornaamste handelingen afgebeeld geworden, beschrijvende: 1. de geënte neus, 2. de gewonde hand en de genezing daarvan, 3. de bloedige degen bij het vuur, 4. de moedervlekken, 5. het geeuwen, 6. de aardspin tarantula en de wonderbare werking daarvan, 7. de zwerende ossenpoot, 8. de gewonde koeienuier, en 9. de verbrande hand bij het vuur aanduidende.

De overige kwesties worden uitvoerig aangeduid in het register.[1] Ik heb hierbij niets noodwendigs uiteen te zetten, niets overbodigs willen aanvoeren, zonder enkele aanmerkingen, opdat ik niet onachtzaam in het ene bevonden moge worden, of bij het andere onbehoedzaam[2] ben geweest.

---

[1] [In deze vertaling is het register niet opgenomen; vert.].
[2] ["gefährlich"; vert.].

Verblijf gunstig, en stimuleer mij hiermede tot meer aan, hetgeen reeds onder de veder is.

Verhandeling over de sympathie en genezingen der wonden zonder aanraking.

Ik twijfel er niet aan, gij heren, dat ge mijn mening zult delen dat men, om een kwestie tot op de bodem te onderzoeken, allereerst moet weten of die wel zo is als waarvoor men die uitgeeft. Dan zou men de tijd niet onnuttig aanwenden in het bedenken van kwesties die wellicht niet anders dan een Chymaera[3] zijn, zonder enige grond der waarheid.

Mij dunkt, dat ik in een passage bij Plutarchus heb gelezen, dat hij deze vraag opwerpt: Waarom de paarden die ten tijde dat zij veulens zijn geweest en door de wolf hevig vervolgd zijn, en door sterk hollen hun leven hebben gered, gezwinder hollen dan andere.

Welke vraag hij aldus beantwoordt, dat wellicht de vrees en de schrik die de wolf het veulen aanjaagt, ervoor zorgen dat het zich uiterste krachten bemachtigt om zich uit het gevaar waarin het steekt, te redden, zodanig, dat de vrees bij hem de gewrichten losmaakt, de zenuwen en aderen doet uitzetten, en de arteriën alsmede de voor het rennen dienstige delen van het lichaam aangeslagen en verlamd maakt. Op deze wijze herinnert het zich steeds en zal daardoor uiteindelijk een goede loper worden. Of wellicht zegt hij, dat de veulens die van nature gezwind lopen, ontkomen, terwijl de andere die niet zo

---

[3] Een Chymaera is een misgeboorte, waarover de dichters uiteenlopend gedicht hebben. Namelijk, dat het een berg in Lycië is, die aan de top vuur uitspuwt en aldaar door de leeuw bewoond wordt. In het midden zijn op de wanden geiten, aan de voet van de berg slangen. Ten tweede is het een dier waarvan de kop en borst van een leeuw, en de buik van een geit is. Het heeft een drakenstaart, et cetera. Homerus, Lucretius, Ovidius.

behendig zijn, door de wolf gegrepen worden en daardoor zijn roof worden. En is dus niet hun gezwindheid er de oorzaak van dat ze aan de wolf zijn ontkomen, doch hun natuurlijke behendigheid.

Hij voert buitendien nog andere oorzaken aan. Tot slot concludeert hij, dat ook de genoemde oorzaken wellicht niet waar zijn.

Gij heren, ik spreek hier geen tafelredes, alwaar het hoofddoel van de gesprekken namelijk zal zijn, om zich zonder inmenging vrolijk te maken over enkele hoge en scherpzinnige woorden, die het gemoed voor zich innemen.

Doch in een bijeenkomst van zo hoge personen, zoals deze, en waar zeer verstandige en fundamenteel geleerde lieden zich bevinden, die ook verlangen om door mij met gewichtige en vaste gronden betaald te zijn, zou het mij spijten dat ik, nu ik alle mogelijke ijver heb aangewend, u niet zou willen bewijzen hoe het vitrioolpoeder op natuurlijke wijze, zonder tovenarij de onberoerde wonden geneest, ook voordat men de verwonde ziet. Daarbij aanduidend of deze genezing zich in het werk bevindt of niet.

De basis van de waarheid op zich bestaat uit datgene wat onze zintuigen aan ons begrijpelijk maken. Zo is het hier ook. Degenen die de werking en ervaring gezien hebben, en ook alle daartoe behorende noodwendige omstandigheden ijverig onderzocht hebben, zijn tevreden wanneer zij ervaren dat het geen bedriegerij is en twijfelen meteen niet meer aan de kwestie.

Diegenen echter die zulks niet gezien en ervaren hebben, moeten zich met de verklaring en op verzekering door voorname lieden die deze genezing gezien hebben, vergenoegen. Ik wil hierbij velen gedenken voor wie ik ook een ogenschijnlijke getuige ben, en bovendien het *quorum Pars magna fui*[4].

Een getuige die het zelf met ogen gezien heeft,
Pleegt altijd het beste stand te houden.

[4] ['Van wie ik een groot deel uitmaakte'; vert.].

Net zoals een bepaald en bewijsbaar voorbeeld in bekrachtiging deugdelijk genoeg kan zijn om de mogelijkheid en waarheid van iets waaraan men anderszins twijfelt, te bewijzen. Ik ben er al tevreden mee - om u niet bezwaarlijk te zijn - dat ik slechts een enkel hiertoe dienstig voorbeeld aandraag. Het zal echter een van de prachtigste, opmerkelijkste, openlijk bekendste en best te bewijzen zijn, dat ooit kan geschieden of mogelijk kan zijn. Niet alleen vanwege de merkwaardige omstandigheden van anderen, doch ook van de handen, die er bovendien werkzaam bij betrokken zijn.

Want een van de mismoedigste genezingen is door dit magnetische poeder aan een zowel qua wetenschap als voortreffelijke ambtsuitoefeningen hoge persoon geschied. Alle omstandigheden zijn afgewogen en tot op de bodem onderzocht geworden door koning Jacobus in Engeland, een van de verstandigste koningen die in zijn tijd geleefd hebben, die een bijzondere gave en wonderbare bekwaamheid heeft gehad om natuurlijke dingen te overwegen en hun grond te onderzoeken; net als door zijn zoon, de gestorven koning Carolus, zoals ook door de hertog van Buckingham, de hoogste minister van de koninklijke majesteit.

Ten slotte is alles ingeboekt in het gedenkboek van de grootkanselier Bacon, hetgeen tevens een aanhangsel van zijn natuurlijke verhalen is.

En ik geloof, mijne heren, dat wanneer gij deze geschiedenis aangehoord zult hebben, ge mij niet wegens ijdele roem zult aanklagen, want ik stel mijzelf op als een inleider van deze wonderbare genezing in dit deel van de wereld. Merk hoe de kwestie gelopen is.

De heer Jacob Howell[5], de secretaris van de hertog van Buckingham, die in Frankrijk vanwege zijn geschriften tamelijk

[5] Jacob Howel, die nog bij leven en vanwege zijn geschriften zeer goed bekend is, met name om zijn werk in folio, een zeer verzorgd woordenboek van het Engels, Frans, Italiaans, Spaans, dat het

bekend is, en vooral vanwege zijn 'Dendrologia'[6], dat in de Franse taal vertaald is, naar mij dunkt door de heer Baudovin[7]: genoemde heer Howell kwam toevallig bij een ruzie die tussen twee van zijn beste vrienden ontstaan was. Omdat hij zich verschuldigd voelde om hen te scheiden, mengde hij zich erin. Met zijn linkerhand greep hij het gevest van de ene, en met de rechterhand de blote kling. Beiden deden echter al het mogelijke om de scheidsman van zich af te krijgen, want in de grimmigheid dacht de ene de andere om te brengen. Degene wiens kling hij vasthield, trok die onbezonnen door de hand van de heer Howell en sneed daarmede de aderen inwendig tot op het bot. Daarop kreeg de man zijn degen wederom vrij en voerde een steek naar het hoofd van zijn tegenstander, die neerwaarts ging naar de hand van de heer Howell. Doch om de slag af te weren, wierp deze zijn reeds inwendig gewonde hand op, die op deze wijze zowel uitwendig als inwendig verwond werd.

Het scheen dat indertijd de hemel de scheidsman geheel en al was afgevallen, aangezien zijn bloed door het wapen van zijn beste vriend vergoten was. Deze beiden hadden verder al het hunne aangewend om het zijne te behouden. Op zijn minst verhinderde deze onverhoopte bloedvergieting, dat de anderen welke zich die hadden voorgenomen, er een aan toevoegden.

Want toen zij zijn met bloed geverfde aangezicht, dat hem vanuit de opgeheven wonden van zijn arm in het gezicht liep, aanzagen, liepen zij hem te hulp. En na beschouwing van de wonden verbonden zij die met een knieband om het bloed te stelpen, want de aderen waren alle in tweeën en bloedden hevig.

---

vierenveertigste stuk is dat door zijn vlijt aan den dag is gekomen. [Lees: James Howell, 1594-1666; vert.].

6 Dendrologia, een verhandeling waarin de bomen sprekend worden opgevoerd, en op politieke wijze aan koningen en vorsten worden toegeschreven. De eikenboom is bijvoorbeeld de koning van Engeland, et cetera.

7 Baudovin, een lid van het vruchtdragende Franse gezelschap.

Beiden voerden hem naar huis en zochten een barbier om hem de eerste pleister op te leggen. Toen men hem voor de tweede maal de wonden wederom zou verbinden, was er de lijfbarbier van de koning, door zijne majesteit naar de heer Howell gezonden, die bij de koning zeer geliefd was.

Ik woonde zeer dicht bij hem. Toen ik mij op een ochtend aankleedde, vier of vijf dagen nadat dit geschied was, kwam hij mij vragen om hem iets voor zijn wonden te verstrekken, daarbij zeggend, dat hij vernomen had dat ik zeer kostelijke hiertoe dienende middelen had. Zijn beschadiging was ook in zulk een gevaar, dat de barbiers bezorgd waren dat koudvuur bij hem zou toeslaan. En wanneer dit zou geschieden, zou men zeer dringend zijn hand moeten amputeren.

En zeker, zijn aangezicht getuigde van de ondraaglijke pijnen die volgens zijn relaas verschrikkelijk waren en met een grote ontsteking gepaard gingen.

Ik antwoordde, dat ik hem van ganser harte wilde bedienen. Wanneer hij evenwel wist op welke wijze ik de verwondenen heelde, en dat ik verlangde om hen noch weer te zien, noch aan te raken, zou hij mij wellicht niet meer vragen, want hij zou deze genezing hetzij als bijgelovig of als onwerkzaam beschouwen.

Uiteindelijk sprak hij: De grote wonderwerken waarvan ik door uw artsenij onderscheidenlijk verzekerd ben geworden, geven mij geloof, en hetgeen ik er bovendien over te zeggen heb, is allemaal in dit Spaanse spreekwoord begrepen: Haga se el milagaro, y haga lo el mahoma. Ofwel: het middel dat ik nodig heb, helpe en werke slechts; of het nu een heiden of Turk betreft.

Ik vorderde een stukje van zijn met bloed besproeide spullen of linnen, en hij stuurde spoedig de genoemde kniebandage, die hem tot zijn eerste verband had gediend. Bovendien verlangde ik een schotel vol water, alsof ik de handen wilde wassen, en deed in het water een hand vol verpulverde vitriool, dat ik in mijn kabinet op de tafel had staan, en liet het gezwind oplossen.

Zodra ik nu de knieband had ontvangen, doopte ik het in de schotel, sloeg ondertussen ijverig acht op het doen van de heer Howell. Hij sprak met een edelman in een hoek van de zaal en lette aldus niet op mijn doen.

Daarop schokte hij en deed alsof hij een merkbare gevoeligheid bespeurd had. Ik vroeg hem wat er met hem aan de hand was en wat hij ervoer.

Ik weet niet, antwoordde hij, wat er met mij aan de hand is, doch ik voel geen pijn meer. Het dunkt mij alsof er een aangename verkoeling, als een nat servet over mijn hand ligt, die mij de grote warmte die ik had, heeft weggenomen.

Aangezien gij, zei ik, een dergelijke werking hebt ondervonden, raad ik u aan, uw pleister af te doen. Houd vervolgens de wond schoon, gematigd, niet te koud en niet te warm.

Dit was van meet af aan bij de hertog van Buckingham en kort daarna bij de koning gemeld, welke beiden erop gebrand waren om het verloop van de kwestie te horen. Het geschiedde verder, dat ik na het middagmaal de knieband uit het water haalde. Ik droogde hem bij een groot vuur. Nauwelijks was hij goed droog (en om deze reden moest hij daarvoor goed warm worden) en zie, daar kwam de lakei van de heer Howell, die meldde dat zijn heer kort daarvoor meer en grotere pijn bespeurde dan ooit tevoren. Ook was zijn hand dusdanig ontstoken, alsof die onder hete kolen was gelegd.

Ik gaf tot antwoord, dat hoewel dit zijn heer was overkomen, het toch in korte tijd beter met hem zou gaan. Ik kende ook de oorzaak van deze nieuwe gebeurtenis goed en wilde hiertoe middelen verschaffen. Bovendien zou zijn heer van de pijn verlost zijn, voordat hij naar huis kwam om het tegen hem te zeggen. Wanneer het zich echter niet zou toedragen, moest hij terugkomen om het tegen mij te zeggen; anders kon hij thuis blijven.

Hiermede ging hij weg en spoedig doopte ik de knieband wederom in het water. Wat geschiedde er? Hij had nauwelijks twee passen naar zijn heer te gaan om hem antwoord te

brengen, of hij trof zijn heer aan zonder enige pijn. En reeds voordat hij bij hem was gekomen, was de pijn reeds gestild.

Kort gezegd, hij ondervond geen pijn meer en binnen vijf of zes dagen was de wond geheeld. Er bleef geen materie meer in zitten en er bleef niets meer dan een klein merk of litteken.

Koning Jacobus liet feitelijk navragen hoe deze kuur was uitgevoerd. Nadat nu de wond volkomen geheeld was, verlangde zijne koninklijke majesteit van mij te weten, hoe het daarmede was afgelopen, terwijl hij mij eerder van enige tovenarij of zwarte kunst schertsend beschuldigde, hetgeen hij toch steeds op aangename wijze placht te doen.

Ik antwoordde, dat ik altijd bereidwillig wilde zijn om zijne koninklijke majesteit tegemoet te komen, zijne majesteit verzoekend, voordat ik verder ging, mij verlof te geven om datgene te vertellen wat de stichter van dit werk, van wie ik het had, tegen de groothertog van Toscane bij net zo'n gelegenheid tot antwoord had gegeven, namelijk dat er onlangs een karmeliet uit Indië en Perzië in Florence was aangekomen. Hij was ook in China geweest. Nadat hij diverse wonderbare genezingen met dit poeder had gedaan, sinds de tijd dat hij woonde in het Italiaanse landschap Toscane genaamd, gaf de hertog hem te verstaan dat hij dit gaarne van hem wilde leren. Dit was de heer vader van de thans regerende hertog.

De karmeliet van zijn kant gaf hem te verstaan, dat het een geheimenis was dat hij in het oosten had geleerd. En hij geloofde niet, dat er één mens in Europa was die het kende zoals hij. Het zou dan ook schadelijk zijn wanneer men het openbaar maakte. Het kon echter niet goed geheim worden gehouden wanneer zijne hoogheid zulks zelf zou willen beoefenen, want hij zou het niet met eigen hand maken. En wanneer dan een barbier of enige dienaren hiertoe zouden worden benut, zouden het in korte tijd meer lieden, net zoals hij, kennen. Op dit antwoord drong de hertog niet meer bij hem aan.

Diverse maanden hierna had ik gelegenheid om de karmeliet een bijzonder groot plezier te bewijzen, hetgeen hem ertoe bewoog om mij zijn geheimenis te openbaren, en in hetzelfde jaar trok hij wederom naar Perzië. Derhalve geloof ik, dat ik de enige ben in Europa die dit geheimenis kent.

De koning antwoordde hierop, dat ik geen zorg hoefde te hebben dat het door zijn persoon openbaar zou worden. Want wanneer hij het wilde beproeven, verlangde hij zich niet op enig mens te verlaten, en wilde het ook altijd met eigen hand maken, en ik moest hem iets van mijn poeder geven. Ik heb dat ook gedaan en heb zijne majesteit over alle passende omstandigheden onderricht, die ook diverse proeven heeft gedaan. En hij heeft[8] van dit alles een wonderbare genoegdoening gehad.

De heer Van Mayenne, de opperste lijfarts van de koning, had hierop een wakend oog en trachtte zoveel mogelijk iets van dit geheimenis te ontdekken. Ten slotte werd hij gewaar dat de koning zich van de vitriool bediende. Kort daarna kwam hij naar mij toe, zeggend dat hij nooit de moed had gehad om mij om dit geheimenis te vragen, aangezien hij ervaren had dat ik uitvluchten had gezocht om zulks aan de koning te openbaren. Doch nu hij had uitgezocht van welke materie men zich hierbij moest bedienen. hoopte hij dat ik hem van alle daartoe behorende omstandigheden deelachtig zou maken.

Ik verzekerde hem dat ik hem alles duidelijk, niet alleen thans, doch ook eerder had willen uitleggen. Want van hetgeen onder zijn handen was, mocht iedereen zich verzekeren dat hij het niet in het openbaar deed, en ik vertelde hem nagenoeg alles.

Kort hierna reisde hij naar Frankrijk om zijn bij Genève gekochte vrijplaats[9], Aubonne genoemd, te bekijken. Op deze reis bezocht hij de hertog van Mayenne, die lang geleden zijn genadige heer en beschermer was geweest. Aan hem had hij dit geheimenis medegedeeld, en hiermede had de hertog diverse

---

[8] [“und haben”. Hier zal de meervoudsvorm voor zijne majesteit bedoeld zijn; vert.].

[9] ["Freyherrn Gut"; vert.].

proeven gedaan, die voor tovenarij zouden zijn gehouden, ware het niet dat ze door een zo godvruchtige en geestrijke hertog waren uitgevoerd.

Na de dood van deze hertog, die bij de belegering van de stad Montaban gebleven is, verkocht de barbier die de hertog met handoplegging geholpen had, dit geheimenis aan diverse voorname personen, die hem er aanzienlijke sommen gelds voor gegeven hebben[10]. En om deze reden werd hij in korte tijd zeer rijk. Aangezien dit echter in vele handen is gekomen, is het niet meer geheim gebleven, doch is het overal zo algemeen geworden, dat er thans bezwaarlijk een dorpsbarbier te vinden is die het niet kent.

Zie dus, mijne heren, het stamregister van dit vitrioolpoeder in dit gedeelte van de wereld, benevens de merkwaardige geschiedenis van een kuur en genezing die met dit poeder verricht zijn.

Het is thans tijd om ijverig in acht te nemen en te beschouwen, hoe het toebereid wordt en hoe het daarmede gesteld is.

Iedereen moet toegeven, dat het een waar wonder is om een beschadigde wond te genezen, de warmte daarvan met een doekje of een bloedige degen te weren en te benemen, ongeacht dat de gewonde ver weg en niet aanwezig is. En het valt niet te betwijfelen dat na lang en diepgaand onderzoek en beschouwing van alle omstandigheden en banden met de natuurlijke oorzaken die gedegen en geldig beoordeeld kunnen worden, men er ten slotte op een waarachtige wijze toe komt om een dergelijke werking te veroorzaken. Die moet echter een soepele loop en veren hebben, zoals in de klokjes, om subtiel te gaan.

Tot nu toe zijn ze zeer verduisterd en voor ontoegankelijk gehouden, zodat ook degenen die de moed hadden om er hetzij over te spreken of te schrijven, op zijn minst degenen die ik gezien heb, enkele kenmerken vermeld hebben, zonder enige afdoende en voldoende grond, en hierbij meer hun vloeiende redekunst hebben aangewend, dan dat zij de lezer of hun

---

[10] Hij kreeg de eerste keer 1200, de tweede keer 9000 rijksdaalders. ["Rthlr."; vert.].

toehoorders verhelderd zouden hebben hoe het daarmede gesteld is.

Zij beelden zich in, dat wij hun lege woorden alsook hun gedwongen en onbekende woorden voor baar geld aannemen. Zij betalen ons met de woorden van overeenkomstigheden, gelijkvormigheden, gelijke eigenschappen en magnetische karakteristieken, zonder ons te zeggen wat zij met deze zegswijzen willen, en beelden zich daarbij in, dat zij de kwestie goed hebben uiteengezet wanneer zij iemand domweg bepraten dat dit werk geschiedt door natuurlijke middelen, zonder onnatuurlijk toedoen en hulp van de duivel of geesten. Ja, zij bekennen ook niet, of zij ooit enige bewijsbare oorzaak hebben gevonden hoe en waarom het doenlijk is.

Gij heren, wanneer ik niet zou hopen u meer met werken en afdoende genoegdoening, dan met lege woorden te bevredigen, zou ik dit niet hebben ondernomen, zeer goed wetend, *quid ferre recusent, quid valeant humeri*.[11]

Wie zijn kracht beproeft, die moet men redelijkerwijze loven,
Is een steen u te zwaar, laat hem dan ongeheven.

Tot een dergelijke onderneming behoort iets meer, namelijk levendige en scherpzinnige begrijpelijkheden, een vaardige tong en een feitelijke, kundige moeite; in zekere zin heimelijk overrompelen; de uitdrukking der woorden, om zulks zo te stellen, dat men het met vaste voet niet wederom kan wegnemen, door eenvoudig schijnende middelen, die als vaste wortels, vaste oorzaken zijn.

Een dergelijke verhandeling, van zulk een aard, kan van geen enkele vreemdeling die zijn mening thans naar de vorenvermelde wijze moet voordragen, in een taal waarin hij zijn voorvallende noodwendigheden moet uitspreken, verwacht worden.

Desalniettemin, gij heren, moeten deze gedachten mij niet van mijn voornemen in het geringste afhouden, die sommigen

---

[11] [Letterlijk: 'wien het dragen tegenstaat, die sterke zijn bovenarm'. Horatius, '*Epistola ad Pisones*', 38-40; vert.].

zwaarder dan die waaraan ik het allereerst gedacht heb, mogen voorkomen, namelijk dat deze genezing die wij magnetisch ofwel gelijkaardig noemen, op natuurlijk wijze plaatsvindt en het ogenschijnlijk op een haar na te bewijzen valt hoe het daarmede gesteld is.

Gij heren, gij weet, dat de overtredingen door diepzinnige beweringen geschieden, die - vooral wanneer ze met een lieflijk uitgedrukte charme gepresenteerd worden - de inbeelding veel eerder plezier doen dan het verstand genoegen.

De bewijzen echter zijn op bepaalde en onweerstaanbare grondvesten gebouwd, en al worden ze niet meteen zo levendig gepresenteerd, zullen ze niettemin overtuigen en daaruit zijn de conclusies noodzakelijk volgend. De bewijzen volgen op elkander gelijk een aan een deur vastgezette schroef om de deur rond te draaien; of gelijk een metalen plaat om daar een munt uit te persoen, want iedere trek of omdraaiing die geschiedt, vindt slechts een weinig plaats en geleidelijk, zodat men het niet bespeurt; maakt geen groot kabaal en behoeft ook geen groot geweld om onmerkbaar rond te draaien. Doch de kracht, hoewel het er rustig aan toegaat, is zo sterk, dat hij uiteindelijk de deur opentrekt, zoals ook op het bladgoud of bladzilver het persen een indruk maakt, terwijl daarentegen de opgeheven, grote stokslagen met de hamer, waarmede de scherpzinnige gesprekken en leerrijke uitvindingen van zinrijke gemoederen vergeleken kunnen worden, welke reuzenarmen nodig hebben, aanvankelijk veelmeer klank, doch uiteindelijk weinig deugdelijks in het werk betonen.

Ten eerste zal ik, overeenkomstig de wijze van de landmeterskunst, zes of zeven bewijzen als grondstenen leggen en mijn gebouw daarop zetten. Ik vertrouw het echter ook zo stevig neer te zetten, dat men het als onbeweeglijk zal laten gelden.

Deze bewijzen moeten de raderen van het Archimedische kunstwerk[12] gelijk zijn waarmede een kind het grote schip van koning Hieron[13] op het land vermocht te trekken, terwijl honderd paar ossen met alle koorden en touwen uit de werkplaats van de koning niet in staat waren om het te bewegen.

Door middel echter van deze basisstellingen hoop ik mijn conclusie goed te presenteren.

De eerste basissteen of het bewijs is dit, namelijk dat het rund, waaromheen allemaal lucht is, vol licht is.[14]

Wanneer het hierbij noodwendig zou zijn om te bewijzen of het licht een materiële of lijfelijke substantie is, en of het niet een ingebeelde en onbegrijpelijke eigenschap is, zoals diverse schoolleraren het erop houden, zou ik het helder genoeg willen bewijzen. Ik heb zulks echter tot genoegen op een andere plek, die een paar jaar geleden in druk verschenen is[15], aangegeven. Bovendien is dit geen nieuw verzonnen mening. Want velen onder de beroemdste oude filosofen hebben die reeds gehad, zoals ook de heilige Augustinus zulks betuigt in zijn derde epistel aan Volusanium[16], die ook de genoemde opvatting huldigt.

Wat echter ons huidige doen betreft, dat het licht het een of het ander is, is het genoeg om de loop die het volgt te

---

[12] [Bedoeld is de zogenaamde 'schroef' van Archimedes'. Een wormschroef waarmee stoffen getransporteerd kunnen worden; vert.].

[13] [Hieron was evenwel een scheepsbouwer. De koning was Ptolemaeus van Egypte; vert.]

[14] Onduidelijk.

[15] Het traktaat van de hoogwelgeboren heer graaf, 'Tractat de immortalitate animae rationalis', dat wil zeggen, 'Over de onsterfelijkheid van de ziel', voor de tweede maal in folio te Parijs gedrukt, laatstelijk in het jaar 1655, I. Cap. 6. fol. 39. en C. 58. n. 8. [De auteur vermeldt niet de naam van de auteur. Het zal hier gaan om kardinaal Gasparo Contarini, 1483-1542, 'Libri duo de immortalitate animae'; vert.].

[16] *Epist*. 3. fol. 5., 'Augustinus Volusiano ad singula respondit', et cetera.

verduidelijken, zoveel als onze zintuigen ons hierin tot getuigen kunnen zijn.

Het is zeker, dat wanneer het licht van zijn plek op de zon uitgaat, het zich zo snel mogelijk overal met rechte stralen uitbreidt. En waar het enige hindernis vindt om er doorheen te dringen, slaat het weer terug in gelijke hoeken[17] en neemt een andere weg voor zich, door een andere rechte lijn, totdat het op een andere zijde stuit door het aantreffen van een vast lichaam. Op deze wijze volvoert het zijn heen-en-weer-sprongen, totdat het uiteindelijk door de ondoordringbare lichamen met het werpen van zijn stralen afgemat wordt en uiteindelijk zeer vermoeid raakt en uitdooft.

Het is zoals wij aan een bal zien, die wanneer hij door sterke hand in het court van de ene naar de andere kant wordt geslagen, soms door het hele court springt en weer teruggaat naar de plek waarvandaan hij is weggeslagen.

Onze ogen zijn van deze voortgang van het licht getuigen, namelijk wanneer het licht door tegenschemeren een donkere plek verlicht die er niet recht tegenover ligt, of wanneer het licht rechtstreeks op de maan of op enig andere planeet straalt. Deze stralen, die niet kunnen doordringen, slaan naar ons op de aarde terug, want zonder dat kunnen wij ze niet zien. En aldaar is de terugslag door zovele stoffen die het in zijn bestraling aantreft, gebroken en verspreid.

De tweede grondregel zal zijn[18], dat wanneer het licht op enig lichaam straalt, de stralen die niet diep indringen, van de oppervlakte terugspringen en diverse kleine delen of atomen met zich meenemen. Net zoals de bal waarover wij in het begin nagedacht hebben, bij het terugspringen een weinig vochtigheid van de muur waar hij tegenaan gesprongen is, met zich medebrengt wanneer de specie of muurkalk nog vochtig is,

---

[17] Zie eerdervermeld traktaat, '*De immortal. animae rational. tract*', 1. c. 13. f. 100, n. 2.

[18] Over de zonnestofjes en andere kleine lichaampjes die wij met het woord ‘atoom’ willen aanduiden.

zoals hij daarentegen iets zwarts daarvan met zich meebrengt wanneer hij tegen een zwarte muur, zoals ze in de boerenhuizen plegen te zijn, geslagen wordt. Het werkt net zoals het licht, dit subtiele en dun lopende vuur, dat met een wonderbaarlijke snelheid aankomt. Want de zonnepijlen zijn zeer behendig in onze ogen, zodra hij zijn hoofd boven onze horizon heeft opgeheven. Ze overbruggen in een onvermoed ogenblik vele duizenden mijlen, slaan hard in op het ertegenover geplaatste lichaam en kunnen het niet achterwege laten om daarin enkele insneden aan te brengen overeenkomstig hun dunne en subtiele grootte. En aldus worden deze kleine, van hun deel afgesneden atomen, die uit de vier elementen zijn samengesteld, net als alle natuurlijke stoffen, door de warmte van het licht dat de vochtige, slijmerige en kleverige delen van de genoemde atomen inkapselt en aanhangt, zeer ver weggenomen.

De ervaring en het verstand bewijzen ons dit naar waarheid. Men neme een groot stuk linnen of doek, hange het bij het vuur om het te drogen. Dan zullen de daarop slaande vurige stralen, die geen ingang in het doek kunnen vinden, daarvan wederom terugslaan en talloze kleine stofjes met zich mee terugnemen, hetgeen zich als een nevel tussen het doek en het vuur zal afspelen.

Zo ook verlicht de zon wanneer hij opgaat de aarde, die door de regen of nachtelijke dauw belegd is. Daarvan heffen zijn stralen een nevel op, die in het algemeen tot aan de toppen der bergen opstijgt. En deze nevel wordt dun en subtiel gemaakt, hoe meer de zon aan sterkte wint om die de hoogte in te trekken, totdat wij hem uiteindelijk uit het oog verliezen. En aldus wordt hij een deel van de lucht, welke lucht vanwege zijn donkerheid voor ons onzichtbaar is.

Deze kleine stofjes of atomen zijn de ruiters op gevleugelde, snellopende paarden. Ze lopen gezwind en ver, totdat de zon ondergaat en zijn paarden terugtrekt en onbereden laat. Dan storten ze in grote groepen naar de aarde, door dewelke ze opgezogen worden. Deze grootste groep van de zwaarste vallen

zodra de zon is ondergegaan, en deze noemen wij helder. Hoewel deze vanwege hun dunheid niet gezien kunnen worden, merkt men ze evengoed, als vele kleine hamerslagen die op ons hoofd en lichaam slaan, voornamelijk bij degenen die reeds op leeftijd zijn. Jonge mensen stoten vanwege het voortdurend opwellen van het bloed en hun natuurlijke warmte vele geestjes uit, die sterker dan de helder vallende atomen zijn. Deze slaan de vallende terug en verhinderen dat ze op de lichamen vallen, hetgeen de vallende doorgaans doen bij degenen die het koud hebben door ouderdom. Want dezen zijn niet voorzien van een zo sterke uitstoot van de geestjes als de jonge mensen.

De blazende, heen-en-weer waaiende wind, is niets anders dan een door dergelijke atomen samengestelde vloed, die door sterke stoffen van de aarde is opgezogen, die op grond van hun werking heen-en-weer zijn geslagen.

Ik herinner mij, dat ik gezien heb hoe de wind ontstaat en waaruit die bestaat.

In de aanvang van de zomer reisde ik in Italië over de berg Cenis. Ik was reeds op de helft van de berg toen de zon fraai en helder lichtend begon op te komen. Doch voordat ik de zon zag, die ik vanwege de berg nog niet vermocht te zien, heb ik in acht genomen hoe zijn stralenglans de top van de berg Viso langzaam verguldde. Deze berg Viso is net een hoge steenrots en veel hoger dan de berg Cenis en andere eromheen liggende bergen. Het merendeel is van mening, dat de genoemde, altijd met sneeuw bedekte berg na de Pie van Teneriffe[19] in Canaria een van de hoogste in de wereld is. Aldaar nam ik waar, dat in de buurt waar de rots bestraald werd, een nevel samentrok die zich aanvankelijk niet groter betoonde dan een redelijk grote bol.

De nevel echter werd gaandeweg groter, zodat ten slotte niet alleen de ganse top van de rots, doch ook de omliggende bergen met een wolk bedekt waren.

---

[19] [De tekst geeft "Peneriffe"; vert.].

Ik was reeds op de hoogte van de berg Cenis gekomen, en toen ik mij net boven de berg Viso bevond, hield ik om hem te bekijken stil, totdat mijn mensen mij ondertussen hadden ingehaald. Want ik had veel personen die mijn stoel[20] droegen. Derhalve wendde ik ook meer ijver aan om gezwinder te zijn dan zij.

Ik bleef niet lang. Daarop bedacht ik, dat de nevel zich langzamerhand bewoog naar de plek waar ik was. En aangezien ik mij daarheen wendde, ondervond ik een kleine verkoeling in het aangezicht. Toen nu mijn mensen bijeenwaren, daalden wij gezamenlijk op de berg Cenis naar Suze aan de andere kant naar beneden. Hoe meer wij afdaalden, des te meer bespeurden wij merkbaar hoe de wind zich achter ons zeer heftig vermeerderde, want wij moesten ons van de weg waar de zon scheen, bedienen. Wij troffen reizigers aan die de berg die wij afdaalden, beklommen. Zij berichtten, dat de wind onder aan de voet van de berg zeer stormde en hen ellendig geplaagd had, want hij had hen scherp in het aangezicht en de ogen geblazen. Bij het klimmen echter bevonden zij hem bepaald niet zo ruw. Wij evenwel, toen wij bij de plek kwamen waarover de reizigers ons berichtten, waar de wind zo gruwelijk blies, bevonden het onzerzijds als een noodweer. En dit nam toe tijdens het afdalen, zolang tot de zon tevoorschijn was gekomen en hem aldus niet meer langs deze omtrekken aantrok, doch de wind ergens anders naartoe dreef. De mensen van dat oord verzekerden mij, dat dit zich steeds afspeelde, in zoverre niet een ongewoonlijk en sterk toeval zijn gewoonlijke loop terug dreef, hetgeen op een zeker uur van de dag geschiedde, wanneer de wind langs een bepaalde lijn opstak. Wanneer de zon echter op een ander punt is gekomen, steekt een andere wind op en aldus verandert hij onderdehand de omtrekken tot aan de zonsondergang, die altijd windstilte met zich meebrengt, vooral wanneer het helder

[20] Op dergelijke oorden is het gebruikelijk, dat voorname personen op stoelen de berg worden opgedragen. Het is de reizenden bekend.

weer is. Zij zeiden ook, dat de wind altijd van de berg Viso komt, die tegenover de zon ligt.

Zij berichtten ons verder, dat de dagelijkse wind sterker onderaan de berg waait dan bovenaan. De oorzaak daarvan is duidelijk, want de natuurlijke beweging van alle stoffen, zowel als van de zware dingen, vermeerdert zich qua snelheid hoe meer ze naar zijn punt valt. En dit geschiedt in oneven getal, zoals de beroemde Galilei[21] zo uiterst scherpzinnig bewezen heeft en ik ook op een andere plek behandeld heb.[22] Dat wil zeggen, wanneer het[23] in het eerste ogenblik een el lang valt, zal dat in het tweede tot drie, in het derde tot vijf, in het vierde tot zeven vermeerderen, et cetera. Dit komt door de zwaarte van het vallende lichaam, ijlend naar zijn rustpunt[24].

Deze atomen die de wind bij de berg Viso veroorzaken, zijn dik en aards, want terwijl de sneeuw van waterige en aardse delen is, zijn ze door de koude samengebald, verenigd en gemaakt. Wanneer de zonnestralen ze dan uiteenrijt en verdeelt, vliegen de slijmerige weg. De aardse delen echter, die vanwege hun zwaarte niet kunnen opstijgen, vallen spoedig naar beneden.

Hier herinner ik mij een merkwaardige kwestie van toen ik met mijn vloot ooit in de haven van Scanderonne of Alexandretto aan het eind van de Middellandse Zee[25] was.

Men stijgt daar uit om naar Aleppo en Babylonië te gaan. Ik had reeds verricht wat ik in deze oorden besloten had te doen, en was ook gelukkig tot mijn voorgenomen doel gekomen. Het was mij er het meest om te doen, hoe ik met de eerste wind naar Engeland kon komen, en dit des te meer omdat mijn schepen

[21] Galilei, de beroemde wiskundige van de hertog van Florence.

[22] '*Libro de immortalitate animae rationalis supra*', cit. tr. I, cap. 9, f. 66, n. 9.

[23] ["es". Bedoeld wordt een voorwerp; vert.].

[24] ["zu seinem beruhlichen Mittel". Onduidelijk; vert.].

[25] De zee die midden door de wereld loopt die Afrika en Azië ten dele van Europa scheidt.

merendeels beschadigd waren vanwege een grote slag, die ik kort daarvoor diverse dagen lang met een verschrikkelijke macht geleverd had. Hoewel ik uiteindelijk gezegevierd had, valt toch goed in te zien, dat mijn vloot in een zo belangrijk gevecht te gronde was gericht. Ik moest ook mijn gewonden in diverse scheepjes aan de kant doen.

Nu moest ik bij mijzelf vanwege de weg en een veilig oord, om mijn schepen in veiligheid te repareren, in beraad gaan en liet daarom alle scheepskapiteins en de ervarenste scheepslieden van mijn vloot bijeenkomen. Nadat ik hun mijn voorstel had aangeduid, waren zijn eensgezind van mening om tegen de middag naar Syrië, Judea, Egypte en Afrika te zeilen, en vervolgens door de engte bij Gibraltar. Wanneer wij ons dan niet ver van het land zouden houden, hadden wij iedere nacht een kleine noordenwind (die zij 'bries' noemden) te verwachten, die ons in korte tijd bij onze reis behulpzaam zou zijn.

Wij zouden ook op deze wijze de Franse en Spaanse vloot niet aantreffen, want Engeland was indertijd met de twee koninkrijken in oorlog. Wij hadden ook bericht, dat onze beide vloten aan hun grenzen in goede positie wachtten om beide het door ons ontvangen nadeel te wreken. Wij hadden namelijk op de zee zo'n zestien maanden de meester gespeeld. Wij hadden, zeiden zij, reden om dat te vermijden en moesten onze macht liever samenhouden en ook een haven zoeken om onze schepen te repareren, dan ons opnieuw met een verse strijd in te laten. Men kan namelijk wel zeggen, dat wij reeds meer dan veel in een zo lange reis hadden uitgestaan.

Mijn mening was aan die van hen beslist tegengesteld, want ik hield het voor beter om tegen middernacht net rond de omgeving van Sicilië, Pamfylië, Lydië, Anatolië of Klein-Azië te zeilen en voorbij de mond van de Archipelago te gaan, de Adriatische Zee ter rechterhand latend, door Sicilië, Italië, Sardinië, Corsica en de Golfo de Lione, benevens rond gans Spanje[26]. Daarom hield ik hun voor, dat men het ons als een

[26] ["nebst gantz Hispanien hin"; vert.].

schande zou aanrekenen, wanneer wij van onze beste weg zouden wijken om de vijand te ontgaan. Want wij waren met geen ander doel naar die oorden gekomen, dan om ze overal te zoeken. En de goddelijke bescherming door welke vaderlijke goedheid wij zoveel strijd hadden uitgestaan op de heenreis, zou ons tot vrees[27] brengen voor enig gevaar dat ons bij het terugreizen mocht bejegenen.

Zonder twijfel was de door mij voorgeslagen weg, op zich beschouwd, om vanuit de Middellandse Zee in de oceaan te komen[28], de beste. En bovendien, zei ik, hoewel wij de noordenwind vanaf het land kunnen hebben, terwijl wij in de buurt van Syrië en Egypte zullen zijn, zouden we toch geenszins een wind in de buurt van Libië hebben, alwaar het afschuwelijke zand is, dat men de 'Sirtis'[29] noemt, dat zich zeer ver uitstrekt. In die omgeving, misschien omdat die geen vochtigheid heeft, groeien noch bomen, noch kruiden, en er is niets dan voortdurend bewegend zand, dat ook vroeger tijdens een storm het geweldige leger van de grote koning Cambysis bedekte en begroef. Waar geen vochtigheid is, kan de zon om wind te maken niets aantrekken. Derhalve zouden wij aldaar geen wind vinden, met name in de zomer, dan de gewone avondwind, die van de avond tot de ochtend waait, al naar de loop van de zon (die een vader van de wind is), tenzij er een ongewone wind uit Italië komt, van middernacht of midden uit Morenland, waar de bergen van de maan[30], alsook de oorsprong en de val van de rivier de Nijl afkomstig zijn. Wanneer wij ons echter in de buurt van de Sirtis zouden bevinden, zou de wind uit Italië ons zonder twijfel een schipbreuk veroorzaken. Ik beschouwde alles vanuit natuurlijke gronden met hen. Intussen pochten twee van mijn

[27] ["in Furcht". Bedoeld zal zijn: tot uiterste voorzichtigheid; vert.].
[28] De hoge zee, die de ganse wereld rondgaat.
[29] Oorden in de Libische Zee, nabij Afrika, zeer gevaarlijk vanwege het zand dat het water nu hier, dan daar opwerpt. Baxos de Barbaria genaamd. ["Syrten". *Sirtis minor* en *major*; vert.].
[30] [Onduidelijk; vert.].

krijgsraden zeer veel over hun beproefde ervaring. En dit was er de oorzaak van, dat ik zonder hun eensluidende instemming niets wilde ondernemen, hoewel ik alle geweld en macht had om te gebieden en te bevelen. Doch ik beeldde mij in, dat het als een eigenzinnigheid of vermetelheid van mij zou kunnen worden uitgelegd, wanneer ik het zou wagen om mij iets voor te nemen dat tegen hun gezamenlijke goeddunken zou zijn. Derhalve namen wij de door hen voorgeslagen weg en zeilden fortuinlijk tot aan de Lybische Sirtis.

Doch in deze omgeving hadden wij gebrek aan onze land- of aardewinden (noordenwind) en hadden wij binnen zevenendertig dagen geen andere dan diverse avondwinden (westenwind), die van de avond kwamen waar onze weg naartoe gericht was. Wij waren gedwongen ten tijde van zulke tegenwinden voor anker te liggen en wel met grote vrees. Wij waren ook bezorgd dat de noordenwind met een onweer op ons zou losstormen. En wanneer zich dit zou hebben toegedragen, waren wij te gronde gegaan. Vooral aangezien onze ankers in het steeds bewegende zand niet stevig konden vastbijten - want ze zijn zowel in het water als daar buiten in gelijkmatige beweging -, waren wij dus dezerzijds gestrand en hadden schipbreuk geleden.

De Almachtige echter, wiens genadigste wil het geweest is dat ik de eer zou hebben om u heden met mijn verhandeling te onderhouden, heeft mij uit het gevaar verlost.

Aan het einde van de zevenendertig dagen die wij daar hadden doorgebracht, bespeurden wij de loop der wolken tamelijk hoog in de lucht, komend uit het zuidwesten, aanvankelijk nogal kalm, doch van uur tot uur sneller, zodanig dat na het verstrijken van twee dagen de wind die zich ver van de plek in Morenland met name had samengetrokken, als ontstuimig op ons stiet en ons dicht bij het gewenste oord voerde. En wanneer deze wind niet met een zo grote onstuimigheid zou zijn aangevallen, had hij zich verborgen en verstrooid voordat hij bij een zo ver afgelegen oord was aangekomen.

Hieruit kunnen wij concluderen dat, waar wind is, ook kleine stofjes of atomen zijn, die door de aantrekkingskracht van de zon en zijn licht, van de lichamen op de plekken waar de wind vandaan komt, aangetrokken zijn, en dat de wind feitelijk uit niets anders bestaat dan uit deze heen-en-weer met geweld gedreven atomen.

De winden geven ook de geur van zich af van de oorden waarvandaan ze waaien. Komen ze uit de middag, dan zijn ze warm; uit middernacht, koud; van de grond, droog; van de zee, vochtig; van welriekende oorden, welriekend, gezond en aangenaam; zoals men ook van die, welke uit het vruchtbare Arabië komen - dat specerijen, welriekende zaken en gommen oplevert -, zegt, dat ze lieflijk ruiken, en van die uit Fontenay en Vaugitad niet; te Parijs de rozentijd alles rokerig en welriekend maakt; terwijl daarentegen de winden die uit stinkende oorden, zoals van zwavelige, uit Pozzuolo komen, vreselijk stinken; en die welke uit pestilentische oorden komen, de pest met zich meebrengen.

Mijn derde basissteen moet zijn, dat de lucht overal vol van zulke stofjes of atomen is, of veelmeer dat hetgeen wij onze lucht noemen, niets anders is dan een vermenging van dergelijke atomen waar de luchtige delen heersen. Het is bekend, dat er in de natuur feitelijk geen enkel element zuiver en zonder vermenging met het andere is. Want het uiterlijke vuur en het licht bewerken een deel, en het innerlijke vuur van ieder lichaam dat van binnen naar buiten werkt, bewerkt eveneens zijn deel, en daarmede maken zij een wonderbare en menigerlei vermenging in alle aangelegenheden. In de grote en wijdse luchtplaats alwaar wij de lucht beschrijven, is genoeg ruimte en vrijheid om deze vermenging te maken, en dat bevestigen ons zowel de ervaring alsook het verstand.

Ik heb kleine adders gezien, die kort tevoren uit de eieren waren geslopen en niet langer waren dan een duimlengte, nadat ze in een cucurbit (destilleerglas) met papier bedekt en ombonden bewaard waren, zodat ze er op geen enkele manier

uit konden komen. Het papier echter was vol met door naalden gestoken gaatjes, opdat de lucht vrij naar binnen kon komen. Deze otters waren na zes, acht of tien maanden qua wezen en afschuwelijke grootte aldus toegenomen, dat het ongelofelijk schijnt. Ze namen echter des te veel opmerkelijker toe, aangezien het rond de lengte van dag en nacht geschiedde waar de lucht vol is van de balsemende en bovenaardse, hemels ruikende atomen. Deze gaven hun hun balsemende eigenschap en verjonging, die ze ook sterk naar zich toe hebben getrokken.

Daardoor komt het, dat Cosmopolita zeer juist gezegd heeft: *"Est in aere occultus vitae cibus"*.

Wanneer wij in de lucht zijn en door deze omgeven,
Geeft hij ons ongemerkt kracht, voedsel, opdat wij leven.

De voeding van deze kleine adders was slechts de lucht. Desalniettemin zijn ze door deze subtiele spijs in een jaar tijd langer dan een schoen geworden.

De vitriool, salpeter en andere substanties vermeerderen zich op gelijke wijze, zuiver door het aantrekken van de lucht.

Ik had ooit, ongeveer zeventien of achttien jaar geleden, een of twee pond wijnsteenolie nodig. Ik was indertijd in Parijs, alwaar ik noch een laboratorium, noch deskundigen[31] had. Ik vroeg daarom aan de heer Fernier, die overal onder voorname lieden bekend was, of hij mij iets van zulke olie wilde verschaffen. Hij had er toen niets van. Aangezien hij het nu afzonderlijk voor mij moest maken, en de calcinering van de wijnsteen zonder overdadige kosten zich evengoed met twintig als met twee pond kan laten uitvoeren, wilde hij iets meer, om het voor eigen gebruik te maken.

Toen hij mij zulks gebracht had, rook hij sterk naar rozenwater, vandaar dat ik mij bij hem beklaagde, namelijk dat hij er rozenwater bij had gegoten, terwijl ik hem toen gevraagd had om het door verkiezing van de vochtige lucht te vervaardigen. Ik was er namelijk sterk van overtuigd, dat hij het wijnsteenzout in rozenwater had laten oplossen. Hij verzekerde

---

[31] ["Artisten"; vert.]

mij echter, dat hij er geen enkele vochtigheid in had gedaan. Hij had de gecalcineerde wijnsteen in zijn kelder uit zichzelf laten oplossen. Het schijnt, dat de lucht vol was geweest van atomen die aan de rozen waren onttrokken[32] en in water veranderd waren, door sterke aantrekking van het wijnsteenzout. Men bespeurde aldaar ook hun geur, waar ze zich met elkander hadden samengetrokken[33], net zoals de zonnestralen branden, wanneer ze door een vuurspiegel samengetrokken worden.

Hier kwam nog een ander wonderwerk bij, betreffende deze wijnsteenolie, die een andere leerstelling, die wij nog niet aangestipt hebben, tot bewijs kan dienen. Doch opdat wij de draad van onze geschiedenis voortspinnen, zal ik het vooraf aanduiden. Toen de tijd der rozen voorbij was, verging tegelijk ook de geur van de rozen aan de olie; zodanig, dat in drie of vier maanden de geur geheel vervlogen was. Wij waren echter tamelijk ontsteld toen het jaar daarop rond de rozentijd de genoemde geur zo sterk als ooit in de aanvang, teruggekeerd was en tegen de winter wederom vervlogen was. Nadien heeft het zich jaarlijks op dezelfde wijze toegedragen, vandaar dat de heer Fernier het nog steeds als iets zeldzaams bewaart. Ik heb het nog zelf verscheidene zomers daarna bij hem aldus bevonden.

Ter bekrachtiging van deze leerstelling hebben wij een mismoedig en slecht bewijs te Londen, want daar zit de lucht vol van dergelijke atomen. De materie waarvan men vuur in deze grote stad maakt, is voornamelijk steenkool, die van Newcastle en uit Schotland wordt aangevoerd. Genoemde steenkolen bevatten een overvloedig zuur zout dat, wanneer het met de rook wordt aangezogen, zich in de lucht verstrooit en die opvult. Ja, die is daarmede opgehoopt en beladen. Hoewel men het niet ziet, bespeurt men er niettemin de werking van. Het bederft bedden en tapijten, benevens ander fraai huisraad, bijvoorbeeld wanneer het een glimmende of glanzende kleur

---

[32] Want het was in de rozentijd.
[33] De geur is goed te merken op de samengetrokken plek.

heeft. Deze roetige lucht maakt alle dingen in korte tijd zeer vaal en verschoten. Wanneer men een vertrek afsluit en diverse maanden zonder naar binnen te gaan, dichthoudt, en vervolgens de inwendig opgesloten dingen wil schoonmaken, zal men een zwarte koolstof vinden die over alle dingen heen ligt, zoals men een witte laag van meel in de molens en bakkersvertrekken aantreft. Hij gaat zelfs in de kisten zitten en men ziet hem ogenschijnlijk op het behang en papier, en op witte dingen die opgesloten zijn. De gedragen halsomslagen en handkappen worden ook in één dag in de stad eerder zwart dan buiten deze roetige lucht op het platteland. Men ziet ook in deze stad in de lente, wanneer de bloemen bloeien, de witte bloesem met een zwart roet besmeurd.

Aangezien deze lucht datgene is, wat de longen van de inwoners, voor zijn afkoeling, aantrekt, maakt hij ook de overige vochtigheden of slijm die door de borst uitgeproest worden, roetig en zwart. Want de scherpte van dit roetige zout brengt treurige voorvallen. Het maakt namelijk alle inwoners van de stad zeer onderworpen aan ontstekingen en longgezwellen. Het is zo bijtend en scherp, dat wanneer men varkens- en rundvlees of ander vlees om te roken in de schoorsteen of kap ophangt, het dat zodanig verdort dat het ook bederft. Degenen nu die zwakke longen hebben, bespeuren het direct. Daardoor komt het dat de helft van de degenen die te Londen de wereld zegenen, hetzij door een longaandoening of tuberculose sterven, en tot aan hun einde bloed spuwen uit hun ontstoken longen. Hun genezing valt in de aanvang heel goed bij te benen. Men zendt hen naar oorden waar een goede, gezonde lucht is. De meesten, vooral degenen die er de middelen toe hebben, gaan naar Parijs. Aldaar komen zij in korte tijd tot een volledige gezondheid. Iets soortgelijks speelt zich in de stad Lüttich af, waar de gewone man niets anders dan steenkolen brandt.

De stad Parijs, hoewel aldaar de landelijke lucht bovenmate gezond is, is niettemin niet vrij van dergelijk hinderlijke

gebeurtenissen. De grote kommer en stinkende troep van deze grote stad mengt veel slechte stank onder de zuivere lucht, en vult die steeds met smerige atomen aan, die niettemin niet zo schadelijk zijn als die welke in Londen zijn.

Men ziet aldaar, dat het fraaiste en opgewreven zilveren bestek, wanneer het aan de lucht wordt blootgesteld, spoedig zwart en smerig wordt. Dat komt van niets anders dan van zwarte atomen. Het is een ware verrottingskleur die zich eraan hecht. Hoe helderder en glanzender het metaal is, des te meer ziet men het eraan.

Een voornaam heer, uit mijn kennissenkring, woonde op een plek waar aan de ene kant van zijn woning een klein steegje is, dat door eenvoudige[34] lieden bewoond wordt. En hoewel er nimmer koetsen, maar karren doorheen rijden, storten de buren achter de woning, die tamelijk onhoffelijke, onzuivere lieden zijn, hun kervel (troep)[35] midden in de steeg, die er dan op een hoop ligt.

Wanneer nu de straatvegers die daartoe besteld zijn, daar naartoe komen en deze reeds half verrotte troep oprakelen, kunt ge u niet genoegzaam inbeelden wat voor een grote stank het overal veroorzaakt. Dan lopen de bedienden van mijn goede vriend gezwind en bedekken alles wat schimmelig of groezelig is, hetzij van katoen of andere wol, en ook het zilveren vaatwerk en de grills of brandtrechters in de haarden, die door de dienstmeisjes zeer schoon worden gehouden. Wanneer dat niet zou geschieden, zou alles als met een subtiele huid van roet overtrokken worden. En hiervan ziet men niettemin niets in de lucht.

Deze ervaring echter bevestigt en bekrachtigt dat alles vol zit met zulke atomen.

Ik moet er nog één ding aan toevoegen. Wij zien door de werkingen dat de stralen van de maan koud zijn. Nu is het gewis, dat datgene wat aan deze stralen lichtend is, van de zon

[34] "slechten".

[35] Onduidelijk.

stamt, aangezien de maan op zich geen licht heeft, hetgeen door zijn donkerte bewijsbaar is, die geschiedt, wanneer de aarde tussen de maan en de zon staat en deze daardoor verhinderd wordt om de maan met zijn licht te verlichten. Dan is de maan gans zwart en donker.

De stralen die van de maan komen, zijn van de zon, die op hem stralende naar ons terugslaan. En van dit koude en vochtige hemellichaam brengen ze atomen met zich mede. Wanneer gij een hoge spiegel of een gepolijste schotel er naartoe wendt en de stralen verzamelt, zult ge zien hoe in plaats van die, welke van de zon zijn en in gelijkmatige samentrekking branden, deze integendeel merkbaar bevochtigen en afkoelen, en daarbij op de spiegel een waterige, slijmerige kleverigheid achterlaten.

Men zou zich kunnen inbeelden, dat het een onbelangrijk iets is om in een zilveren schotel, waarin geen water of andere vochtigheid is gekomen dan de weerschijn van de maanstralen, de handen te wassen. Desalniettemin zal men, wanneer men dit een tijdlang uitvoert, de handen gans nat bevinden, hetgeen daarbij ook een onfeilbaar middel is om de wratten, zoveel als het er ook mogen zijn, van de handen te verdrijven, wanneer men het dikwijls herhaalt.

Laat ons dan ook onze verhandeling met deze ervaringen besluiten, namelijk dat de lucht vol atomen zit, die uit de natuurlijke stoffen door bemiddeling van het terugstralende licht wegtrekken, of uitgaan door natuurlijke en innerlijke warmte van het lichaam dat ze uitstoot.

Wellicht zou het onmogelijk kunnen schijnen, dat er hierbij een grote uitstroming van de atomen is, die in de lucht aldus wordt uitgebreid, en dat ze zover door een voortdurende vloed (zogezegd) uitgegoten worden, zonder dat het lichaam waarvan ze afstammen, meermalen een merkbare afname bespeurt. Want soms is de lucht goed zichtbaar, zoals bij verdamping van de *spiritus vini*[36], van muscus en meer van dergelijke vluchtige substanties te zien is.

[36] [Wijngeest; vert.].

Deze tegenwerping echter zal niet geldig zijn, en de twee eerder gelegde basisstenen zullen steviger staan, wanneer wij de vierde basissteen gelegd zullen hebben, welke is, dat de stof, hoe klein hij ook is, oneindig deelbaar is. Niet, dat hij feitelijke, oneindige delen heeft, want het tegendeel daarvan kan worden bewezen, doch dat hij altijd kan worden gedeeld, en het gedeelde in nieuwe delen deelt, zonder een dergelijke deling gewaar te worden. Dit moet dan zo worden begrepen, dat de grootte, zoals ons onze leermeester onderrichten, oneindig deelbaar is. Dit is helder en klaar voor diegene die het wezen en de vormelijke oorzaken der grootte grondig zullen beschouwen. Want die is niets anders dan deelbaarheid. Deze beschouwing is zeer subtiel en metafysisch, alsof ik mij wil bedienen van diverse veldmeetbewijzen om deze achtergrond te bewijzen, voor zover ze zich beter tot inbeelding lenen.

Euclides onderwijst ons in zijn tiende leerstelling van het Zesde Boek dat, wanneer men een korte en een tweede lange lijn neemt, en de lange in onderscheidenlijke gelijke delen snijdt, de kleine in net zoveel gelijke delen zou kunnen worden verdeeld, en elk gesneden deel in andere versnijdende[37]. En wederom elk van de laatst gesnedene in nogmaals andere; en steeds zo door, totdat men uiteindelijk tot een ondeelbaar deel zou komen. Doch gesteld dat het onmogelijk is om een lijn zodanig te delen en wederom te delen, dat men uiteindelijk op ondeelbare delen zou uitkomen, zie dan wat hieruit zal ontstaan. Daarom zeg ik, dat wanneer de lijn zich in ondeelbare delen verdeelt, hij uit ondeelbare delen samengesteld is. Laat ons de zekerheid daarvan beschouwen.

Derhalve neem ik drie ondeelbare, die ik ter onderscheiding A, B en C noem. Want wanneer drie miljoen ondeelbare een lange lijn vormen, zullen drie ondeelbare een korte vormen. Ik stel ze naast elkander op.[38] Eerst wordt A opgesteld, daarna B zodanig

---

[37] ["zerschneidende". Onduidelijk; vert.].

[38] ["Ich setze sie neben einander". Lees: 'achter elkaar', dus in elkaars verlengde; vert.].

bij A, dat ze elkander aanraken. Nu zeg ik, dat B noodwendigerwijze de plek A bezit of niet. Bezit hij die, dan vormen deze beide geen uitdijing. En aldus vormen noch drie enkele, ondeelbare dingen, noch drie miljoen daarvan, één lijn. Want deze ongedeelde zullen zich met elkander verenigen. En de som van dit alles zal niet meer dan een ongedeelde zijn. Aldus moeten beide niet op één plek staan, doch het andere aanraken, omdat namelijk een deel van B een deel van A aanraakt, en de andere kant raakt hij niet aan. Ik stel nu bovendien het ongedeelde C erbij, waarvan een deel B zal aanraken, en niet A. En op deze wijze is B de samenvoeger of bemiddelaar tussen A en C om deze verlenging te volvoeren. En dat dit geschiedt, ziet gij; men moet aan B een deling toegeven, en ook aan A en C, die naar uw aller mening ondeelbaar waren. Dit, omdat het ongerijmd is, kan onmogelijk worden bestreden.

Om dit echter helderder te stellen: gesteld, dat deze drie ongedeelden een uitdijing opleveren en een lijn vormen. De leerstelling van de thans erbij gehaalde Euclides bewijst, dat deze lijn in dertig gelijke delen kan worden verdeeld, of in net zoveel als het u belieft. Als zodanig moet worden toegegeven, dat eenieder van deze drie ondeelbaren, in tien delen verdeeld kan worden, hetgeen tegen de aard en begrijpelijke beschrijving van een ondeelbaar iets is.

Doch zonder zulke in zovele delen te verdelen, toont Euclides in zijn tiende stelling, eerste element, dat iedere lijn in twee gelijke stukken kan worden verdeeld. Aangezien deze lijn echter uit ondeelbaren en naar getal onevenen is samengesteld, moet noodwendig van de ongedeelde er een versneden worden, of op de ene zijde daarvan méér zijn dan op de andere. Derhalve vervalt diegene in ongerijmde, smakeloze handel die voorgeeft, dat de grootte waarvan hierboven sprake is, niet voortdurend deelbaar is. Daarentegen zal degene die er bijval aan geeft, geen onmogelijkheden of iets ongerijmds vinden, en ook niet dat de atomen van alle stoffen die in de lucht zijn, niet verdeeld waren en aldus naar een bewonderenswaardig verre en afgelegen plek

weggevoerd kunnen worden. En zulks geven ons onze zintuigen in ettelijke mate te vatten.

Het is te weten dat er geen dikker, zwaarder en gedegener lichaam (metaal) is dan het goud. Desalniettemin, in welk een lengte en verdeling kan dat niet allerwonderbaarlijkst toebereid worden? Laten we een ons van dit gedegen metaal nemen, hetwelk niet groter dan een gelid aan mijn vinger kan zijn.

Een goudslager zal duizend bladen en meer van deze enkele 'onzen'[39] slaan. De helft van een van deze bladen zal afdoende zijn om een stuk zilver van drie of vier onzen zwaar, te vergulden. Geef dit vergulde stuk zilver aan de goud- of zilverdraadtrekkers om daaruit snoeren of passementen[40] te maken, en laat ze het in hun gaatjesijzer doen, om zulks zo lang en subtiel mogelijk te trekken. Zij zullen het tot op een haar kunnen trekken. En deze draad zou qua lengte wel een kwart mijl of meer zijn, en in deze ganse lengte zal er niet voor de grootte van een zonnestofje plaats zijn dat niet met goud bedekt zou zijn. Dit is een zeldzame en wonderbaarlijke uitdijing van dat ene halve blaadje. Laat ons met het overige geslagen goud aldus verder gaan. Het is zeker, dat door dit middel deze kleine goudknop zodanig kan worden uitgedijd, dat hij vanaf deze stad Montpellier tot naar Parijs en nog verder zou kunnen worden getrokken. In hoeveel miljoenen atomen zou deze draad, met daartoe gedienstige scharen, versneden kunnen worden?

Nu valt gemakkelijk te begrijpen, dat deze uitdijing en verdeling, die door grote werktuigen als hamer, gaatjesijzer en schaar geschieden, niet te vergelijken valt met die, welke zich door het licht en de zonnestralen afspelen. Het is zeker dat, wanneer dit goud door wielen, ijzeren werktuig en gaatjesijzer tot zulk een lengte kan worden getrokken, evenzogoed talloze van deze delen ontvoerd kunnen worden door de gevleugelde ruiters die wij hiervoor indachtig zijn geweest. En ik doel op de stralen die in een oogwenk van de zon naar de aarde vliegen.

---

[39] ["Untzen". Oude gewichtsmaat; vert.].
[40] [Kantwerk; vert.].

Wanneer ik er niet bezorgd over zou zijn dat ik u door mijn lange oponthoud zou ergeren, zou ik u wijdlopiger over de wonderbare subtiliteit van de stofjes die uit het lichaam van een levende mens komen, onderhouden, door welk middel onze Engels doggen (honden) krachtens de reuk diverse mijlen het spoor van een mens of een dier dat ettelijke uren eerder voorbij is gegaan, zullen volgen, en aldus de man of het dier inhalen. Niet alleen dit, doch ze zullen onder een hoop stenen die steen vatten, die door een man met zijn hand is aangeraakt. Er moeten boven de aarde of op deze steen enkele materiële dingen zijn van het lichaam van degene die ze aanraakt. Desalniettemin echter neemt dit lichaam niet aanmerkelijk af. Ja, zelfs zo weinig als de amber en het geparfumeerde Spaanse leder[41], die ook honderd jaar hun geur zonder verlies van hun omvang en kracht afgeven.

In ons land pleegt men een gans veld met hetzelfde zaad in te zaaien, namelijk één jaar met gerst, het volgende met maïs, het derde met bonen, en het vierde jaar laat men het veld braak liggen om het te bemesten en in goede staat te houden, hetgeen geschiedt door het aantrekken van een levendige geest die in de lucht zit. Na hetgeen genoemd is, begint men met de vorige manier opnieuw.

In het bonenjaar en in de tijd dat ze bloeien, ruiken de reizigers zulk een geur zeer ver weg, vooral wanneer de wind goed is. Het is een lieflijke doch smakeloze materie met een nare geur, die hoofdpijn veroorzaakt.

De geur van rozemarijn langs Spanje, strekt zich verder uit. Ik ben op zee drie- of viermaal langs Spanje gereisd en heb altijd waargenomen, dat de scheepslieden het weten wanneer zij op zo’n dertig of veertig mijl afstand in de buurt zijn. Ik herinner mij feitelijk niet de afstand, en deze kennis hebben zij van de natuurlijke geur van de rozemarijn, die daarvandaan komt.

---

[41] ["die bisamirte Spanische Leder". In de 16e eeuw begonnen de Spanjaarden met het aanbrengen van geuren op leer. Term voor zulk bewerkt leer: 'Peau d'Espagne'; vert.].

Ik heb het zelf geroken, ja, zo goed alsof ik een stengel rozemarijn in mijn hand had gehad. En dit heeft zich twee of drie dagen eerder toegedragen dan wij aan land zijn gekomen.

De geschiedenissen melden, dat na een gehouden bloedige slag raven van tweehonderd tot driehonder mijl de geur van de gedode lichamen navlogen, en men wist, dat de raven van zo ver weg waren gekomen, aangezien in de nabijheid dergelijke soorten vogels zich niet hadden opgehouden.

Ze hebben een zeer scherpe reuk. Bovendien moeten de atomen van de rottende en stinkende lichamen in de lucht zo ver weg zijn gevoerd. En nadat deze vogels (raven) eenmaal de geur daarvan ontvangen hadden, zijn ze die gevolgd tot ze bij de hoofdbron, het oord waar de slag gehouden was, zijn aangekomen. Want bij het naderen wordt de geur sterker.

Hiermede besluiten wij datgene, wat wij alhier hebben moeten aanstippen over de uitbreiding of uitwaseming van de stofjes die door middel van de zon en het licht uitgaan van alle stoffen die uit de vier elementen zijn samengesteld, de lucht vullen, en zeer ver op wonderlijke wijze weggevoerd worden van de plek waar hun bron en oorsprong is. De proeve en verklaring der dingen is tot nu toe het doel van mijn ganse verhandeling geweest.

Thans moet ik, mijne heren, wanneer het u belieft, ook laten zien dat de atomen die de lucht maken en vullen, dikwijls langs een gans verschillende weg dan waar hun eerste, algemene oorzaak hen zou voeren, aangetrokken worden.

En dit zal onze vijfde grondsteen zijn. Men vindt in de natuur vele, diverse aantrekkingssoorten, namelijk door inzuigen of aantrekken van de adem. Daardoor heb ik een loden kogel gezien uit een lange buks, die sterk geladen is geweest, die de adem volgde. Aan dit vuurroer zoog een persoon boven aan de monding, waarop die kogel met zulk een geweld volgde, dat die hem de tanden uitsloeg.

De aantrekking van het water of de wijn die door een wijnhevel (sifon) geschiedt, is aan het voorgaande gelijk. Door

dit middel trekt men wijn of een andere vloeibare materie uit een vat of vaatwerk in een ander, zonder troebelheid en zonder aanraken van de droesem.

Er is ook nog een andere soort van aantrekking, die men magnetisch noemt, dankzij welke de magneet het ijzer aantrekt. Een andere is aanklevend, wanneer wederzijds agaatsteen het stro naar zich toetrekt. Een andere aan de vlam, wanneer de rook van het uitgebluste licht de vlammen van een brandend licht naar zich toetrekt, en de vlam naar het uitgebluste toelekt om dat aan te steken. Een andere geschiedt door filtrering (overtrek, zoals een doek die onder in een water gedoopt is, de hoogte in gaat om de vochtigheid af te geven), wanneer een vochtig lichaam over een droog lichaam stijgt, of wanneer het tegendeel zich voordoet. En ten slotte, hetgeen het vuur aantrekt, of iets heets wat de lucht en datgene wat daarmede vermengd is, aantrekt.

Wij zullen thans slechts over beide laatstgenoemde soorten spreken. Ik heb tot genoegen de andere elders uitgelegd.[42] De filtrering kan degenen die deze niet zeer goed beschouwt, en ook alle omstandigheden niet ijverig afweegt en in acht neemt, als een verborgen wonderwerk der natuur voorkomen. Een persoon met een middelmatig verstand zal het hierin een verborgen eigenschap toeschrijven en zich inbeelden, dat in het filtreerdoek een verborgen sympathie zit, die het water tegen zijn aard in doet opstijgen. Diegene echter die het vanuit het beginsel onderzoekt en daarbij observeert hoe het in zijn werk gaat, zonder enige omstandigheid weg te laten, zal zien dat niets natuurlijker toegaat en dat het onmogelijk is dat het anders toegaat.

Een dergelijk oordeel moet men vellen over de allerdiepste geheimenissen en verborgenste kwesties der natuur, wanneer

---

[42] '*De immortalitate animae rationalis*', supr. cittr.', c. 18, fol. 156. [De schrijfwijze aan het eind is niet goed leesbaar. Onduidelijk welk werk het betreft. Er zijn vele werken die (deels) deze titel dragen en van verschillende auteurs zijn; vert.].

men de moeite neemt om ze te ontdekken en ze wil onderzoeken zoals men het moet doen.

De filtrering geschiedt als volgt. Men legt een langwerpig doek van wol, of anders een sponsachtige materie in een aarden schaal met water, of met een andere materie gevuld. Van het doek laat men een goed deel over de rand van de schaal hangen. Dan ziet men spoedig het water door het doek over de rand van de schaal stijgen, en aan het eind van het doek op de grond of in een andere eronder gezette schaal wegdruppelen. De tuinlieden bedienen zich van deze kunst, om hun bloemen en jonge planten in de zomer te bewateren. Net zoals ook de apothekers en chemici plegen te doen om de droesem op hun vloeistoffen naast andere sappen en natte stoffen af te gieten. Om met verstand te begrijpen waarom het water aldus stijgt, laat ons alles nauwkeurig en wel hoe het met elk afzonderlijk toegaat, beschouwen. Het gedeelte van het doek dat in het water ligt, wordt nat. Dat wil zeggen, het neemt op en trekt het water in zijn voorheen dorre en schimmelige delen. Dit doek zwelt door het intrekken van het water op en wordt dik doordat het het water opneemt, want waar twee stoffen bijeenzijn, hebben ze meer plaats nodig dan een ervan afzonderlijk. Wij zullen dit opzwellen en de vergrote uitdijing van de buitenste draden die door het water aangeraakt worden, namelijk van die welke aan het einde of aan de buitenzijde van het water zijn, in acht nemen, die - om van de andere onderscheiden te zijn - aan beide zijden als een lijn getekend moeten zijn. En wel A.B. vormt de bovenste over de direct daarna volgende draden C.D., de volgende E.F., vervolgens G.H. en zo verder, tot aan het einde van de buitenste draden. Ik zeg, dat dan de draad A.B. zich uitstrekt en vergroot door middel van het water dat in de vezeltjes trekt en rustig de draad C.D. nadert, die nog droog is omdat hij het water niet beroert. Wanneer echter A.B. aldus is aangevuld en door het naar binnen gegane water dik is geworden, vult hij dus de leegte op, en datgene wat tussen hem en C.D is, en drukt tegelijk op C.D., wegens zijn uitstrekking

die groter is dan het lege deel tussen beiden. Dan bevochtigt hij C.D., terwijl de draad A.B. er nog mee inbegrepen is. Het buitenste deel van het water, dat er nog aan zat en op C.D. gedrukt heeft, zoekt een plek, vestigt zich in de vezeltjes en bevochtigt ze, net zoals eerder de buitenste en verheven delen nat waren geworden. Want nadat C.D. vochtig is geworden, verbreidt en vergroot hij zich net zoals A.B. gedaan heeft. En derhalve stotend en drukkend op E.F. kan het er niet aan mankeren, dat dit dezelfde werking op hem uitoefent, als hij eerst door opzwelling en vergroting van A.B. tot zich heeft genomen. En aldus bevochtigt iedere draad zijn navolgende, tot aan de laatste draad van het doekje. En men hoeft niet te vrezen dat het voortgezette stijgen van het water breekt of terugslaat, doordat het deze harige of wollige ladder stapelsgewijze opstijgt. Want deze licht stijgende stapels maken hem het opklimmen niet moeilijk. De wollen vezeltjes van iedere draad schijnen ook het water bij iedere stap behulpzaam de hand te bieden. En aldus doet het gemak om bergopwaarts te stijgen, samen met de vloeibaarheid van het water en de natuurlijke omvang die altijd behoort tot de uniekheid van de wezens en hun lichamen, die erdoor bekleed worden - wanneer er verder op dat ogenblik geen gewelddadiger oorzaak is om ze te breken en te verdelen - dat dit water net zo aan het ene, als aan het andere deel gaat hangen en over de rand van de aarden schaal gaat. Derhalve is zijn weg gemakkelijker, want het gaat naar zijn natuurlijk hangende deel in een voortdurend afdalen. En wanneer het einde van het doekje buiten de schaal dieper hangt dan het oppervlak van het water dat in de schaal is, drupt het op de grond of in een andere eronder gezette schaal, net zoals wij zien dat van een zwaar rolzeil, wanneer het overhangt, het einde dat het zwaarste en langste gedeelte is, op de grond valt, en het korte en lichtste deel medeneemt en het over de rol trekt. Wanneer echter het buitenste einde van het doekje, dat buiten de schaal is, horizontaal zou zijn, evenwijdig met het water-oppervlak, en niet dieper hing dan het genoemde oppervlak, dan

zou het water zich onbeweeglijk houden, net zoals twee weegschalen, alwaar in beide een gelijk gewicht is. Wanneer men echter het water uit de schaal zou gieten, zodanig dat het oppervlak van het water dieper dan het doekje zou komen, dan zou het opstijgende water zwaarder zijn dan het neerdalende, aan de andere zijden buiten de aarden schaal. Dit, wat reeds overstegen en tot neervallen bereid was, zou ook wederom terugkeren en zijn gedane weg weer moeten zoeken, en naar het water in de schaal terugkomen, en zich ook met het water vermengen dat in de schaal is.

Hier ziet gij het geheimenis ervan, dat aanvankelijk ongelofelijk scheen, opgelost, duidelijk en begrijpelijk gemaakt. En het is net zo natuurlijk, als hoe het natuurlijk toegaat dat een steen van boven naar beneden valt. Het is waar, dat wanneer men wijdlopig het bewijs zou willen accepteren, men andere omstandigheden hiertoe zou moeten aanwenden, die ik elders uitvoerig, op een andere plek[43], alwaar ik deze materie afzonderlijk heb afgehandeld, heb uiteengezet. Doch het thans gezegde, is genoeg bij deze gelegenheid om aan te tonen door welke middelen deze geweldige aantrekking geschiedt.

De andere aantrekkingskunst geschiedt door het vuur, dat de om zich heen zwevende lucht met de atomen die in de lucht zijn, aantrekt. Dit gaat er op de volgende wijze aan toe.

Het vuur, werkend naar zijn aard (dat wil zeggen, het geeft een voortdurende uitdeling van zijn delen af, vanaf het middelpunt naar de rondzwevende omtrekken[44], en zulks vanuit zijn oerbron), neemt de aangehangen, rondzwevende lucht met zich mede, net als een stromend water iets van de grond met zich meevoert van het kanaal waar het doorheen stroomt.

Aangezien de lucht vochtig is en het vuur droog, kan het wel niet anders zijn, dan dat beide aan elkander hangen en samenkleven. Nu moet een andere lucht uit de nabije oorden erbij komen, om de plaats in te nemen van de atomen die met

[43] '*De immortal. animae rationalis*', tr. c. 10. p. 158.
[44] ["Circumferentiis"; vert.].

het vuur zijn weggetrokken. Anders zou er een plek tussen beide leeg zijn, hetgeen de natuur verafschuwt.[45]

Deze nieuw aankomende lucht blijft niet lang op het oord waar de plek moet worden vervangen, want het vuur dat in een voortdurend lopen en uitdampen van zijn vurige delen is, neemt ze spoedig met zich mede en trekt verse lucht aan. Aldus formeert zich een voortdurende circulatie van de lucht, zolang als het vuur brandt.

De dagelijkse ervaring bevestigt dat, want wanneer men een goed vuur in een kamer in de kachel maakt, trekt hij de lucht van de deur en de ramen naar zich toe. Doch wanneer men ze dichtmaakt (er moeten dan wel enkele kieren of gaatjes zijn, waar de lucht door naar binnen kan) en iemand naar de gaten toegaat, zal hij een gesis en gefluit horen dat door de lucht veroorzaakt wordt, doordat hij zich om binnen te komen, naar binnen perst. Dit is de oorzaak die het geluid uit de orgels en fluiten voortbrengt. Wanneer nu iemand zich tussen deze kieren en het vuur zou ophouden, zou hij herrie horen, afkomstig van deze nieuw-gekunstelde wind, die hem zou doen verstarren en verkillen aan de zijde waar de wind vandaan komt, terwijl hij zich aan de andere zijde, bij het vuur, zou branden. Wanneer men ook een waskaars in de wind zou houden, zou die zeer spoedig smelten en verbranden, doordat de vlam door het blazen van de wind tegen de was wordt geslagen. Binnen een kwartier smelt en verteert hij meer dan wanneer hij op een windstille en hoge plek was neergezet alwaar de vlammen in de hoogte kunnen branden, waar hij zo’n vier uur zou branden. Wanneer er echter in de kamer geen ingang voor de lucht is, stijgt een deel van de rook van het hout - dat in vlammen verandert en de schoorsteen uit zou moeten vliegen - tegen zijn aard naar beneden de kamer in, om het gebrek aan lucht te overwinnen en vult die. Ten slotte verstikt het vuur en gaat het gaandeweg wegens het gebrek aan lucht uit.

---

[45] [De auteur zinspeelt op het principe van de 'horor vacui' in de natuur: de afkeer van leegte; vert.].

Vandaar dat de chemici reden hebben om te zeggen, dat de lucht zowel het leven van het vuur, als van de dieren is.

Wanneer men echter een bekken of tobbe met water voor het vuur zet, zal er geen rook in de kamer zijn, alsof die nog zo goed afgesloten zou zijn dat er enige lucht naar binnen zou kunnen.[46] De oorzaak is, dat het vuur het deel van het water dat een vluchtig wezen of substantie is en ook gemakkelijk van zijn plek te bewegen en te veranderen valt, naar zich toetrekt en zich in de lucht dun maakt. En door dit middel voorziet het de plek van lucht. Dit bespeurt men feitelijk wanneer de kamer klein is. Want de lucht die ingesloten is, is daarin veel eerder op- en weggevlogen.

En dit is er ook de oorzaak van, dat men een groot vuur maakt op de plekken waar huisraad of mensen met de pest zijn aangestoken om ze te reinigen. Want deze overstroming der lucht, die door het vuur nabij is getrokken, veegt de muren, de wandbekleding[47] en alle hoeken van de zaal; lost de smerige, scherp bijtende en giftige stofjes op, die niets anders zijn dan vergiftige aanstekingen die zich aan muren en wandbekleding hadden aangehecht; trekt ze aldus het vuur in, alwaar ze deels verbranden, deels met de atomen van het vuur en met de daaruit ontstane rook door de schoorsteen weg worden gevoerd. Op deze wijze heeft Hippocrates, die de natuur zeer diep heeft onderzocht, een provincie of gans land van de pest ontdaan en bevrijd, doordat hij er overal grote vuren in liet aanrichten.

Bovendien geschiedt deze aantrekking niet slechts door het vuur, doch ook door datgene wat er iets gemeenschappelijks mee heeft. Dat wil zeggen, door warme substanties. En datgene wat de oorzaak van het ene is, is op gelijke wijze ook die van het andere. Want de geestjes van het vuur, dampende van zulke substanties of warme stofjes, nemen gaandeweg de rondzwevende lucht met zich mede, die noodwendigerwijze gevoed moet worden door een andere lucht of door een andere materie,

[46] [Onduidelijk; vert.].
[47] ["Getäffel"; vert.].

die in plaats van de lucht dienstdoet, zoals eerder over het vaatwerk met water of de tobbe die voor het vuur is gezet om de rook te verhinderen, gezegd is.

Dientengevolge bedienen de artsen zich van de duiven, jonge honden of andere warme dieren bij de zieken, met compressen op de voetzolen of polsen aan de handen, op de buik of navel, om uit de zieken de winden of boze dampen die hen vergiftigen, naar buiten te trekken. Zoals men ook in de pesttijden en bij vergiftiging van de lucht duiven, katten, honden en meer van dergelijke warme dieren wurgt, die een voortdurende grote ademing en damp van de geestjes afgeven. De lucht namelijk die door aantrekking geschiedt, neemt de plaats in van de geestjes die bij deze ademing zijn uitgestoten. Zo hangen de pestilentische en giftige atomen die in de lucht verstrooid zijn en ermee vergezeld gaan, aan hun veren, haar en pelswerk. En door deze oorzaak zien wij, dat het nieuw gebakken brood zodra het uit de oven komt, de schimmelige stank van een vat aantrekt, dat daarentegen de wijn bederft wanneer men het terstond warm op de tap slaat.[48]

De uien en andere warme dingen, die altijd hun vuur uitdampen, hetgeen men aan hun sterke geur bespeurt, worden door de vergiftigde lucht bevlekt wanneer men ze daaraan blootstelt. Dat is ook een kenmerk om te weten of de ganse lucht overal vergiftigd is.

Dit punt kan men koppelen aan de grote aantrekking van de lucht, die door de gecalcineerde stoffen plaatsvindt, en met name door de tartar[49] die gans vurig wordt gemaakt door het uiterste geweld van het vuur dat zich verzamelt en zich met zijn zout verenigt. Ik heb in acht genomen, dat de tartar (wijnsteen) negenmaal meer zware lucht aantrekt dan hij gewogen heeft. Want wanneer gij aan de lucht een pond goed gecalcineerde en gebrande tartarzout legt, zal het u tien pond goede wijnsteenolie

---

[48] [Onduidelijke handeling; vert.].

[49] [Een plaque-achtige stof, waarover in veel oude werken wordt gesproken. Kan uit vele verbindingen bestaan; vert.].

geven, want het trekt de rondzwevende lucht en wat daarmede vermengd is, aan en verenigt zich ermee. Net zoals het gebeurd is met de wijnsteenolie van de heer Fernier, over wie ik hier net gesproken heb.

Doch mij dunkt, dat dit alles te weinig is bij de aantrekking van de lucht die bij een bepaalde non te Rome is geschied, over wie Petrus Servius, de lijfarts van paus Urbanus VIII gedenkt in zijn boek, dat hij in druk heeft laten uitgeven over de wonderbaarlijke gebeurtenissen van zijn tijd. Wanneer ik niet een dergelijke borg of kolfmaker[50] had, zou ik deze geschiedenis niet goed willen aanvoeren, hoewel ook de non zelf zulks aan mij heeft bekrachtigd en diverse geneeskundigen mij zulks verzekerd hebben.

Er was een non die door overmatig vasten, waken en innerlijke, zinnelijke gebeden haar lichaam dermate verhit had, dat het scheen dat zij vol vuur was en haar botten gans verdord en gecalcineerd. Deze hitte en dit innerlijk vuur trokken de lucht enorm aan, doch deze lucht werd in haar ganse lichaam opgenomen, net zoals het met het wijnsteenzout geschied was. De doorgangen, die gans open zijn, grenzen aan alle kanten aan de plek waarop de scherpe vochtigheden zich afzetten en verzamelen, namelijk aan de blaas. En daarvandaan dringen zij door de urine in een ongelofelijke hoeveelheid naar buiten. Zij stond binnen een paar weken alle vierentwintig uur meer dan tweehonderd pond water af.

Met dit prachtige voorbeeld wil ik de ervaring besluiten die ik gepresenteerd heb, om de aantrekking te bewijzen en te verklaren die door de lucht geschiedt, door hete en vurige dingen, die de aard van het vuur bij zich hebben.

Mijn zesde grondsteen zal deze zijn, dat wanneer namelijk het vuur of een heet lichaam, de lucht en ook datgene wat zich in de lucht bevindt, aantrekt, en het geschiedt dat in deze lucht - waar zich diverse atomen die van dezelfde aard zijn, met het aantrekkende lichaam bevinden - het zich voordoet dat de

---

[50] ["Gewehrschaffter". Onduidelijk in dit verband; vert.]

aantrekking van deze atomen veel sterker wordt dan wanneer er enkel en alleen atomen van diverse aard zouden zijn. En deze atomen vermengen zich en blijven bij dit lichaam en verenigen zich er veel eerder mee. De oorzaak daarvan is de gelijkheid en overeenstemming die ze over en weer met elkander hebben.

Wanneer ik niet zou verklaren waarin deze gelijkheid bestaat en wat deze overeenstemming en gelijkheden zijn, zou ik mij evenredig aan een verwijt en straf onderwerpen die ik in de aanvang van mijn verhandeling aan diegenen heb gegeven, die in het algemeen en lichtzinnig voor de vuist weg over dit magnetische poeder en andere soortgelijke wonderwerken der natuur spreken.

Wanneer ik echter de verklaring van deze woorden zal hebben aangetoond, hoop ik dat gij allen vergenoegd zult zijn.

Ik zou u diverse soorten der overeenkomsten kunnen vertellen, die een vereniging onder vele stoffen maken. Ik zal echter slechts de drie voornaamste en merkwaardigste alhier gedenken.

De eerste overeenkomst zal die van het gewicht zijn. Daardoor verzamelen zich de dingen die iets wegen. De oorzaak daarvan blijkt duidelijk, want wanneer het ene lichaam lichter zou zijn dan het andere, zou het een hogere plaats innemen. Net zoals in tegendeel een ding dat zwaar is, dieper staat dan datgene wat lichter is.[51]

Wanneer ze echter van gelijk gewicht zijn, staan ze er hetzelfde in, zoals men klaarblijkelijk kan zien in de volgende aardige ervaring, zoals diverse slimmeriken laten zien, om te zien hoe de vier elementen zich tot elkander verhouden naar gewicht en zwaarte liggen.

Zij doen in een glas roodgekleurde *spiritus vini*, om er het vuur mee aan te duiden; blauwgekleurde *spiritus terpentini*[52], om de lucht aan te duiden; gewoon, groengekleurd water, om het water te kenschetsen, en ten vierde verpulverde emailles, of

[51] Dit valt uit twee weegschalen op te merken.
[52] [Geest van terpentijn; vert.].

het vijlsel van een hard metaal, om de plek van de aarde uit te beelden.

Ge ziet dan het ene boven het andere, zonder vermenging. Wanneer ge het glas door sterk schudden beweegt, zult ge niets anders dan een ware chaos (vermenging) zien. Ja, een dusdanige dooreenschudding, dat gij meent dat er niet één enkele atoom van deze stoffen bijeen is in passende ordening.

Doch stop met het heen-en-weer schudden en ge zult spoedig zien, dat eeniedere van deze substantie op zijn natuurlijke plek, met aantrekking van al zijn atomen in één massa en met schijnbare orde zal komen, zodat men niet meer het geringste van het gemengde zal zien.

De tweede gelijkheid van de stoffen die elkander aantrekken en zich verenigen, is van die welke van dezelfde gradatie qua dunheid en dikte zijn.

De aard en werking van de grootte is, alles tot vereniging te brengen in al datgene waarin ze zich bevindt, in zoverre niet een andere, krachtiger macht, zoals in diverse wezenlijke vormen die haar vermeerderen, haar daarvan afhoudt. En dit is ogenschijnlijk, want het grondwezen van de grootte is haar deelbaarheid, of een vermogen dat te verdelen is. Dit is net zoveel, als zou men zeggen dat het een gemaakte veelheid is. Daaruit volgt dan, dat ze op zich geen veelheid is, doch uit zichzelf en uit haar aard is ze een voortdurende, niet-aflatende uitstrekking. Aangezien nu in het algemeen de aard van de grootte naar een vereniging, voortdurendheid en completering verlangt, moeten noodwendig de eerste verschillen der grootte, namelijk de dunheid en dikte, een gelijkmatige werking der vereniging en de voortdurendheid vanuit de stoffen die in gelijke gradatie met haar overeenkomen, tevoorschijn brengen. Als aanwijzing hiervan zien wij, dat het water gemakkelijk en snel assimileert en overeenkomt, met water; olie met olie; wijngeest met wijngeest; en het kwikzilver met kwikzilver, doch bezwaarlijk kunnen water en olie zich verenigen; noch

kwikzilver met wijngeest, zoals ook andere dingen van ongelijke dunheid en dikte.

De derde gelijkheid die alle dingen gemeen hebben en ze sterk aan elkander hecht, is de gelijkheid van vorm.

Ik zal mij hier niet bedienen van de scherpzinnige gedachten van een voorname persoon, die ervan uitgaat dat het blijvende voortbestaan van de stofjes ontspringt aan talloze kleine haakjes die ze bijeenhouden, en onderscheiden zijn van de stoffen van ongelijke aard. Om mij echter in iedere omstandigheid afzonderlijk niet te lang op te houden, geloof ik echter, dat ik zulks reeds gedaan heb. Wel zal ik enkel en alleen in het algemeen een schijnbare kwestie vertellen, namelijk dat een-ieder lichaam een bijzondere gedaante aanneemt. Dit zien wij aan de diverse gedaanten van het zout.

Vermaal elk afzonderlijk, stol en verwissel het zo vaak het u belieft. Na deze verpulvering en stolling komt het wederom tot zijn vorige natuurlijke vorm, en ieder zoutstofje formeert een vorm van zijn zout. Het gewone zout formeert zich altijd in vieren met achthoeken, net zoals de salpeter in staven met zeshoeken, het amoniak in zes tot zeven spitsen, net als de sneeuw, die zeshoekig is. Het urinezout in vijfhoeken. De heer Davisson kent de vijfhoekige vorm toe aan elk van de tachtig stenen die in de blaas van de heer Peletier zijn gevonden.

Want de medewerkende, directe oorzaak is, dat de blaas zijn werking zowel in de stenen als in het urinezout had ingedrukt.

Zulks wordt dus ook bij ander zout in acht genomen. Destilleerders hebben waargenomen, dat wanneer zij op de dodekop[53] het daarvan gedestilleerde water wederom opgieten, het indroogt en spoedig wordt opgenomen. Terwijl ander opgegoten water dat men er overheen heeft geschud, er bovenop drijft en grote moeite heeft om opgenomen te worden. De oorzaak daarvan is, dat dit gedestilleerde water, dat een stof schijnt te zijn die in al zijn delen dezelfde is, niettemin uit

[53] De aardse materie of zout van het gedestilleerde, bekend bij de chemici.

andere, kleine stofjes is samengesteld, die verschillende gedaanten en gestalten hebben (zoals de chemici ogenschijnlijk laten zien). En wanneer deze atomen, die door de krachten van het vuur uit hun kamers en bedden worden verdreven die op rechtmatige wijze op hen zijn overgebracht, naar hun vorige woningen, dat wil zeggen, naar hun luchtgaatjes, die ze leeg in de dodekop hebben achtergelaten, terugkomen, richten ze zich in, verenigen zich op de vriendelijkste wijze en nemen met elkander plaats. Dit vindt op dezelfde wijze plaats wanneer het na een lange droogheid regent, want de aarde trekt het water meteen naar binnen, dat de zon naar zichzelf toe eruit heeft getrokken, terwijl andere, vreemde, vluchtige stoffen niet anders dan met moeite en bezwaarlijk naar binnen gingen. Derhalve zijn er allerhande luchtgaatjes van diverse gedaanten in de gelijk schijnende lichamen. De heer Cassendi bekrachtigt zulks en meent het te bewijzen door het oplossen van het zout van verschillende opbouw in gewoon water. Wanneer gij, zegt hij, tot dit doel gewoon zout hebt laten oplossen, zoveel als het water heeft kunnen opnemen, bijvoorbeeld een pond, en gij daarovereen er slechts een scrupel[54] aan toevoegt, zal het dat gans naar op de bodem laten gaan, zoals wanneer het zand of kalk zou zijn. Doch het zou bovendien een behoorlijke hoeveelheid van de salpeter oplossen. En wanneer het water het zout niet meer aanvalt, zal het nog zoveel salmoniak en ander zout, van andere gedaanten, oplossen. Wat hier waarachtig aan is, hetgeen ik op een andere locatie heb uitgezocht[55], zien wij aan de loop der natuur. De stoffen die dezelfde gedaante hebben, vermengen zich gemakkelijker en kapselen zich sterker in.

Dit is de reden dat degenen die lijm maken en de gebroken porceleinen samenbrengen, of ook vaatwerk van kristal of andere stoffen heel willen maken, altijd in hun lijm verpoeierde

---

[54] [Oude gewichtsmaat, 1,3 gram; vert.].

[55] Supr. cit., '*De immortalitate animae rationalia*' tr.', I.c.17. fol. 147. n. 9.

stoffen mengen van de soort die moeten worden aangevuld. Ook de goudbewerkers mengen, wanneer zij goud- of zilverstukken aan elkander willen solderen, altijd iets van dezelfde metalen in hun soldeer.

Aangezien wij zo nu en dan van alle kanten onderzocht hebben op grond van welke oorzaken deze dingen, die van dezelfde aard zijn, zich heviger en meer samentrekken en zich ook eerder verenigen dan andere van ongelijke aard, willen wij op grond van onze belangrijke wijze van leren, opmerken, hoe de ervaring mijn mening bekrachtigt. Want in kwesties die de natuur betreffen, moet men zich in het eindoordeel op deze wijze op de ervaring verlaten, en alle afwikkelingen die op deze wijze de proeve niet doorstaan, moeten verworpen worden, of op zijn minst voor ongeldig worden gehouden.

Het is een algemene gewoonte om, wanneer een mens zich gebrand heeft, bijvoorbeeld aan zijn hand, hij die een poosje bij het vuur houdt. Door dit middel vermengen de vurige geestjes die in de hand en in het vuur zijn, zich onder elkander en trekken elkander aan. De sterksten (namelijk in het vuur) trekken tot slot de andere naar buiten, en de hand ondervindt merkbare hulp vanwege de ontsteking die hij eerder heeft uitgestaan.

Er is een ordentelijk, maar tevens ook triest middel, als volgt. Wanneer degenen die een stinkende adem hebben, de mond boven een toilet[56] of riool net zolang openhouden als zij kunnen, worden zij - door het vaker te herhalen - er ten slotte van bevrijd, daar de grote stank van het riool de geringe, die van de mond is, met zich meetrekt en aanneemt.

Degenen die door een slang of schorpioen gestoken zijn geworden, leggen op de steek een schorpioen of een verpletterde slangenkop. En op deze wijze keert het gif dat op een filtreerwijze is aangezet, om het hart te gewinnen[57], terug op zijn schreden en komt weer bij zijn hoofdbron, alwaar het meer

56 ["heimlich Gemach". Vergelijk onze term 'privaat'; vert.].
57 [Onduidelijk; vert.].

gif vindt. Het verlaat aldus de gewonde hand en redt die van het gif.

In tijden van de pest draagt men verpulverde padden bij zich, een levende spin of pad, ingesloten in een geschikte houder. Ook wel arsenicum of een soortgelijk gif dat het gif dat in de lucht zit, aantrekt, en dat de persoon die het draagt, zou kunnen vergiftigen. Dit paddenpoeder trekt ook alle gif van een pestilentie aan.

Heeft een paard de 'wolf', een pestilentische vochtigheid, hang hem dan in een buideltje een pad aan zijn hals. Dan zal hij zonder twijfel daarvan genezen worden, aangezien de pad - zijnde het sterkere gif - het gif van het paard aantrekt.

Laat water in een vertrek of afgesloten kamer verdampen. Wanneer er niets voorhanden is dat deze damp aantrekt, zal die aan de wanden of muren gaan hangen. En hoe kouder hij wordt, des te gemakkelijker wordt hij weer water. Wanneer gij daarna een met water gevuld vaatwerk of een pan in de kamer zet, zal dit water alle damp die zich voordien aan de muren heeft genesteld, aantrekken, zodat men later geen aanwijzing van enige vochtigheid zal bespeuren.

Wanneer ge kwikzilver destilleert en het tot rook is geworden, gaat het in het opvangvat[58]. Leg er een weinig van in de hals van de helm[59], dan zal het kwikzilver uit de alambiek[60] zich aldaar verzamelen en zal er niets in het opvangvat gaan. Wanneer gij *spiritus salis*[61], vitriool of zwavelbalsem destilleert en vrije ruimte laat tussen de spiritus en de dodekop[62] waaruit hij gekomen is, zal de spiritus wederom terug in de dodekop

---

58 ["Vorlag". Gedeelte van de retort waarin het destillaat wordt opgevangen; vert.].
59 ["des Helms". Het bovenste gedeelte van een retortopstelling; vert.].
60 ["Alambic". Een bepaald type destilleertoestel; vert.].
61 [Geest van zout; vert.].
62 [Donkerrood pigment van ijzeroxiden. Chemisch zijn er zwavelzuur, ijzervitriool of salpeter bij betrokken; vert.].

gaan, die - aangezien hij gefixeerd is en niet kan opstijgen - hem aantrekt.

In ons land, en naar mijn mening in dezelfde mate alhier, verzorgt men zich het ganse jaar met herten- en gemzen-pasteien, vooral in de tijd waarin hun vlees het beste en smakelijkste is, hetgeen in de hooi- en augustusmaand geschiedt. Nadat het met kruiden en veel zout voorzien en bereid is geworden, kookt men het hetzij in aardewerk of harde, droge korst. Wanneer het is afgekoeld, bedekt men het met een zes vingers hoge, vers gesmolten boter, om te verhoeden dat de lucht het bederft.

Ondanks dat, bespeurt men na alle aangewende ijver, dat wanneer de levende dieren die van dezelfde aard en geslacht zijn, zoals herten, gemzen, et cetera, de bronst ingaan, het vlees dat in het aardewerk zit, sterk verandert en sterk geurt. De smaak is ook tamelijk scherp vanwege de geurende geestjes, die in die tijd van de levende dieren uitgaan en door het gekookte vlees van de gelijksoortige aard worden aangetrokken. En dan heeft men moeite om te verhoeden dat het vlees bederft. Wanneer echter deze tijd voorbij is, hoeft men het ganse jaar geen aantasting meer te vrezen.

De wijnhandelaars nemen waar, in dit land en andere landen waar wijnaanplant is, dat ten tijde dat hij bloeit de wijnen in de vaten opstijgen en boven aan de tapkraan een schimmel afzetten, die men - zoals ik meen - de wijnbloemen noemt. Die blijft gedurende de tijd tot de wijn verbloeid is. Na deze uitstoting gaat de wijn settelen en komt hij wederom in de vorige toestand. Het is ook niet thans voor het allereerst dat men zulks is beginnen waar te nemen. Om er niet diversen te citeren die daarover gedenken, meld ik slechts het volgende. De heilige Syrische Ephrem brengt in zijn laatste testament (dat is omstreeks het 1300e jaar) de omstandigheid met de wijn naar voren, dat die aan een sterke beweging onderhevig is, net in de tijd dat de wijnen op het veld hun bloemengeestjes uitstoten. Hij bedient zich nog van een ander voorbeeld, namelijk van de rotte

uien, die op de grond beginnen te kiemen (groenen) wanneer de in de tuin gezaaide uit de aarde beginnen op te gaan en de lucht met hun geestjes beginnen te beroken. Hiermede heeft hij de gemeenschap te verstaan gegeven die tussen de levende mens en de afgestorven zielen bestaat.

De minste geestjes die uit hun bloemen ontspringen, vervullen de lucht overal, net zoals in Spanje de geestjes van de rozemarijn, die wij kort hiervoor genoemd hebben, en worden door de wijn in de vaten gezogen, die in plaats van de grondbron dient, zoals hij ook een vol genoegen van dergelijke geestjes bij zich heeft. En deze aankomende nieuwe, vliegende geestjes wekken de vaste geestjes van de wijn op, en veroorzaken een uitstoot als wanneer men daarin nieuwe wijn of most zou gieten. Want in iedere uitstoot geschiedt een afscheiding van de aardse olieachtige delen, die zich uit de wezenlijke begeven, en aldus stijgen de lichtste de hoogte in, doch de zware vallen in de wijnsteenachtige hoop op de grond.

Wanneer men in deze tijd de wijn niet goed in acht neemt, en die niet goed op een gematigde plek bewaart, de vaten vult en dichtslaat, alsook met ander hiertoe passende ijver niet goed handelt, hetwelk het werk is van de kuipers, dan zal men met schade ervaren dat de wijn veel erger wordt, aangezien namelijk de vliegende geestjes die allereerst uitgedampt zijn, de geestjes van de wijn die opgewekt worden en waarmede ze zich vermengd hebben, met zich medenemen. Net als de wijnsteenolie van de heer Fernier, die in de lucht de vliegende geestjes van de rozen in hun bloei had aangetrokken, in ieder jaargetijde een nieuwe verandering doorliep en een nieuwe aantrekking van rozengeestjes maakte, vanuit de oorzaak en verwantschap welke deze olie met deze geestjes in zijn geboorte gesloten had, doch die door hen verlaten was toen de lentetijd voorbij was.

En dit is er de oorzaak van, dat een met moerbeien of rode wijn bevlekt tafelkleed of servet gemakkelijk kan worden gereinigd wanneer men wast in de tijd wanneer dergelijke

gewassen bloeien. Daarentegen kunnen de vlekken op andere tijden niet worden verwijderd. Dit doet zich niet alleen in Frankrijk voor, en in de oorden waar wijnbouw is en de wijn niet ver van de wijnstokken is, doch ook in Engeland. Daar hebben wij niet genoeg wijnstokken om wijn te persen. Niettemin neemt men zulks in acht en bovendien nog iets anders.

Hoewel men bij ons geen wijnoogst of wijnherfst heeft, hebben wij toch wijn in grote hoeveelheden die ons van buiten worden toegevoerd, met name uit drie onderscheiden oorden, namelijk Canaria, Spanje en Castogne.

Deze landen zijn onder diverse breedten van de hemel en breedtegraden gelegen, en derhalve is het ene warmer dan het andere. De gewassen in het ene bloeien ook eerder dan in het andere. Nu bespeuren wij, dat alhier de diverse wijnen de ene vroeger of later dan de andere uitlopen[63], al naar gelang de wijnstokken in landen waaruit ze gekomen zijn, later of vroeger bloeien, want dit is overeenkomstig het vernuft dat eeniedere wijn liever de geestjes aantrekt van zijn wijnberg waar hij vandaan komt, dan die van andere.

Bij deze gelegenheid kan ik nauwelijks afbreken om een kleine zijstap te doen, om een andere werking der natuur te verklaren die wij zeer vaak zien, en die net zo weinig als datgene wat wij van plan zijn, veronachtzaamd moet worden.

In de aanvang kunnen de daartoe vereiste oorzaken en de eindconclusie ietwat duister schijnen, doch ze bestaan in het gelijke bewijs van onderscheiden omstandigheden, al wijken ze in sommige daarvan af.

En juist dit betreft de moedervlekken, die door de kinderen mede op de wereld worden gebracht wanneer de moeder tijdens haar zwangerschap trek heeft in een bepaalde spijs. Voordat ik echter in mijn gebruikelijke ordening voortga, zal ik eerst diverse voorbeelden vertellen.

Een voorname vrouw die bij velen van dit hoogloffelijke gezelschap bekend is, heeft op haar hals zo'n feitelijke vorm van

[63] ["ausstöttet". Onduidelijk; vert.].

een moerbei, dat een schilder of beeldhouwer die niet levendiger zou kunnen uitbeelden. Want hij heeft niet alleen de kleur, doch ook de grootte, en verheft zich boven de huid alsof hij uitgehouwen was. De moeder van deze vrouw kreeg toen zij hoogzwanger was, zin in moerbeien. Toen haar inbeelding er zo hevig mee gevuld was en zij ze in het zicht kreeg, viel er toevallig eentje op haar hals. Men was er snel bij om het moerbeisap af te vegen. Zij bespeurde indertijd niet het geringste, doch het kind kreeg zodra het ter wereld was gekomen, een vorm van een moerbei op haar hals, precies op de plek waar de moerbei op de hals van haar moeder was gevallen. In ieder jaargetijde waarin de moerbeien rijp zijn, zwol die op, en deze indruk of veelmeer uitwas vergrootte zich, begon te kloppen en raakte ontstoken.

Een andere jonge vrouw, die ook een moedervlek van een aardbei had, was veelmeer verontrust. Want in de aardbeitijd jeukte die niet alleen en raakte ontstoken, doch hij kwam op als een gezwel en stootte een scherpe en bijtende vochtigheid uit, totdat een bekwame barbier alles had weggenomen tot op de wortel, met behulp van etsen.[64] Hierna heeft zij op de genoemde plek geen enkele hindernis of afwisseling der jaargetijden meer ondervonden, die haar anders zeer erg had geplaagd. Er is hiervan verder ook niets meer dan een flauw litteken overgebleven.

Laat ons daarom slechts een poging doen of wij de oorzaken van deze wonderbaarlijke werking kunnen doorgronden.

Aanvankelijk zag ik, dat in al onze zintuigelijke handelingen een lijfelijk en materieel medegenootschap of een deelachtigheid is. Dat wil zeggen, diverse atomen van het lichaam die op de zintuigen inwerken, gaan hun reservoirs in, die hun in plaats van de kanalen dienen, om ze naar de hersenen en de

---

[64] Over (cauteriis) brandende roven of korsten trekkende artsenijen, zie Ambros. Paraeum l. 25. c. 32. [Het betreft Ambroise Paré, ca. 1510-1590, een van de grondleggers van de chirurgie en pathologie; vert.].

inbeelding toe te leiden. Dit is gewis en geschiedt bij de smaak en de reuk. Wat het gehoor betreft, veroorzaakt de van buiten gedreven wind in het membraan, ofwel de trommel, een beweging[65] die eenzelfde trilling overbrengt op de hamer, die aangehecht is. Aldus slaand op zijn aambeeld veroorzaakt hij een samendrukking van de lucht die in de oren is binnengesloten. Deze beweging der lucht wordt door ons de klank genoemd.

Wat het gezicht betreft, lijkt het erop, dat het terugslaande licht van het lichaam dat men bekijkt, de ogen binnengaat. En het kan niet anders, dan dat het daarmede[66] diverse uitgietingen naar het lichaam, waarop het terugslaat, met zich medeneemt, volgens onze uitspraak over de tweede leerstelling.

Nu blijft slechts te bewijzen over, hetgeen zich in het zwaarste van onze zintuigen afspeelt, hetgeen de tastzin is. Wanneer het dan waarlijk zo is, zoals wij bewijzen, dat ieder lichaam een constante uitgieting van de atomen afgeeft, is er geen twijfel meer over.

Om deze waarheid echter nog duidelijker te bewijzen, alsook alle twijfel weg te nemen, zal ik het ook klaarblijkelijk uiteenzetten. En iedereen kan het getuigenis ervan binnen een kwartier of eerder, wanneer hij hier zin in heeft, zien.

Gij weet, dat er een grote verwantschap is tussen kwikzilver en het goud. Wanneer het goud ermee in aanraking komt, gaat het kwikzilver aan het goud kleven en kleurt het dat wit, zodat het niet op goud, doch enkel op zilver lijkt. Wanneer ge dit wit gekleurde goud in het vuur legt, zal de hitte van het vuur het aanklevende kwikzilver verdrijven en zal het goud weer zijn vorige kleur herkrijgen. Wanneer gij dit bovendien evenwel langere tijd uitvoert, calcineert het goud, zodat men het kan drijven en verpulveren. Er is geen oplossing ter wereld die het

[65] De neus is het orgaan van de reuk; de ogen dat van het zien; de oren dat van het horen, et cetera.
[66] [Het origineel gebruikt een dubbele ontkenning; vert.].

stevige lichaam van het goudmetaal zowel kan calcineren als verbranden zoals het kwikzilver.

Ik spreek over de oplossing die de natuur heeft toebereid, en meng niet die erin welke in de geheimenissen der filosofen bestaat.

Neem derhalve in een porselein of ander geschikt vaatwerk het kwikzilver. Roer het met een hand door elkander. Wanneer gij aan de andere hand een gouden ring hebt, zal hij wit worden en vol kwikzilver komen te zitten, ook al roert gij het met die hand niet aan. Wanneer ge bovendien een gouden plaatje of een dukaat in uw mond neemt en een teen van uw voet in het kwikzilver stopt en dat een korte tijd volhoudt, zal het goud in uw mond gans wit en met kwikzilver bedekt zijn. Wanneer ge dit goud bij het vuur zet om het kwikzilver te laten verroken, en genoemd werk dikwijls uitvoert, zal uw goud gecalcineerd zijn, alsof ge het kwikzilver met het goud door amalgamering fysiek samen had gebracht. Dit zal u des te gezwinder en zekerder afgaan, wanneer gij u in plaats van het gewone kwikzilver van het *antimonii merc*.[67] bedient, dat veel heter en doordringender is, en wanneer men dit door het vuur laat gaan, zal het daarvan een behoorlijk deel van het goud met zich meenemen, omdat wanneer gij dat bij herhaling zoudt willen blijven doen, u van het goud niets meer over zou blijven om dit experiment doorlopend te toetsen.

Wanneer dan aldus het koude kwik het ganse lichaam doordringt, mag men zich er niet over verwonderen dat de subtiele atomen van een door grote hitte samengevoegde vrucht zich veel gezwinder en gemakkelijker innestelen.

Ik wil u bovendien nog laten weten, hoe dergelijke geestjes en hun uitgietingen ook zo plotseling in het staal binnengaan, al is dat ook nog zo hard en koud, en dat deze geestjes hun zetel diverse maanden, ja, wel ettelijke jaren daarin behouden.

In een levend lichaam, zoals van een mens, helpen zonder bezwaar de innerlijke de uiterlijke geestjes, die de vruchten zijn,

[67] [Kwikantimoon; vert.].

om hun weg gemakkelijk naar het brein te helpen. De grote bouwmeester van de natuur heeft bij het scheppen van het menselijk lichaam als een meesterstuk van de lichamelijke aard, de innerlijke geestjes tot schildwachten aangesteld, om bij de uiterlijke hun meldingen bij hun generaal - dat wil zeggen, de inbeelding - voor te dragen, die de gebiedster van al dezen is, opdat de mens mocht weten wat buiten zijn rijk in de grote wereld geschiedt, alsook om af te wijzen hetgeen voor hem schadelijk is, en daarentegen datgene in acht te nemen wat voor hem nuttig kan zijn.

Want de schildwachten, de innerlijke geestjes, en alle inwoners van het zintuigelijke reservoir, kunnen in hun eentje niets beoordelen. Wanneer derhalve de inbeelding of de gedachten afgeleid en verstrooid zijn, (afgeweken) van deze op een ander ontwerp vallen, dan weten de innerlijke geestjes niet of de mens de wijn heeft gedronken die hij aanvankelijk tot zich heeft genomen; of hij de persoon gezien heeft die hij terstond gegroet heeft, nadat hij haar scherp starend heeft aangekeken; of hij het gezang of de melodie gehoord heeft die men op dat ogenblik hetzij gezongen heeft, of bij hem op de viool gespeeld heeft. Want de innerlijke geesten brengen al hetgeen zij geroofd hebben naar de inbeelding. En wanneer ze dan niet met andere kwesties meer bezig is, formeert ze zich diverse oorspronkelijke gestalten en voorbeelden daaruit, nadat de van buiten binnenkomende atomen door de innerlijke geestjes van onze inbeelding zulke aanbrengen, en richt een gelijkvormig gebouw daarvan op, of veelmeer een klein model (samenvatting) dat op het grote gelijkt waaruit ze ontsprongen. Wanneer dan onze inbeelding op dat ogenblik niets meer met de belangrijke atomen van doen heeft, zet ze hen ordentelijk op een geschikte plek in haar gewelf, alwaar ze hen, wanneer het haar uitkomt, kan terugroepen en terugtrekken.

Wanneer er ook een schets of voorvallend iets is, dat bij de inbeelding een schok veroorzaakt en haar meer dan andere gewone voorvallende dingen in beweging brengt, dan stuurt ze

haar trawanten, de innerlijke geestjes, naar de aangrenzende, om haar eigenlijke mededelingen over te brengen. Daardoor komt het, dat wanneer een mens ontsteld wordt door het onverhoopt aanschouwen van iemand anders, of van iets dat een verheven plek in zijn inbeelding inneemt, hetzij verlangen of haat, hij van kleur verandert, de mens zijn gebaren wijzigt, rood wordt, dan weer wit, weer rood, dus diverse keren, al naar gelang de trawanten, die de innerlijke geestjes zijn, gezwind of langzaam bij de schets komen. Daarna keren zij met hun verslag wederom naar de inbeelding, hun gebiedster.

Doch zonder deze overgangen, waarover wij spreken, die van de hersenen naar de buitenste delen van het lichaam door middel en met behulp van de zenuwen gaan, is er nog een tamelijke weg naar het hart vanaf de hersenen, door dewelke de geestjes van het hart naar de hersenen stijgen, alwaar zij zich belevendigen. En hierdoor stuurt de inbeelding naar het hart een deel van deze atomen, die ze van de uiterlijke dingen ontvangen heeft. En aldaar maken zij een opwelling of opkoking onder de levendige geestjes, die naar de aard van hun atomen die daar opkomen hetzij schrik of onmacht op het hart brengen, of het bedrukken en bedroefd maken. Deze onderscheidene en ongunstige werkingen zijn de eerste en bovenste uit dewelke gaandeweg de afzonderlijke bekommernissen ontstaan, die alhier geen wijdlopigheid vereisen. Zulke heb ik feitelijk elders, waar ik deze materie uitgebreid afzonderlijk heb behandeld, zonder de genoemde overgangen, die alle mans- en vrouwspersonen gemeen hebben, bewezen.[68] Bovendien is er nog een gans andere, afzonderlijke gang, voor de vrouwelijke gedaanten in het algemeen, die van de hersenen naar de moeder gaat, door dewelke het dikwijls geschiedt, dat van daaruit dampen naar de hersenen stijgen, zo sterk en in grote hoeveelheid, dat ze de werking van de hersenen en van de inbeelding verhinderen, en kramp, dwaasheid en andere wonderbare toevallen veroorzaken.

---

[68] '*De immortal. animae*', i, c, 35, f. 290 & seqq.

En door deze buis gaan, wanneer het nodig is, deze geestjes of atomen met grote vrijheid en snelheid op de moeder af.

Laat ons thans beschouwen hoe de sterke inbeelding van een mens op een andere, die zwakker en milder is, wonderbaarlijk inwerkt. Wij zien het ogenblikkelijk: wanneer een mens geeuwt, worden allen die het zien, geprikkeld om hetzelfde te doen.

Oscitante uno, oscitat & alter.

Zodra een gans maar gakt, gakken ook de andere. Zodra een ervandoor gaat, gaan ze er allen mede vandoor.

Wanneer men onder een groep mensen komt die overmatig lachen, kan men nauwelijks zijn lachen inhouden, ook al weet men de oorzaak van het gelach niet. Wanneer men in een huis komt waarin iedereen treurig is, wordt men melancholisch. Want hier geldt de uitspraak:

Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi.

Verlangt ge, dat ik voor u wenend moge verschijnen, ween gij dan eerst, dan zal ik ook mee wenen.

De tranende en zwakke vrouwen en kinderen zijn met deze plaag het meeste belast. Ik heb een vrouw gekend die zeer melancholisch en met de moeder[69] belast is geweest. Zij beeldde zich in, dat zij bezeten was en verrichtte wonderlijke praktijken die door onbezonnen lieden voor bovennatuurlijke, en van een bezetene afstammende dingen werden gehouden. Ze was een voorname persoon en dat veroorzaakte bij haar de treurige herinnering aan het dodelijke verscheiden van haar echtgenoot.

Zij had altijd vier of vijf jonkvrouwen om zich heen, waarvan sommige haar vriendinnen waren. De anderen dienden als kamermeisjes. Al dezen werden, net als de vrouw, bezeten en deden dergelijke afschuwelijke dingen. Men ontdeed deze jonkvrouwen van hun gezicht en gezelschap. Aangezien zij nog geen diepe wortels van dit onheil hadden geschoten, werden zij

[69] Onduidelijk.

allen genezen, zuiver en alleen door de afwezigheid van hetgeen hen aangestoken had.

En deze vrouw werd door een ervaren arts door het uitdrijven van de zwartgallige vochtigheden genezen, en de moeder werd weer in goede toestand gebracht, waar geen bedrog of verdraaiing was. Ik zou een lang en merkwaardig verhaal over soortgelijke kwesties kunnen afsteken, die de nonnen te Louden[70] zijn overkomen. Ik heb dat evenwel gedaan vóór dit verhaal, in een afzonderlijke verhandeling bij mijn terugkomst daarvandaan, toen ik alles wijdlopig en feitelijk verteld heb.[71] Ik zal hierover verder dit keer niets gedenken, en ook aan deze materie niets meer toevoegen dan slechts dit. Ik verzoek u zich te herinneren, dat wanneer twee luiten of twee harpen dicht bij elkander liggen, in gelijke toon gestemd, en gij de ene zijde van een van deze luiten aantikt, een andere zijde aan de andere gelijkgestemde harp of luit spoedig zal bewegen en een klank afgeven, hoewel niemand die aantikt. Hierover heeft Galilei zeer scherpzinnig bericht gedaan.[72]

Welnu, om datgene wat ik tot dit verheven werk heb aangevoerd, op onze materie te betrekken, zeg ik, dat aangezien het onmogelijk is dat twee verschillende personen elkander zo na zijn, als het kind zijn moeder, gedurende de tijd dat het nog in het moederlichaam is, men daaruit zou kunnen concluderen dat alle inwerkingen van een sterke en heftige inbeelding aldus op een zwakheid inwerken, en veel krachtiger en sterker in de bewerkstelligende moeder op haar kind zijn, dan wanneer de

---

[70] ["London", een kennelijke verschrijving. In het Ursulinenklooster van Loudon, Frankrijk, vond in 1632 een beruchte uitbraak van bezetenheid onder de nonnen plaats. De verschrijving is wel zeker, hetgeen ik heb vastgesteld uit een passage in het werk 'Notes on Hudibras', p. 248, Londen, 1793; vert.].

[71] Voor de gestorven heer kardinaal Richelieu.

[72] De beroemde wiskundige van de eerder genoemde hertog van Florence.

inbeeldingen van andere personen inwerken, die niet met haar van doen hebben.

En net zoals het onmogelijk is dat een ervaren musicus, hoe ervaren en kunstig hij ook mag zijn, nooit twee harpen in dezelfde toon, de ene met de andere, zo volkomen kan overeenstemmen als de grote heerser der wereld de twee lichamen van de moeder en van het kind, volgt hieruit op dezelfde wijze, dat de stimulans die aan de voornaamste zijde van de moeder, die haar inbeelding is, een grotere beweging naar buiten moet brengen, inwerkt op dezelfde, gelijkgestemde zijde van het kind (lees: binnen diens inbeelding) die niet was gestimuleerd. En wanneer de moeder op enig deel van haar lichaam geestjes uitzendt, moeten andere van dezelfde aard naar dezelfde zijde van het lichaam van het kind gaan. En wanneer de moeder aan enig deel van haar lichaam geestjes uitzendt, moeten andere van gelijke aard naar overeenkomstige delen van het lichaam van het kind gaan. Laat ons nu wederom in gedachten brengen, hoe de inbeelding van de moeder gevuld is met lichamelijke atomen, die afstammen van de moerbei of aardbei die haar op de hals of borst zijn gevallen. En aangezien daarvan haar inbeelding in grotere ontstekingsbeweging is vanwege deze gebeurtenis, geschiedt het, dat zij een goed deel van deze atomen naar de hersenen van het kind moet toesturen, en ook naar de plek van het lichaam waar zij de eerste slag heeft ontvangen. Doch tussen de plek en de hersenen gaan gezwind geregelde koeriers heen-en-weer, zoals wij ze reeds afgebeeld hebben. Het kind op zijn beurt, dat zijn met z’n moeder gelijkstemmende of overeenstemmende delen van het lichaam heeft, kan er niet omheen de gelijkmatige gang, te weten die tussen zijn inbeelding en zijn hals of borst, af te leggen, welke gang de moeder van het kind eveneens in acht neemt. Want haar met de atomen van de moerbeien begeleide geestjes, die zijn moeder hem in zijn inbeelding heeft toegezonden, maken een stevige en diepe indruk of steeds blijvende vlek in zijn delicate en subtiele huid, voor welke indruk de moederhuid te hard is.

Net zoals wanneer men een met kruit geladen pistool op een marmeren steen losbrandt. Het kruit doet dan geen andere werking dan dat het die een weinig besmeurt. Dit wordt spoedig met afvegen gezuiverd. Wanneer hij daarentegen tegen het aangezicht van een mens zou worden ontketend, dringen de kruitdeeltjes door de huid. Aldaar hechten ze zich stevig vast en blijven daarin werkelijk zijn leven lang ingedrukt. Ze laten zich ook zien en kennen aan hun zwartblauwe kleur, die zij immer behouden.

Zo gaat het ook met de kleine deeltjes of atomen der vrucht, die van de moederhals naar haar inbeelding zijn gegaan. Daarvandaan gaan ze naar dezelfde plek op de huid van het kind, hechten zich daar vast en blijven er immer. Intussen dienen ze in plaats van de wortel, om de atomen naar zich toe te trekken van de vruchten die hier en daar in de lucht in hetzelfde jaargetijde zijn. Net zoals de wijn in het vat en een vlek in een doek de vliegende geestjes van de wijnstokken en bloemen in hun jaargetijde naar zich toe trekken, zo trekt dat deel van de huid ze aan, fermenteert, zwelt op, jeukt, gaat ontsteken en breekt soms zelfs open.

Om het wonderwerk van de moedervlekken goed te beschouwen, nu wij ons daarmede bezighouden, kan ik het niet nalaten om hier nog een enkele omstandigheid aan te voeren, waarvan het aanvankelijk zou kunnen schijnen als zou dit wonderwerk uit afzonderlijke (genoemde ver verwijderde) oorzaken, die ik reeds heb aangevoerd, bestaan.

Doch wanneer men het onderzoekt, zal men zekerlijk bevinden dat het ontegenzeggelijk op de vorige gronden berust. Want dikwijls geschiedt het, dat de indruk van een verlangd iets, op het kind komt, zonder de aanraking door de moeder, of dat het op haar lichaam komt. Hiertoe is het afdoende dat iets anders toevallig op een plek op het lichaam van de zwangere vrouw gedurende zulk een tijd van begeerte - zolang het in haar inbeelding heerst - valt of slaat, want de vorm van het begeerde

ding zal men naderhand op dezelfde plek aan het lichaam van het kind ingedrukt vinden, alwaar de slag of greep geschied is.

De oorzaak daarvan is, dat de met licht op- en aangezogen atomen van het begeerde ding in het brein van de zwangere vrouw door het kanaal ofwel de buis der ogen, net zoals de andere materiële atomen die van het lijfelijke aanraken afstammen, door de geleiding der zenuwen daarnaartoe gaan.

Van deze stofjes vormt de moeder in haar inbeelding een volledig model van het grote en ganse werk waaraan ze ontspringen. Wanneer echter de vrouw slechts innerlijk is aangegrepen, gaan de atomen die in haar inbeelding zijn, geen andere weg dan haar hart en daarvandaan naar de inbeelding en de hersenen van het kind, en veroorzaken aldus niets anders dan een vergrote pijn tussen beiden, die tot een heftige, onstuimige kracht gebruikt kan worden, zodanig, dat wanneer de moeder het verlangde niet deelachtig wordt, het de ondergang van beide delen veroorzaakt, en op zijn minst aan hun beider gezondheid een merkbare schade toevoegt, alsook een grote ontsteltenis in hun lichamen kan aanrichten. Wanneer daarbij een onverhoopte slag op de moeder op een plek van haar lichaam plaatsvindt, worden de geestjes die in de hersenen hun zetel gevestigd hebben, dadelijk daarheen gestuurd door de inbeelding (zoals zulks zich niet alleen bij de moedervlekken, doch ook in andere onverhoopte voorvallen of bij onvoorziene schrik, zowel bij mannen als vrouwen afspeelt). En deze geestjes verplaatsen zich daarnaartoe met veel meer onstuimigheid naarmate de pijn overweldigender is, op dezelfde wijze als een verliefde persoon gezwind naar de poort loopt wanneer iemand aan de deur klopt, of wanneer *hylax in limine latret*. Dat wil zeggen:

Men denkt dat het de schat is, wanneer er aan het huis wordt geklopt,
En net zo, wanneer de hond ook maar enigszins blaft.

In de hoop dat het altijd die persoon is, welke geheel en al hun gedachten heeft ingenomen, en bij hen het bezoek komt afleggen, want, *qui amant, ipsi sibi somnia fingunt*.

Wie over de liefde overdag nadenkt,
Droomt 's nachts over louter liefdeskwesties.

De bewogen geestjes die door deze onverhoopte slag samen met de stofjes of atomen van de verlangde dingen vermengd zijn geweest, hebben de fantasie of inbeelding geweldig beheerst, en zijn gaandeweg met hen naar de getroffen plek van het lichaam, en dus ook naar het bewuste deel van het kinderlichaam zowel als naar zijn inbeelding gevoerd.[73] En wat vervolgens daaruit ontstaat, is een inwerking zowel op het kind als op de moeder, net zoals de moerbei of aardbei op de borst of hals van de vrouwen neerkwamen over wie ik eerder gesproken heb.

Gij heren, vergun mij, dat ik mij hierbij nog even ophoud en een wonderbaarlijk voorval vertel, dat aan het ganse koninklijke hof ruchtbaar was, ter betuiging van de werking en indruk die de inbeelding van de moeder op het kinderlichaam uitwerkte toen zij nog zwanger van hem was.

Een voorname vrouw, mijn verwante (zij was mijn tante) van Fortescu, de dochter van de gravin van Arondel, die dikwijls naar Londen kwam om mij te bezoeken.[74] Zij was zeer mooi en goed gebouwd en wist dat ook goed. Zij gaf er veel om en deed moeite om niet alleen haar schoonheid te bewaren en te behouden, doch ook zoveel mogelijk nog te vermeerderen. Zij beeldde zich in, dat de zwarte pleisters, 'mouches'[75], die zij op haar aangezicht plakte, haar een grote schoonheid zouden opleveren. Om de genoemde reden was zij zeer ijverig om zich van aardigheden te bedienen. Aangezien het echter zwaar valt om een bepaalde maat in deze dingen te houden, die veelmeer voortkomen uit de zuivere waan dan uit de natuur, droeg zij ze overvloedig en bepleisterde bijna het ganse aangezicht. Hoewel mij dit niet zeer beviel en ik heel goed de vrijheid had kunnen

73 [De zin loopt niet, een conclusie volgt niet; vert.].
74 [Ook deze zin loopt niet af; vert.].
75 Galice moches, affectie-roosjes aliis. [Vermoedelijk bedoelt de auteur 'ook wel genoemd'; vert.].

nemen om haar daarover mijn mening te onthullen, en zij daarmede tevreden zou zijn geweest, dunkte het mij toentertijd niet het moment te zijn om tegen haar in het geringste iets ter wereld in te brengen, aangezien zij met een zo ongewone aanminnigheid mij dikwijls met haar bezoek vereerde. Niettemin begon ik ooit een keer om er met haar schertsend over te lachen, opdat zij daarop niet onthutst zou zijn, mij herinnerend: *Ridendo dicere verum, quid vetat.*[76]

Wat schaadt het wanneer men de waarheid spreekt,
Wanneer zulks slechts in schets geschiedt.

En aldus veranderde ik ons gesprek, rekening houdend met haar toenmalige verheven lichaam, haar voorstellend dat zij haar gezondheid moest onderhouden, op welke zij weinig acht sloeg op de gezonde aard en wijze van gezonde jonge vrouwen, die in die tijd nog onbewust zijn van de aangelegenheden van het lichaam. Zij bedankte mij voor mijn trouwe zorg, mij hierbij betuigend dat zij in niets tegen haar gezondheid handelde en zich zeer goed voelde, hoewel zij zwanger was.

Op zijn minst, antwoordde ik haar, moest zij rekening houden met haar kind. Wat dit betreft, sprak zij, is er niets ter wereld wat ik niet aanwend wanneer het voor het nut en de hulp van mijn kind dienstig is. Intussen echter gaf ik haar dit antwoord: Zie hoevele pleistertjes gij op uw aangezicht draagt. Zijt ge niet bezorgd dat uw kind met dergelijke pleistertjes op de wereld komt? Wat voor gevaar is er, zei zij, en wat voor een vergelijking is het, dat mijn kind met dergelijke pleistertjes op de wereld komt omdat ik ze draag? Hebt gij dan niet gehoord, antwoordde ik, over de wonderbaarlijke werkingen die de inbeelding der moeder op de lichamen van haar kinderen hebben, gedurende de tijd dat zij zwanger van hen gaat? Ik zal u daarvan enkele vertellen.[77]

---

[76] ['Lachend de waarheid vertellen hetgeen hindert'; vert.].

[77] Over deze, zie met name het traktaat van de hoogwelgeboren heer graaf over de onsterfelijkheid der zielen. Tract. 1. c. 38. f. 323. num. 3.

En aldus vertelde ik haar diverse geschiedenissen met deze inhoud, namelijk deze, over de Moorse koningin die een wit kind baarde[78], hetgeen men aan de beeltenis van Onze Lieve Vrouwe toeschreef, dat zij - terwijl het aan het voeteneinde van haar bed lag - met grote aandacht vereerde.

De tweede, over een vrouw die een harig kind (zuiver door het beschouwen van conterfeitsel of beeltenis, namelijk van Johannes de Doper in de woestijn, met een kameelharig gewaad bekleed) had gebaard. Ik vertelde haar ook de zeldzame antipathie (afschuw van de aard en gedaante) die de gestorven koning Jacobus jegens een blote degen had. De oorzaak daarvan schreef men toe aan het geweld dat diverse Schotse heren in het vertrek van de koningin, ten tijde dat zij van de koning zwanger was, hadden gepleegd, doordat zij de belangrijkste minister van de koningin, die een Italiaan was, hadden doodgestoken en voor de voeten van de koningin wierpen. Ja, zij waren zo gruwelijk, dat het maar nauwelijks had gescheeld of zij hadden ook de koningin verwond, die - om haar minister te ontzetten - zich erin mengde. Niettemin was haar huid op diverse plaatsen enigszins gewond. Bucananus gedenkt deze treurige geschiedenis in een geschiedschrijving.

Koning Jacobus, haar zoon, kreeg daardoor zulk een afschuw van een blote degen, dat hij die zonder bijzondere ontzetting niet kon aanzien. En hoewel hij zeer manmoedig was in alle andere aangelegenheden, heeft hij zich toch nimmer over dit kleine gebrek heen kunnen zetten. Ik herinner mij, toen hij mij tot ridder sloeg en het ook tot de ceremonie kwam dat hij mijn schouders met de blote spits van het zwaard moest beroeren, hij zich er niet toe kon dwingen om dat aan te kijken, want hij wendde zijn hoofd de andere kant op. Vandaar dat hij, toen hij mijn schouders moest raken, mij bijna in de ogen had gestoken, ware het niet dat de hertog van Buckingham, die goed op de hoogte was van hetgeen zich zou toedragen, het zwaard met zijn hand geleid had zoals het moest gaan.

---

[78] ["welche eines weissen Kindes genase"; vert.].

Ik haalde diverse soortgelijke geschiedenissen aan, om haar te verstaan te geven dat een sterke inbeelding van de moeder een merkbare indruk met het grootste nadeel daarvan op haar kind kon veroorzaken.

Hierna zei ik, bedenk dat zoals gij zo op uw pleistertjes gebeten ben, ge ze altijd in uw inbeelding hebt. En in de tijd dat gij in dit vertrek zijt, hebt ge uzelf meer dan tienmaal in uw kleine spiegel weerspiegeld. Zijt ge niet bezorgd dat uw kind op de wereld komt met dergelijke pleistertjes in het aangezicht, of dat veelmeer al het zwarte dat in verschillende kleine delen is opgebroken, op één plek samentrekt en hem midden op het voorhoofd, aan de schijnbaarste en merkbaarste plek van het ganse aangezicht komt? Een vlek (litteken) van een dukaat breed, zal een fraai sieraad vormen. Ach, mijn God!, antwoordde zij, voordat mij zulks overkomt, zou ik liever in mijn zwangerschap geen pleistersteen meer dragen, en spoedig deed zij die af en wierp hem weg. Toen zij naderhand door haar vrienden gevraagd werd, die haar geheel en al zonder pleistertjes meer zagen, waar deze verandering vandaan kwam en dat zij die niet meer droeg, terwijl zij alom de grootste liefhebster der pleistertjes geweest was, heeft zij hun geantwoord, dat haar neef, in wie zij groot vertrouwen stelde, haar verzekerd had dat, wanneer zij dergelijke pleistertjes ten tijde van haar zwangerschap zou dragen, zij een kind met een zwarte vlek midden op het voorhoofd, van een dukaat breed, ter wereld zou brengen.

Deze vrees was haar aldus zo levendig in haar inbeelding ingegraven, dat zij er immer op bedacht was. Deze goede, vrome vrouw, die zo grote zorg droeg dat haar kind met een litteken op de wereld zou komen, kon niettemin niet verhinderen dat haar kind met litteken geboren werd.[79] Er was namelijk een zwart teken midden op het voorhoofd, een dukaat groot, net zoals zij zich zulks in haar inbeelding geformeerd had.

---

[79] [Het origineel gebruikt een dubbele ontkenning, zoals vaak zichtbaar is in oude Duitse werken; vert.].

Het was een dochter en buitendien zeer fraai. Een paar maanden geleden heb ik haar nog gezien. Ze behoudt nog steeds het teken dat de sterke inbeelding van haar moeder bij haar teweeg heeft gebracht.

Gij heren, ik wil u niet ophouden met de vrouw in Carcassonne, uw buurvrouw, die een paar maanden geleden een afschuwelijke misgeboorte, gelijk een aap, heeft gekregen, die zij, in de tijd dat zij zwanger is geweest, zeer vaak met plezier heeft aangezien en die haar is gaan bevallen. Want u zal de geschiedenis beter dan mij bekend zijn. Noch ook met de vrouw van St. Maixent die, toen zij zwanger was, er niet van kon worden afgehouden om het ongelukkige kind van een arme pelgrim, dat zonder armen op de wereld was gekomen, te aanschouwen. Zij kwam toen het haar tijd was in het kraambed met een dergelijk wonderkind, waarbij niet een enkel uitgegroeid kenteken te bemerken viel op de plek aan de oksels waar de armen hadden moeten staan. Noch met die van een vrouw die, toen zij een misdadiger had zien onthoofden, zulk een vrees daarvan kreeg en de indruk daarvan zo levendig in haar inbeelding ingedrukt bleef, dat zij terstond in barensnood was geraakt. Men had haar nauwelijk in haar behuizing kunnen dragen, toen zij, en wel diverse weken voortijdig, een kind baarde waarvan het hoofd van het lichaam afgezonderd was. Beide delen bloedden zeer (buiten dat wat reeds door de moeder bij de geboorte uitgestoten was), niet anders, alsof de scherprechter allereerst de slag op dit arme kind had gevoerd.

Deze drie voorbeelden en nog andere die bewezen kunnen worden en die ik u zou kunnen vertellen, hoewel ze helder en genoegzaam zijn om de wonderbare sterkte der inbeelding te betuigen, zouden mij toch tevens zeer tot nadenken stemmen wanneer ik het zou willen ondernemen om de oorzaak en de tweespaltigheden die zich erin zouden kunnen bevinden, te verklaren. Ja, ik zou wijdlopiger moeten zijn dan ik in een der eerder genoemde voorbeelden, waarvan ik u melding heb gedaan, geweest ben.

Aangezien deze geestjes de sterkte en macht hebben gehad om wezenlijke en bijna ongehoorde veranderingen in de reeds volkomen gevormde lichamen aan te brengen, zou men geloven dat er onder deze een verandering van de ene in de andere soort en een invoering van een nieuwe formerende vorm in de levende materie heeft plaatsgevonden, die vergeleken bij de vorige een gans andere aard heeft.

Want anders is op zijn minst datgene waarachtig en uitgemaakt, wat het merendeel der filosofen ons over de bezieling van het kind in het moederlichaam bericht. Doch deze afwijking van ons onderwerp is reeds te lang geweest.

Est modus in rebus; sunt certi denique fines.
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

De ware maat is voor alle dingen goed,
Men faalt, wanneer men de zaak te veel, te weinig doet.

Om nu wederom op onze grote vloed en geschiedenisdraad van onze verhandeling te komen: tot bekrachtiging en bewijs van de voorbeelden die ik u vertel, betuigen ze ons zelf genoegzaam, dat de lichamen de verstrooide atomen in de lucht en die welke van hun aard zijn, veel sterker naar zich toetrekken, dan die welke van een ander geslacht zijn, net zoals de wijn de geestjes daarvan aantrekt; de met de zuurdeeg der rozen gezuurde steenolie de vluchtige rozengeestjes; het herten- of gemzenvlees in pasteien de geestjes van dergelijke wilde dieren, en zo verder, waarop ik reeds uitvoerig ben ingegaan.

De geschiedenis van de tarantula[80] in het koninkrijk Neapolis is bekend. Gij weet, hoe het gif van dit dier door de beet bij de gewonden tot in de hersenen en het hart opstijgt, en in hun inbeeldingen een onstuimige zin opwekt om bepaalde lieflijke

[80] Een aardspin in het koninkrijk Neapolis, voor de maaiers zeer gevaarlijk, verwondt de mensen het meest in de hondsdagen. Zie Jonston, Boek der insecten, Phil. Camer. cent. 3. medit. h.c.81, etc.

melodieën te horen, terwijl zij bijna allen naar verschillende liederen verlangen. Wanneer zij dan een lied en melodie hebben aangehoord die zij aardig vinden, dansen zij onophoudelijk. Dan transpireren zij hevig en op deze wijze wordt door deze transpiratie een goed deel van het ontvangen gif afgevoerd en verdampt. De klank van de muziek wekt bovendien een beweging en veroorzaakt een gemoedsbeweging onder de luchtende en de dampige geestjes die in de hersenen, in en rond het hart en in het ganse lichaam van degenen die het gezang horen, verstrooid zijn en met de slag en de aard van deze muziek overeenstemmen, net zoals Timotheos[81] Alexander de Grote met heftigheid tot deze en gene gemoedsbewegingen bracht, net naar hij wilde, op dezelfde wijze als de klank van een luit de andere snaren van een andere luit beweegt, door de beweging en de trilling die in de lucht veroorzaakt worden, zonder enig aanraken of naderen van de andere.

Wij zien ook dikwijls dat een klank, die niets anders dan een beweging van de lucht is, dergelijke bewegingen in het water veroorzaakt, net als de scherpe klank door een sterk rondgaan op de bodem van een met water gevuld glas een trillen, ronddraaien en een huppen en springen van diverse druppels water veroorzaakt, alsof het naar de vallende slagen of takt

---

[81] [Beroemde fluitspeler. Vergelijk: "De frygische toonaard heeft zoals men leest de gemoederen dusdanig kunnen bewegen, dat zij zeer gemakkelijk tot razernij en woede zijn geraakt, en de onderfrygische toonaard heeft daarentegen de onrust van het gemoed wederom gestild. Een oude musicus, Timotheus, heeft dit bij Alexander uitgeprobeerd. Hij speelde namelijk in de tijd dat deze bij de tafel zat, op zijn fluit een stuk naar de frygische toonaard. Daardoor werd hij gans buiten zichzelf gebracht, zodat hij gans razend van tafel liep en om zich heen wilde slaan. Timotheus, die de werking van zijn muziek had waargenomen, begon dadelijk een andere melodie naar de onderfrygische toonaard, en deze bracht Alexander wederom tot zichzelf." Ernst Anton Nicolai, 'Die Verbindung der Musik mit der Artzneygelahrheit' (De verbinding der muziek met de geneeskunde), Halle, 1745. Zie mijn vertaling op www.archive.org; vert.].

danst; en zoals het lijfelijk overeenstemmende klokgelui op de plekken waar dat naar de muziek en naar de wijs van bepaalde liedjes geluid wordt, eenzelfde naklank op het naburige oppervlak van de windstille wateren maakt, vooral bij nacht, wanneer er geen andere hinderlijke beweging die zulks hindert, voorhanden is.

Want aangezien de lucht zich mengt, of veelmeer het water raakt en het water zeer goed in staat is om te bewegen, vormt zich eenzelfde beweging in het water, gelijk aan die welke in de lucht begonnen is.

De aanraking die tussen de gedreven lucht en het water is (dat door dit middel op dezelfde wijze bewogen wordt), vindt ook plaats tussen de bewogen lucht en de dampige geestjes die in de lichamen zijn die door de tarantula gestoken zijn, welke geestjes als gevolg van de bewegende lucht erdoor opgewekt zijn, dat wil zeggen, door de klank. En dit des te heviger, hoe meer deze beweging of klank aan de verwonde aard en het temperament gelijkvormig is. Deze beweging helpt de geestjes en dampen af van het dampige gif van de tarantula, die met al hun vochtigheden vermengd is, op dezelfde wijze, waarop de smerige wateren en stinkende, slechte lucht, die door rust en vermenging met andere kwade substanties rot en stinkend worden, zich door de beweging reinigen en vernieuwen.

In de winter verstarren deze dieren, en dan ondervinden de gewonden geen pijn. Doch wanneer de tijd weer nadert waarin zij gestoken zijn, komt hun vorige pijn terug. Dan moeten zij wederom net als vorig jaar dansen.

De oorzaak hiervan is deze, dat de warmte van de zomer verwarmt, zuivert en de geest van het dier weer actief maakt, en aldus komt hij wederom tot zijn vorige, schadelijke kracht en werking, doordat dit verhitte gif verdampt en zich in de lucht verbreidt. Het overgebleven zuurdeeg van het gif dat bij de gewonde gebleven is, trekt dat dus naar zich toe. Dan vindt er een fermentatie plaats die ook andere vochtigheden aansteekt.

Daarvan stijgt de damp naar de hersenen van de gewonde en openbaart aldaar dergelijke zeldzame werkingen.

Niet minder onbekend is het op de plekken waar grote honden en doggen zijn, zoals in Engeland, alwaar men - wanneer daar de mens door een van dergelijke honden zeer verwond is - moeite doet om die te doden, ongeacht of hij eerder niet razend was. En zulks uit voorzorg opdat, wanneer hij razend zou kunnen worden, het overgeblevene (zuurdeeg) van de grimmigheid van de hond, die in het lichaam van de gebetene is achtergebleven, de razende geestjes van deze hond niet zou aantrekken. Op welke wijze de mens anders ook razend zou worden.

En dit geschiedt niet alleen in Engeland, alwaar zeer gevaarlijke doggen zijn, doch ook in Frankrijk, naar pater Cherons, provinciaal der karmelieten in deze provincie, bericht in zijn onlangs gedrukte 'Examine de la Theologie Mystique', op wiens lezing ik allereerst kom.

Ik wil niet stilstaan bij de gekunstelde neuzen die men van het vlees van een ander mens maakt, om de afschuwelijkheid te bedekken van degenen die door grimmige koude[82] de hunne verloren hebben. Deze nieuwe neuzen verrotten gezwind zodra de personen uit wie de neuzen gesneden zijn, sterven. Net alsof dit geënte stukje vlees op het aangezicht van iemand anders, leefde van de geestjes die zij van hun bron of wortel aantrokken.

Hoewel dit door bekende auteurs voortdurend beaamd wordt, zal ik mij er alhier toch niet mee ophouden, aangezien ik niets uitvoer wat ik niet hetzij zelf gezien heb, of waarvan ik bewijsbaar door een vaste overlevering en leer kan aangeven dat het niet twijfelachtig is.

Doch nu is het tijd, dat ik aan mijn zevende en laatste grondsteen toekomen, die de laatste druk op de schroef is. Deze zal ongetwijfeld de deur openstoten die ons de ingang tot dit wonderbare geheimenis belette. En deze zal een rechtmatig

[82] Versta een onnatuurlijke koude.

kenteken van de leer die ik voordraag, uitdrukken om mijn munt geldig te maken.

Deze basisleerstelling is, dat de bron van de geestjes, ofwel het lichaam dat ze aantrekt, ook tegelijk met deze datgene beweegt[83] wat hen begeleidt, en zich aangehecht en aangekleefd heeft en met hen verenigd is. Deze conclusie heeft geen bijzonder bewijs nodig, want ze is op zich al schijnbaar genoeg.

Wanneer spijkers, klampen, naalden of bandjes aan het einde van een lang snoer of ketting zijn vastgebonden, of wanneer er scheepsteer, was, gom of lijm aan zit, en ik dit snoer of de ketting aan het ene eind vasthoud en naar mij toetrek, totdat het verste eind in mijn handen komt, kan het niet anders zijn dan dat ik ook tezelfdertijd de spijkers, naalden, bandjes, scheepsteer en alles wat eraan hangt, verkrijg.

Ik wil u thans diverse bewijsbare ervaringen tot het leveren van bewijs van deze leerstelling bijbrengen, die ook de vorige tot volledig genoegen zullen bevestigen.

De grootste vruchtbaarheid en rijkdom van Engeland bestaat in weiden, tot voederen van het vee. En daarvan hebben wij de fraaiste ter wereld, net als een grote hoeveelheid aan vee, voornamelijk aan ossen en koeien. Er is geen huishouding zo arm, die niet een koe heeft om zich van melk te voorzien. Dit is de beste voeding voor de arme lieden in Engeland, zoals ook in Zwitserland. Derhalve zijn zij zeer zorgvuldig in het onderhouden van de goede gezondheid en toestand van hun koeien. Wanneer het zich voordoet, wanneer men de melk kookt, dat hij hoog opwelt, zodat hij ook over de pan loopt en in het vuur stroomt, dan verlaat de goede vrouw of het meisje al datgene wat zij onder handen heeft en loopt behendig naar de pan, trekt die van het vuur weg en neemt een handvol zout, dat men steeds in de hoek van de haard houdt om het droog te bewaren en werpt het op de kolen waarop de melk gegoten is. Brengt men bij haar deze handelwijze ter sprake, dan zal zij antwoorden dat het geschiedt om te verhoeden dat de koe die deze melk

[83] ["schleiffet"; vert.].

gegeven heeft, pijn aan de uier krijgt. Want wanneer dit niet geschiedt, zou die hard en zweerderig zijn. De koe zou ook bloed plassen en uiteindelijk in levensgevaar zijn. Al zou de koe dit uiterste gevaar niet voor de eerste keer bedreigen, dan zou zij toch daarvan pijn lijden. En wanneer dit vaker geschiedt, zou de koe ongetwijfeld sterven.

Het zou kunnen lijken alsof hier enige bijgeloof of dwaasheid mede in het spel zou zijn. Doch de ontwijfelbaarheid van de werking weerlegt het laatste. Het eerste betreffend, geloven de meesten dat deze ziekte van de koe onnatuurlijk is en een daad van tovenarij, en derhalve de gemelde hulp of genezing bijgelovig is. Men kan hen echter gemakkelijk van deze waan afhelpen, door te verklaren hoe de aangelegenheid naar mijn aangevoerde gronden plaatsvindt.

De op de gloeiende kolen gevallen melk is in damp veranderd, die zich altijd in de lucht verdeelt en filtreert. Aldaar treft de melk het licht en de zonnestralen aan, die hem verder meenemen en zijn werkingskring uitbreiden en vermeerderen. Deze melkachtige damp staat niet op zichzelf, doch is met de atomen van het vuur samengesteld, die de rook en damp van deze melk begeleiden en zich daarmede vermengen en assimileren. De werkingssfeer van deze damp breidt zich uit tot op de plek waar de koe is die deze melk heeft gegeven. Haar uier is de bron waaraan deze melk is ontsprongen. Deze trekt zulk een damp aan, die aldaar ook blijft hangen en gaat vastzitten, en daarmede de vurige atomen die hem begeleiden.

De uier is iets romerig en zacht en daarom zeer aan ontsteking onderworpen. Dit vuur verhit, ontsteekt, veroorzaakt een gezwel, daarna hardheid en ten slotte zweerderigheid. De ontstoken en zweerderige uier is dicht bij de blaas, die hij vervolgens ook aansteekt en dit opent de aangrenzende mondgaatjes der aderen. Derhalve stoten en werpen ze hun bloed uit in de blaas, waaruit het op de gewone weg door de urine weggaat en doorbreekt. Nu is bloederige urine bij de koeien een onstopbaar en ongeneeslijk euvel.

Hoe komt het dan, dat het zout dit alles dwarsboomt? De oorzaak is, aangezien het zout een zeer tegengestelde aard ten opzichte van het vuur heeft. Dit is warm en vluchtig, doch gene koud en vast. Wanneer beide elkander treffen, slaat daarom het zout het vuur neer, bevochtigt het en verhindert zijn werking.

Het bewijs kan men in een anders ordentelijk geval waarnemen. De met roet beklede schoorstenen vangen zeer spoedig vlam. Het middel dat men terstond hierbij nodig heeft, is, dat men in de schoorsteen schiet. Dit veroorzaakt dat het brandende roet naar beneden valt; het branden stopt spoedig.

Wanneer echter in geval van nood geen vuurroer voorhanden is, strooit men ijlings zout op het beneden brandende vuur. Dit hindert en overwint de vuuratomen, die anders onophoudelijk opstijgen en zich met die in de hoogte, in de schoorsteen, vergezelden. De hogere, die op deze wijze geen voeding hebben, vergaan en vervliegen. Zo geschiedt het ook met de atomen die zich met de damp van de melk willen inlaten. Het zout brengt ze ten val en doodt ze ter plekke. En wanneer sommige ervan zouden ontkomen en met deze damp weggaan, worden ze zeer door de atomen en geestjes van het zout, dat aan hen blijft hangen, begeleid; die net als goede worstelaars hun prooi nimmer, totdat zij hun vijand hebben overwonnen, verlaten.

Men neemt ondertussen waar, dat er geen geweldiger balsem voor de brand is dan geest van zout, op gematigde wijze toegepast.

Het is dan ook zeker en uitgemaakt, dat er geen toepasselijker middel kan worden gevonden of aangewend om de slechte werking van het vuur aan de koe te verdrijven. dan op de onder de kolen gelopen melk een goed deel aan zout te strooien.

Deze werking, betreffende het in goede staat houden van de uier, en vervolgens het verbranden van haar melk, herinnert mij eraan dat diverse personen mij verzekerd hebben, zulks in Frankrijk en Engeland gezien te hebben. Wanneer de medici van een voedstermoeder melk vanwege een kind van een

voornaam heer willen toetsen, onderzoeken zij die van tevoren op allerhande wijzen, voordat zij een feitelijk bericht of die goed is, daarover verstrekken, zoals over de smaak, geur, kleur of hoedanigheid, et cetera. Sommigen koken hem bijna tot verdamping, om de neerslag te bezien en om andere voorvallen en omstandigheden te beschouwen die zich daarbij voordoen en zich via dit middel kenbaarder maken. Doch degenen bij wie deze laatste proeve is ondernomen, hebben zich aan hun borsten en tepels zeer naar bevonden, met name wanneer men hun melk gekookt had. Vanwege de eenmaal uitgestane pijn, hebben zij niet meer willen toegeven om hun melk buiten hun gezicht en aanwezigheid te laten, terwijl zij zich anderszins met andere proeven dan die met het vuur gewillig hadden ingelaten.

Om deze ervaring met de aantrekking te bekrachtigen, die de koeienuier op het vuur en de damp op de verbrande melk uitoefent, zal ik u iets van een dergelijke strekking vertellen, dat ik met mijn ogen meer dan eenmaal heb gezien en als waar bevonden, en ook gij gemakkelijk kunt ervaren.

Neem de uitwerpselen van een hond, zo vaak als hij poept, en werp die steeds in het vuur. Aanvankelijk zult ge de hond een weinig verhit zien worden en veranderen, doch in korte tijd echter alsof hij gans verbrand is, hijgend en de tong uitstrekkend, niet anders dan alsof hij een lange weg had afgelopen. Deze pijn geschiedt vanwege zijn ingewanden, de damp van zijn verbrande uitwerpselen die naar hem worden toegetrokken en met deze damp de atomen van het vuur, die hem begeleiden. Hij raakt zodanig verhit en ontstoken, dat - doordat hij steeds de hete koorts heeft en geen voedsel tot zich kan nemen - de zijden onder de ribben samentrekken, inkrimpen. Uiteindelijk sterft hij daaraan.

Het zou onjuist zijn om deze ervaring bij diverse mensen en volkeren bekend te maken, die ze voor een kwaad doel zouden willen gebruiken. Want datgene wat de honden onverkomt, kan ook de mens overkomen, wanneer men het soortgelijke met zijn ontlasting zou willen uithalen.

Iets merkwaardigs overkwam op deze wijze een van mijn buren, toen ik mij onlangs in Engeland ophield. Hij had een zeer fraai en teder kind. Om er goed op te letten, was de voedstermoeder steeds bij hem. Ik bezocht hen zo nu en dan, omdat hij een zeer aanzienlijk man was, die voor belangrijke zaken nodig was. Ik had indertijd zulk een man nodig,

Op een dag trof ik hem buitengewoon treurig aan en zijn vrouw was zeer bedroefd. Toen ik naar de oorzaak vroeg, klaagden zij tegen mij, dat hun kind er zeer slecht aan toe was, koorts had en over het ganse lichaam ontstoken, hetgeen zich door de roodheid in het aangezicht voordeed[84]. Het had ieder ogenblik aandrang om naar de wc te gaan, hoewel het niet veel stoelgang had, die toch met bloed omgeven was. Het wilde niet zuigen. De meeste zorg gaf het hun, dat zij geen vermoeden van enige gelijkvormige oorzaak voor deze toestand kenden, want zijn voedstermoeder hield zich zeer goed, had de gewenste melk, en voor het overige had men ook alle mogelijk ijver en zorg betracht. Ik antwoordde daar direct op, dat toen ik de laatste keer bij hen geweest was, ik een uitzonderlijk werk in acht had genomen, waaraan ik hen toen wilde herinneren, wanneer indertijd andere aangelegenheden mij er niet van hadden afgehouden. Nadien echter heb ik er niet meer aan gedacht om het hun te zeggen.

Namelijk, als het kind een teken had gegeven dat men het op de grond moest zetten, liet het zodra het neergezet was, zijn ontlasting gaan. Daarop nam de voedstermoeder gezwind een schep met as en kolen, bedekte die en wierp vervolgens alles in het vuur.

De moeder verontschuldigde zich daarop bij mij, dat men onachtzaam was geweest om dit slechte gebruik bij het kind af te wennen, met de opzet, dat wanneer het in leeftijd zou toenemen, het zichzelf ook zou beteren. Ik antwoordde, dat ik hen niet wegens deze oorzaak met deze verhandeling onderhield, doch alleen om de oorzaak van de pijn aan te tonen

[84] [Dit zal op de koorts betrekking hebben; vert.].

en vervolgens de hulp voor hun kind te zoeken. Daarenboven vertelde ik haar een gelijkvormige toestand, die twee of drie jaar hiervoor een kind van een van de voornaamste raadsleden te Parijs in een beroemd huis van de Medici in deze stad overkomen is. Ik vertelde haar ook over hondenmest, zoals ik eerder heb verteld en deed haar aan de hand om zich het volgende, dat zich vaak in Engeland afspeelt, in herinnering te brengen. In de dorpen is het daar 's winters immer modderig. Toen nu een boerenman zijn ingangen naar zijn huis schoner hield dan zijn buurman, kwamen de slechte knapen vaak in nachtelijke uren om aldaar hun ingewanden te ledigen (hun plakaat neer te leggen), aangezien zich daartoe in dergelijke dorpen geen specifieke toiletten bevinden. Ook zijn op de schoongemaakte plekken de erge schalken buiten gevaar dat zij in de troep blijven steken, die hun anders over de schoenen zou kunnen slaan. De goede huishoudsters echter vinden 's morgens bij het openen van hun huisdeuren een dergelijke gift, waarvan de slechte geur hen tot toorn brengt. Diegenen nu, die op dit puntje afgericht zijn, gloeien terstond een spies of schep, stoten die aldus heet in de vereerde gave. Wanneer het vuur daaraan gedoofd is, gloeien zij het opnieuw en herhalen het genoemde diverse keren. De loze knaap die het er neerlegt, bespeurt ondertussen grote pijn, kramp en een ontsteking aan de bloedvaten, alsook een niet-aflatend verlangen om naar de wc te gaan. Hij raakt daar nauwelijks iets kwijt. Hij staat dan de gehele dag voor een pijnlijke hitte. Dit zorgt ervoor, dat hij een volgende keer niet wederom een kort bezoek aflegt.[85] Deze vrouwen, die zich er aldus van ontdaan hebben, worden uit onwetendheid voor tovenaressen gehouden, alsof zij met de duivel een verbond hadden gesloten, omdat zij dusdanig de lieden pijnigen zonder hen te zien en te beroeren.

Kortom, de genoemde edelman verwierp mijn gesprek in het geheel niet, doch was des te meer erin bekrachtigd, aangezien ik zei dat hij bij het kind naar de bloedvaten moest laten kijken.

---

[85] "zuspricht".

Hij zou ze onfeilbaar rood en ontstoken bevinden. Toen men ernaar gekeken had, bevond men dat ze vol pokjes zaten en gebrand waren. Na verloop van weinig tijd bleek, dat het met grote pijn en erbarmelijk geschreeuw weinig materie ontlastte. In plaats van dat ik toeliet dat zulks in het vuur werd geworpen of met as bedekt, liet ik het in een schotel vol koud water doen en op een koude plek zetten. En dit beval ik te doen zovaak als het kind hun hiertoe reden zou geven. Daarop ging het er van meet af aan beter mee, en binnen twee of drie dagen ging het zeer goed met het kind.

Om u niet langer tot last te zijn, zal ik u nog slechts met één ding, namelijk met een ervaring die zeer verbreid is in ons land, ophouden, en hierna zal ik u een samenvattend bericht geven van al datgene waarover ik u bericht heb, om u de sterkte en geldigheid van de conclusie van mijn verhandeling te bewijzen.

Wij hebben, zoals ik eerder overdacht, heerlijke weiden die het vee dusdanig voeden en overvloedig vet maken, dat het dikwijls geschiedt dat de runderen een overvloedige dikte krijgen, die zich ten slotte zo veelvuldig uitbreidt, dat die hun over de enkels en voeten hangt. Dit echter veroorzaakt bij hen zweren aan de voeten, die dan veel rotte materie en etter uitstoten, hetgeen de runderen het lopen verhindert. De heren eigenaren zijn hierom zeer bekommerd. Want hoewel hun runderen niet minder goed geslacht kunnen worden, komen zij er daarmede naar hun berekening bekaaid af, omdat zij ze niet naar Londen kunnen brengen, alwaar de vette runderen zeer goed doorgaan naar gans Engeland, en evenmin naar Parijs kunnen sturen vanwege Auvergne, Normandië en andere oorden in Frankrijk, doch ze ter plekke moet slachten, alwaar het vlees niet de helft van de prijs, en nog minder oplevert dan waarvoor men het in Londen had kunnen aanbrengen. Beschouw daarom dit ongevalsmiddel. Men moet de plaats waar de os, de koe of het kalfje de slechte voet neerzet en de eerste stap zet nadat hij 's morgens is opgestaan, in acht nemen, vervolgens een aardschol ter breedte van de voet, uitsteken en genoemd stuk aarde op een

boom leggen, of in een tuin tegen de noordenwind in. Wanneer dan de genoemde wind naar deze aardkloet waait, zal de os binnen drie of vier dagen gans genezen zijn.

In zoverre men hem echter tegenover de middagwind legt, zal - wanneer de zuidwestenwind blaast (in Toulouse noemt men die de 'autant', in Montpellier de 'marin', en in Italië de 'scirocco') - zijn kwaal zich vergroten.

Deze omstandigheden zullen u niet bijgelovig voorkomen, wanneer ge zult hebben overwogen dat door de nachtelijke rust deze materie of etter zich hoopsgewijze onder de gewonde voet van de os verzameld heeft. Die zet, wanneer hij 's morgens zijn eerste stap zet, spoedig zijn etterige voet op de grond, waarop de materie en etter worden samengedrukt en overvloedig samenkleven. Zodra deze aardkloet op een geschikte plaats wordt neergezet om de dorre en koude noordenwind aan te nemen, vermengen de koude en droge atomen van de wind zich met de etter, die dan zijn geestjes overal in de lucht uitbreidt. De beschadigde[86] (zwerende) voet die de bron van de etter is, trekt ze weer terug en trekt tegelijk daarmede de koude en dorre atomen naar zich toe. Die genezen hem, aangezien tegelijkertijd deze kwaal niet anders dan droogte en verkoeling vereist. Wanneer men deze aardschol echter tegenover een warme en vochtige wind legt, zal dat een gans tegengestelde werking doen.

Ziet aldus, gij heren, al mijn geformeerde raderen. Ik geef toe, dat ze slecht gevijld en weinig gepolijst zijn. Laat ons echter niettemin beschouwen of, wanneer ze bijeen zijn gezet, het kunstwerk op touw kunnen nemen, en of deze goed samengestelde raderen, de conclusie naderbij trekkend, dit onbeweeglijke schip goed aan land kunnen brengen.[87]

Gij zult mijn ongepolijste taal op grond van uw goedheid iets ten goede houden, en zonder op de woorden en slechte

[86] ["beleidigte"; vert.].
[87] Waarvan hierboven melding is gedaan.

uitdrukkingen te letten, zult ge aan de loutere waarheid van de kwestie genoegen beleven.

Laat ons daarom datgene wat wij tot nu toe gezegd hebben, overwegen; datgene betreffend namelijk, hoe men ermee omgaat wanneer men een gewonde persoon met dit magnetische poeder geneest; en de heer Howell beschouwen, die aan zijn hand gewond was en een grote ontsteking had die erbij had toegeslagen.

Men neemt zijn met bloed uit z'n wonden bevlekte knieband, doopt hem in een bekken vol water waarin vitriool is opgelost, en dit wordt overdag in een kabinet aan de gematigde voorjaarswarmte van de zon, doch 's nachts bij een hoek van de haard gehouden, zodanig, dat het bloed dat aan de knieband zit, steeds in een natuurlijke, gematigde temperatuur is, niet te warm en ook niet te koud, zoals de toestand van een gezond lichaam vereist.

Wat zal er nu dan volgens de leer die wij voor ons hebben, uit dit alles ontstaan? Ten eerste zullen de zon en het licht van een ver en afgelegen oord de geestjes van het bloed die aan de knieband zitten, aantrekken. De gematigde warmte van de haard, die gemakkelijk op de genezing gericht is, en die net zoveel is als wanneer men alles droog in de zak droeg om het de gematigde temperatuur van het lichaam te laten bespeuren, doet deze ontvankelijke atomen van zich afstoten, net als het water dat in de kolf bij het filtreren samentrekt, en het boven zich stijgende wegstoot om het behendiger en gemakkelijker tot stijgen te brengen; dat het uitbreidt, het filtreert en het aldus zeer ver in de lucht wegstuurt om de aantrekking door de zon en het licht behulpzaam te zijn.

Ten tweede kunnen de geestjes van de vitriool die met het bloed samen zijn gegaan, niet feilen om met de atomen van het bloed op weg te gaan.

Ten derde dampt de verwonde hand en geeft ondertussen steeds warme, vurige geestjes af, die net als een rivier uit de ontstoken wonden stromen, hetgeen niet zou kunnen geschieden

wanneer de schade of de wond (derhalve) de dichtstbijzijnde lucht niet naar zich toe zou trekken.

Ten vierde trekt deze lucht een dichterbij zijnde lucht naar zich toe, en deze weer een andere. Aldus geschiedt de loop van de aantrekkende lucht om de wonden heen.

Ten vijfde komen met deze lucht uiteindelijk ook de atomen en geestjes van het bloed en de vitriool mede, die zeer ver in de lucht verstrooid en uitgebreid waren, door de aantrekking die de zon of het licht veroorzaakt heeft. Bovendien heeft aanvankelijk wellicht de brede verstrooiing der atomen en geestjes zich in deze grote verte uitgebreid zonder toedoen van de lucht of aantrekking door het licht om ze daarheen te brengen.

Ten zesde vinden de atomen van het bloed de hun toebehorende bron en wortel waaraan zij ontsproten zijn, houden zich daar zo nu en dan op, en gaan hun natuurlijke bedden en eerste woningen binnen. Daarentegen is de andere lucht niets anders dan doorgaand, en verdwijnt deze bij het aankomen spoedig, net zoals hij door de schoorsteen plotseling wordt weggenomen zodra hij in de kamers door de deur naar binnen wordt gezogen.

Ten zevende verenigen de atomen van het bloed zich zonder dat het zichtbaar is met de vitrioolse geestjes, zowel deze als gene, drukken zich samen in alle schuilhoeken, vezeltjes en gaten van de aderen die bij de gewonde hand openliggen, en versterken dus de winden en genezen hem uiteindelijk ongemerkt.

Om nu te weten waarom een dergelijke werking fortuinlijk toeslaat, moet men de aard van de vitriool in beschouwing nemen.

Hij is uit twee delen samengesteld. De ene is vast, de andere vluchtig. Het vaste deel is zijn zout. Dat is zuur, bijtend en in een graad[88] brandend. Het vluchtige is heilzaam, zoet[89], balsemachtig en samentrekkend. Daardoor komt het, dan men zich

[88] [Onduidelijk; vert.].
[89] Anodina. Dit zijn artsenijen die weliswaar de schade niet wegnemen, doch de pijn iets verlichten en milderen.

hiervan bedient als een van de hoogste middelen in de oogheelkunde tegen de ontsteking der ogen. Wanneer ze opgezwollen en door scherpe en brandende vloeistoffen rood zijn, blaast men hem in de ogen, waar hij snel[90] de rode huid geneest. Ook gebruikt men het in de beste pleisters om het bloed te stelpen en de wonden te genezen.

Degenen die de zoete olie van vitriool kunnen afzonderen, hetgeen zijn zuivere, vluchtige deel is, weten dat er geen enkele balsem te vinden is die hieraan gelijk is. Want deze balsem of zoete olie, heelt in zeer korte tijd alle wonden die niet dodelijk zijn. Hij heelt en versterkt de gebroken aderen in de borst, tot op de zweren in de longen, hetgeen anders zonder deze balsem een ongeneeslijke ziekte is.

Dit is het vluchtige deel van de vitriool, dat alleen door de zon, de grote destilleerder van de natuur, weggevoerd is en zich door zijn bemiddeling in de lucht heeft uitgebreid, en de wond of het verwonde deel heeft aangetrokken, en zich met het bloed met zijn vochtigheden en zijn geestjes geassimileerd heeft.

Wanneer dit nu zo is, kan men geen andere werking van deze vluchtige vitriool verwachten, dan dat hij de aderen sluit, het bloed stelpt en in korte tijd de wonden heelt.

De oorspronkelijke aard en wijze om dit magnetische poeder te gebruiken, was allereerst om slechts de vitriool te nemen - doch het was ook het gemeenste wanneer men het van materialisten verkreeg zonder enige preparering of toevoeging, wat die ook moge zijn - en deze daarna in bronwater of veelmeer regenwater te laten oplossen in zulk een hoeveelheid, dat wanneer men een gepolijst ijzer, bijvoorbeeld een mes, erin stak, het bij het eruit trekken gekleurd was alsof het in koper was veranderd. En in dit water doopte men een vanuit de wond met bloed bevlekte doek, welke wond men wilde helen, met name wanneer het doek droog was. Wanneer het echter nog fris en vochtig van het bloed was, deed men niets anders dan het

[90] Over collyre, ofwel oogartsenijen, zie Paré, lib. 25. c. 31. fol. 927. [Vermoedelijk ook c. 34; vert.].

met het zuivere poeder, de genoemde vitriool, te bestrooien opdat het poeder aldus zou intrekken en zich met het nog vochtige bloed zou assimileren. En men hield het een en ander op een gematigde plek, namelijk het poeder in een busje in de broekzak, en het water (dat dit gemak niet toestaat) in een kamer waar de warmte gematigd is.

En zovaak men nieuw, vers vitrioolwater of -poeder aanmaakte, of het doek of een ander bebloed iets veranderde, bespeurde de persoon een nieuwe verkwikking, alsof de wond door een uitwendig middel feitelijk verbonden was geworden, en om deze reden bediende men zich 's avonds en 's morgens van deze wijze om te verbinden.

Thans evenwel beijvert het merendeel dat zich van dit poeder bedient, zich om de Romeinse en Cyprische vitriool te verkrijgen. Daarna calcineren zij die wit aan de zon. Sommigen doen er bovendien gummi tragant bij.

Facile est in ventis aliquid addere.[91]

Het is gemakkelijk om bij andere door hen uitgevonden dingen,
Ook van de zijne er nog iets aan toe te voegen.

Wat mij betreft, heb ik net zulke grote en wonderbare werkingen met slechts vitriool gedaan tegen 18 heller per pond, als met die welke men thans veel duurder bereidt.

Niettemin gisp ik de huidige wijze of toepassing geenszins. Ik loof die in tegendeel, aangezien die met het verstand overeenstemt.

Want ten eerste schijnt het, dat de beste vitriool de beste werking doet.

Ten tweede wordt ook duidelijk, dat de matige calcinering, die aan de zon geschiedt, aan de vitriool de overvloedige vochtigheid ontneemt, die niets anders doet dan hem verzwakken. Deze calcinering grijpt niet in het geringste iets aan wat goed is, net zoals men een dunne soep zou willen laten inkoken tot die stevig en dik is geworden. Die zou dan beter en voedzamer zijn.

---

[91] ['Het is gemakkelijk om iets aan de wind toe te voegen'; vert.].

Ten derde schijnt het, dat het blootstellen van de vitriool aan de zon om hem te calcineren, zijn geestjes veel meer gereed africht om door de zon, wanneer deze ze nodig heeft, weggevoerd te worden. Want het valt niet te betwijfelen dat enkele delen van dit bovenaardse vuur der zonnestralen niet met de vitriool assimileren, net zoals men het ook ogenschijnlijk ziet bij calcinering van het antimonium door een vuurspiegel. Want het neemt bijna de helft in gewicht toe, en op deze wijze wordt het deel van deze lichtende substanties dat in de vitriool aldus gecalcineerd verblijft, zeer geschikt gemaakt om rond de lucht door dergelijke licht- en zonnestralen getrokken te worden.[92] Net zoals wij zien dat, wanneer een pomp het water uit de bron beter moet opheffen of trekken, men eerst een weinig water van boven naar binnen schut. Het licht nu trekt gemakkelijk deze substantie, die er natuurlijk mee is, naar zich toe en heft ook gaandeweg veel gemakkelijker datgene op wat ermee geassimileerd is.

4. De met de vitriool geassimileerde zonnestralen kunnen een prachtige eigenschap en kracht op hem overbrengen, die hij van tevoren niet heeft gehad. Net zoals wij bij het antimonium zien, dat aan de zon gecalcineerd is. Het wordt uit gif, dat het tevoren geweest is, een zeer verdienstelijke en nuttig balsemende artsenij en een voortreffelijk versterking van de natuur.

5. De gummi tragant, die van kleverige aard en eigenschap is en voor het overige onschadelijk, kan veelmeer de wonden helpen te helen.

Gij heren, ik zou hieraan - en ik kom er nog over te spreken - belangrijkere beschouwingen betreffende de vorm en het wezen van de vitriool kunnen toevoegen.

Diens substantie is zo edel en zijn oorsprong zo wonderbaarlijk, dat men met rijp verstand kan zeggen, dat het een van de prachtigste stoffen is die ooit door de natuur is voortgebracht. De chemici verzekeren ons, dat het niets anders dan een assimilatie van de algemene geest is, die alles levendig

[92] ["um die Lufft (...) gezogen zu werden". Onduidelijk; vert.].

en volmaakt maakt; die onder de maan is, welke overvleugeld door een daartoe geschikte magneet wordt aangetrokken. Door dit middel heb ik zelf in korte tijd, zuiver door blootstelling aan de lucht, de aantrekking meer dan tien keer zijn gewicht van een hemelse vitriool gemaakt[93], wonderbaarlijk qua schoonheid en eigenschap; een vrijheid waarmede niemand als hij en de zuivere jonkvrouwe-salpeter, begiftigd en begenadigd is.

Om echter de aard van deze overstijgende materie naar genoegen, zoals men zou moeten, te overwinnen, hetgeen men als een algemeen en elementair iets aan alle stoffen kan toeschrijven[94], zou men een veel wijdlopigere verhandeling moeten hebben dan ik reeds voor u gehouden heb.

Aangezien ik u thans zo lange tijd heb opgehouden, zou het de grootste onhoffelijkheid zijn om uw goedheid te misbruiken - daar gij mij tot nu toe met zulk een geduld en opmerkzaamheid hebt aangehoord -, wanneer ik mij met nieuwe onderwerpen zou bezighouden, of u met nieuwe strijdvragen zou willen verlustigen.

Dit derhalve opsparend tot een andere tijd, wanneer het u zal believen mij te bevelen, en dan tot een algemene beschouwing der genezing te komen, zal ik deze verhandeling alhier - nadat ik u bovendien twee of drie woorden gezegd zal hebben, die van geen gering belang zijn en tot bevestiging van hetgeen ik voorheen gezegd heb - besluiten.

Ik heb u de wonderbare oorzaken van de grote kracht van dit magnetische poeder bewezen, vanuit de eerste basis. De oorzaken zijn zodanig kettinggewijze aan elkander gehangen, dat het schijnt alsof er onder hen geen enkel gebrek, noch een verstoring in de algehele voortgang is. Wij worden echter bovendien verzekerd en bevestigd door het geloof in hun werking en werkzaamheid, namelijk die, welke de werking van deze beroemde kuren verrichten, wanneer wij beschouwen dat, wanneer men een verandering in een oorzaak, of in alle tegelijk,

93 [De originele zin loopt grammaticaal niet goed. Onduidelijk; vert.].
94 [Onduidelijk; vert.].

uitvoert, wij spoedig een werking zien en bespeuren die gans tegengesteld is aan de eerste.

Want wanneer ik van mijn levensdagen nog geen pendule of wijzerklok had gezien, zou ik perplex staan en in verwondering geraakt door een hand of naald die op een zilveren plaat ronddraait en de uren ordentelijk aangeeft, en iedere twaalf uren zijn ganse ronde doet, zonder dat ik enig ding waarnam dat deze wijzer aandrijft. Wanneer ik echter ook de andere kant zie, vind ik raderen, veren en een aandrijfwerk die in een steeds durende gang zijn. Wanneer ik dit nu beschouwd heb, beeld ik mij meteen in, dat deze raderen de oorzaak zijn van het bewegen en ronddraaien van de wijzer, hoewel ik niet meteen kan onderscheiden hoe de bewegende raderen de wijzer op de plaats ronddraaien. De oorzaak is de plaat, die tussen het aandrijfwerk en mijn ogen zit en mij verhindert om zulks te zien.

Ik overleg dan ook bij mijzelf, dat ieder ding noodzakelijkerwijze een oorzaak moet hebben, en ieder bewogen lichaam moet ook noodwendig zijn beweging van een ander lichaam dat dit aanraakt, verkrijgen.

Nu zie ik geen andere lichamen die de wijzer bewegen en ronddraaien dan de raderen. Derhalve ben ik er vast van verzekerd, dat die het zijn welke de wijzer ronddraaien.

Nadat ik echter een enkel rad heb tegengehouden of de onrust belemmerd, zie ik dat de wijzer ogenblikkelijk stilstaat. En wanneer ik het niet meer tegenhoud, gaat de wijzer ogenblikkelijk zijn ordentelijke weg. Wanneer ik een rad of de onrust met mijn vinger verzwaar, ijlt de wijzer en gaat naar verhouding voort, en meer dan hij voordien deed. En aldus ben ik er afdoende van overtuigd en besluit dan onfeilbaar, dat deze raderen en het aandrijfwerk de waarachtige oorzaak van de beweging van de wijzer zijn. Zo gaat het ook, wanneer ik een handeling, een van de oorzaken die ik mij heb voorgesteld, verhinder, als waarachtige gronden betreffende het magnetische poeder. Zo houd ik de genezing der wonden op, of verhinder ze op deze wijze.

Thans kan ik van harte de conclusie trekken, dat de bovengenoemde oorzaken geldig en waarachtig zijn, en men het niet nodig heeft om andere te zoeken.

Laat ons daarom ons voornemen op grond daarvan verkondigen.

Ik heb gezegd, dat het licht de atomen van de vitriool en het bloed met zich medeneemt, en ze in een grote breedte in de lucht uitbreidt, en dat de wond ze naar zich toetrekt en de pijn dan vermindert, en dat de wond vervolgens door de geesten van de vitriool, die balsemend zijn, genezen wordt.

Wanneer gij echter het bekken of het poeder met het bloedige doekje in een ommuurde kast, in een hoek van een koude kamer neerzet, of in een kelder waar het licht nimmer naar binnen schijnt en waaruit geen lucht komt (en het derhalve rottend of schimmelig ruikt), zal de wond op deze wijze geen verzachting, noch enige kracht van dit poeder ondervinden. Hetzelfde zal zich toedragen wanneer ge het bekken of poeder in een hoek hebt gezet, en met vele dikke verstikkende en schimmelige dekken belegt, die de atomen die naar buiten zouden kunnen komen, naar zich toetrekken, en die welke door de zon en het licht naar binnen willen gaan, ophouden. Want die gaan ten slotte verloren. En wanneer gij het vitrioolwater waarin het doek gedoopt is, tot ijs laat bevriezen, zal de verwonde aanvankelijk een grote koude aan zijn wonden ondervinden. Wanneer echter alles bevroren is, zal hij noch iets goeds, noch iets slechts, noch een vermindering, noch pijn bespeuren, doordat deze bevroren koude de luchtgaatjes van het water, dat dan geen geestjes van zich kan afgeven, verstopt.

Wanneer men het bevlekte doek in azijn of loog wast, nemen de geestjes van het bloed, voordat men de vitriool hiertoe aanwendt, alles door hun doordringende, zure scherpte met zich mede en wordt geen kracht gegeven. Doch wanneer men het niet anders dan in gewoon water wast, zal het toch iets verrichten, want het neemt niet zoveel met zich mede. De kracht zal echter niet zo sterk zijn als wanneer het doekje in het geheel

niet gewassen zou zijn. Want dan is het vol geestjes van het bloed.

Een dergelijke kuur geschiedt met toepassing van het genoemde middel op een degen die de persoon verwond heeft, tenzij de degen bij het vuur zeer verhit is geworden. Dan zou hij alle geestjes van het bloed verdampen en zou het de degen voor deze kuur ongeschikt maken. De oorzaak waarom men de degen kan verbinden, is, aangezien de subtiele geestjes van het bloed, in de substantie van de kling, over de afstand dat hij in het lichaam is doorgedrongen, hun woning zoeken en maken, zonder dat iets ze kan verdrijven, met uitzondering, zoals gezegd is, van het vuur. Houd hem, om dit te toetsen, boven een middelmatig vuur, dan zult ge aan de zijde die naar het vuur is gewend een geringe vochtigheid zien die daarvan uitgaat. Die zal eruitzien alsof men de adem tegen een spiegel of op een gepoetste kling heeft laten gaan. En wanneer men het door een vergrootglas aan de zijkant beschouwt, zult ge zien dat de dauw van deze geestjes uit blaasjes of opgeblazen windbolletjes[95] bestaat. En wanneer ze eenmaal geheel en al verdampt zijn, zult ge daarvan geen meer op de degen vinden, voor zover hij niet opnieuw in een levend lichaam wordt gestoten. Ook zult gij ze aanvankelijk nergens anders dan feitelijk aan de plek van de kling zien waar hij in de wond naar binnen is gegaan. Deze subtiele doordringing van deze geestjes in het harde staal bekrachtigt het binnengaan van dergelijke geestjes in de huid van een zwangere vrouw, zoals ik u beloofd heb om in de behandeling van de zesde grondstelling de oorzaak daarvan te gedenken.

Zolang nu de geestjes in de degen zijn, zal hij in staat zijn om de wond te genezen. Doch zodra het vuur ze eenmaal verjaagd heeft, zal het op de degen aangewende middel in het geheel niets doen. En wat nog meer is, wanneer enige sterke hitte de atomen begeleidt, ontsteken ze de wond. Dat kan echter worden

---

95 ["Wind-Kugel". Onduidelijk. Is feitelijk een drukvat waaruit waterdamp kan ontsnappen; vert.].

bijgestuurd door het gewone zout, net zoals de vochtigheid van het water de wond bevochtigt, en de koude bij de verwonde persoon het huiveren veroorzaakt.

Om deze omstandigheden te bekrachtigen, zou ik u veel merkwaardige geschiedenissen kunnen vertellen. Doch ik heb reeds te veel van uw geduld gevergd. Derhalve zal ik er hier geen melding van doen. Ik houd mij echter beschikbaar om diegenen van deze hoge vergadering die zin hebben om zulks te vernemen, afzonderlijk bij te praten.

Derhalve besluit ik thans, mijne heren, u voor ogen stellen dat dit geheimenis zich langs natuurlijke weg en omstandigheden voordoet, ofwel door zeer subtiele geestjes en veertjes. Mij dunkt, dat mijn verhandeling u dit klaarblijkelijk genoeg bewezen heeft, namelijk dat het in deze kuur niet nodig is om een handeling door medewerking van degene die lijdt en op afstand is, toe te laten.

Ik heb u een waarachtige, wezenlijke mededeling, de ene na de andere, afgetekend, namelijk een balsemende substantie die zich met de wond gemakkelijk vermengt.

Het is een armzalige traagheid en een verdorven gemoed, alsook een grote onwetendheid van het verstand, om enige werking door tovenarij of heksenwerk voor te wenden, en al het doen der mensen naar de grofheid van hun zintuigen te veroordelen, wanneer wij niet genoegzaam de oorzaken en middelen beschouwd of onderzocht hebben waarop ons oordeel gevestigd moet zijn. Het is niet nodig om naar een duivel of engel te gaan, om vanwege deze strijdigheden hulp te zoeken.

Nec deus intersit, nisi dignus vindice nodus inciderit.[96]

Noodwendig moet dit geschieden,
En er kan ook niets anders tegen opstaan,
Tenzij van veraf

[96] [‘Laat God niet tussenbeide komen, tenzij deze knoop moet worden ontward’. Horatius, ‘*Ars Poetica*’. vert.].

Een ware en beproefde reden
Het hindert en zeer dwarsboomt,
Waar het maar wil van dit rund.

Uitvoerige overweging van
Petrus Servius
van Spoleto,
professor in de geneeskunde in het gymnasium te Rome,
over de in het algemeen zo genoemde
wapenzalf,
ofwel:
Over de wonderwerken der
natuur en kunst.

Er bestaan onder alle, ook de allergeleerdste filosofen, veel vragen over hoe het gesteld is met de wondzalf die, wanneer die niet meteen op een wond wordt gelegd, doch slechts op het bloedige wapen of de kleding van de gewonde wordt toegepast, niettemin zijn heilzame werking heeft. Sommigen die hetzij veel te simpel en lichtgelovig zijn, of bij het onderzoeken van de krachten der natuur en het zich op de hoogte stellen van het vermogen der kunst een goede poging gedaan hebben, zijn van mening, dat hij[97] aan de verborgen schoot der natuur door middel van kunstig en ijverig onderzoek ontleend is. Velen echter gaan er vanwege zijn ongewone genezing vanuit, dat hij zijn werking aan de boze geest ontleent. Ten slotte zijn er sommigen die noch aan de artsenij, noch aan de boze geest een zo gemakkelijk geloof willen schenken, en de genezing die door deze zalf geschiedt, aan geen van deze beide, doch enkel en alleen aan de natuur, als de beste en zekerste arts voor alle verwondingen, toeschrijven. Wie dan ook met deze zalf tegen al zijn vijanden en tegensprekers wil omgaan, moet zich niet op de toetsen beroepen die ermede gedaan zijn, doch moet rekening houden met goede gronden. Er moet hierbij derhalve niet zozeer gevraagd worden of de wapenzalf natuurlijk is, dan wel of hij natuurlijk kan zijn. Men moet dus, wil ik zeggen, de vraag stellen of door de kunst en natuurkrachten zulk een zalf toebereid kan worden die, wanneer men slechts de bloedige

[97] [Lees: de wapenzalf; vert.].

wapens of kleren daarmede bestrijkt, desalniettemin een wond kan helen, ook al is de gewonde honderd mijlen ervan verwijderd.

Derhalve wil ik mij er in het geheel niet mee bezighouden of met de wapenzalf ooit een wond genezen of niet genezen is. Ja, of er in de ganse geneeskunde zo eentje kan worden gevonden of niet kan worden gevonden. Dat er echter door moeizame en ijverige kunst, met toedoen van de sterke en verborgen krachten der natuur er zo eentje samengesteld zou kunnen worden, zal ik met twee bewijsgronden poneren. De eerste moet worden aangevoerd over de wonderbare werkingen der natuur en kunst, namelijk over die, welke - al zijn ze met deze zalf niet te vergelijken - niettemin het gemoed tot kennis der natuurkrachten en de vermogens der kunst zodanig leiden, dat men er gemakkelijk toe kan worden overgehaald dat dergelijke wapenzalf teweeg kan worden gebracht, aangezien - wanneer er goed bericht is gedaan over de wonderwerken die door de natuur en kunst geschieden - het des te eerder en gemakkelijker te geloven is. De andere inhoud van mijn bewijsgronden, namelijk dat de kracht en uitwerking van deze zalf natuurlijk is, zal ik ontlenen aan de dingen die qua werking niet ongelijk zijn aan deze zalf. Namelijk, dat men een neus door kunst wederom kan aanzetten; en dat een spin, granaatappel, wijndruif, kers, moerbei of andere littekens die door het verlangen van zwangere vrouwen zijn aangehangen op een bepaalde plek op het lichaam, in bepaalde jaargetijden op wonderbare wijze kunnen veranderen en verdwijnen. Wanneer dit geschied is, dan moeten de gronden van het tegendeel, die ik zonder arglist en partijdigheid vergaard heb, naar mogelijkheid weerlegd worden.

De onmatige behoefte om iets te ervaren en te gewinnen, heeft het menselijke geslacht ertoe gedreven, dat het niet alleen in hitte en vorst zeer verre en bezwaarlijke reizen te water en land met grote moeite en bezwaarlijkheid gedaan heeft, doch ook zelfs de boze geesten hierin te rade heeft genomen. Het is zeker, dat aanvankelijk de Chaldeeën, Hebreeërs, Perzen en Egypte-

naren, die in het navorsen van de dingen steeds nieuwsgierig zijn geweest, een begin hebben gemaakt om met zulke bijgelovige wezens om te gaan. Spoedig daarna de Grieken, op wie ten slotte de Latinisten zijn gevolgd. Want net zoals Zoroaster uit Medea in Perzenland de magie in een groot boek met rijm vervat aan Hermippis had uitgelegd, die door Nactabis, Typhon, Dardanus, Simon, Corinondas en Appollonius Thyanaeus zijn nagedaan, zo heeft daarna Ostanes, die met koning Xerxes ten oorlog was getrokken, haar uit Perzië naar Griekenland gebracht, welke kunst dan door dit zinrijke volk met zulk een verlangen was aangenomen en dusdanig was uitgeoefend, dat ze zich door de inspanning en ijver van Democritus en andere filosofen zeer ver had uitgebreid en zelfs tot in Italië was doorgedrongen, hetgeen blijkt uit het feit dat de Romeinen meteen bij aanvang en in de eerste tijden van de republiek, de goochelarij van de Chaldeeërs in hun twaalf tafelen verbannen hebben. Ja, alle toverboek zijn, zoals Livius schrijft, op grond van een raadsbesluit bijeengezocht, welke allemaal met vuur verbrand hebben moeten worden. Doch net zoals de zin en gedachten van de mensen altijd naar kunst en wetenschap hebben gestreefd, en de boze vijand der mensen nimmer heeft nagelaten om de mens arglistig op te zoeken, zo heeft deze nietswaardige kunst door geen enkel verbod of straf afgedaan kunnen worden, zodat ze in onze tijden bij de Lappen, Finnen en andere in de uiterste noordelijke landen wonende volkeren nog steeds beoefend wordt, en met haar hoogste oneer en schade bedreven wordt, zodanig dat zij de winden veroorzaken waar zij willen, en in het algemeen aan de scheepslieden verkopen; storm en onweer opwekken; en de ziekten van een mens wegnemen en ze op iemand anders overbrengen, vrijwel op de wijze zoals het bij Vergilius staat, dat hij een zaad van de ene akker naar de andere heeft zien verzetten. Hoewel nu geen enkele christen kan loochenen dat dit een tover- en bijgelovig werk is, zo zal in tegendeel niemand zeggen dat al datgene wat wonderbaarlijk is en met het verstand

niet begrepen kan worden, moet worden toebemeten aan het bedrog, de bijstand en lust van de kwade geest, tenzij hij zich er zeer weinig om bekommerd heeft wat de natuur en kunst teweeg kunnen brengen. Aangezien veel in de natuur verborgen steekt en ook het scherpzinnige, menselijke verstand en de onversaagde moed veel teweeg heeft gebracht, en door ijverige, onverdroten vlijt in het werk heeft gesteld hetgeen de onervarenen voor duivels, de ervarenen voor natuurlijk, doch iedereen voor verwonderlijk houdt.

Wat evenwel van de wapenzalf moet worden gedacht, namelijk of hij als een werk van de kwade vijand moet worden beschouwd, of veelmeer als een schat der natuur en kunst die genomen is uit de zeer rijke schoot van de eerste door middel van deze zinrijke uitvinding: ik moet bekennen dat ik zulks feitelijk niet weet. Gewis moet men, wanneer de kracht en eigenschap[98] van deze zalf nauwkeurig en scherp worden afgewogen, zich erover verbazen, zodat men niet kan weten naar welke zijde men zich moet wenden over hetgeen men erover moet zeggen of niet zeggen. Doch bij een zo wonderbaarlijke artsenij en een zo grote onwetendheid over hoe het daarmede gesteld is, moet er iets gewaagd worden en moet beproefd worden wat wij hiermede kunnen uitrichten.

En wel dunkt mij, dat het bij alle volkeren als bekend, en door iedereen als een waarheid wordt beschouwd, dat men een wond met de wondzalf kan genezen, wanneer slechts het geweer daarmede bestreken wordt. Dat echter een zodanige genezing aan de natuurlijke werking van deze zalf kan worden toegeschreven, wordt duidelijk uit het feit dat dit niet een zo groot wonder schijnt te zijn, dat men het daarom hetzij aan de natuur of aan de kunst moet ontzeggen, en het aan de goede of kwade geesten zou moeten toeschrijven, aangezien zowel de natuur door haar eigen krachten, als de kunst in zichzelf, zonder toedoen van de duivel duizenderlei kwesties openbaart en in het werk stelt, waarover wij ons niet minder moeten verwonderen,

[98] ["Tugend"; vert.].

en ik aanvankelijk diverse natuurlijke dingen presenteer, waardoor ik de lezer als introductie van deze gedachte een aanleiding ter hand doe om over de eigenschap van deze zalf verder na te denken.

Wat is nu wonderbaarlijker, dan de magneet (de gunstige lezer wordt verzocht met zijn oordeel zolang te wachten, tot hij alles heeft doorgelezen. Daarna mag hij met mijn geschrift omgaan zoals hij wil, en het op stoïsche wijze monter over de hekel halen)? Wat is er, spreek ik, wonderbaarlijker dan de magneet, of het ijzer, dat daarmede bestreken is, en dat zich steeds naar de pool[99] of diens naastbijgelegen sterren, of de magneetbergen wendt?

Wat is wonderlijker, dan de aarde van de Nijlstroom die, al wordt die ook gedroogd en ijverig bewaard, toch steeds op hetzelfde gewicht blijft, doch op de 17e dag van de maand juni zonder toevoeging van iets anders uit zichzelf zwaarder wordt.

Wat is wonderlijker, dan de bliksem, die het ijzer, los[100] van de schede, of de schede, los van het ijzer, alsook het geld, onberoerd in de buidel, de wijn uit het vat, de kleren in de kast verteert en wegneemt.

Wat is meer de verwondering waard, dan het vuur van de berg Hecla, dat door werk[101]; of van de berg Chimaera, dat door hooi[102]; of dat van Hippo in Marsilië, dat door doek dooft[103]?

En waarover moet men zich meer verwonderen, dan dat de gruwelijke rots van Harpasus zich met één enkele vinger laat bewegen, doch wanneer men er met het ganse lichaam tegenaan stoot, onbeweeglijk blijft?

---

[99] ["Himmelsangel"; vert.].

[100] ["unberührt der". Onduidelijk; vert.].

[101] [Onduidelijk; vert.].

[102] [Het vuur van de vulkaan Chimaera zou door water worden ontstoken, en door aarde en hooi worden gedoofd. Plinius, *Hist. Nat.*, II, 106; vert.].

[103] [Onduidelijk; vert.].

Wat is wonderbaarlijker, dan het kruid dat op de eilanden Bengala en Zeivan groeit, dat het hout met zulk een geweld naar zich toetrekt, dat het schijnt alsof het dat de mensen uit de handen zou willen scheuren? Wat is wonderbaarlijker dan de boom op het grote eiland Java, waarvan het merg gans van ijzer is, doch de vrucht door geen enkel ijzer geschaad kan worden?

Wat is wonderlijker, dan de boom die niet onredelijk de verlegene genoemd mag worden, waarvan het schijnt of hij het begrijpt wanneer iets hem nadert? Want wanneer een mens of dier op hem toegaat, trekt hij zijn takken in, doch wanneer ze er weer vandaan gaan, breidt hij ze weer uit. Dat ook de zwam dit doet, is door menigeen bevestigd en is bekend.

Wat is zeldzamer, dan het kruid dat *Appollodro Aeschyonomene* genoemd wordt, dat zijn bladeren intrekt wanneer men het met de hand wil aanraken?

Wat is wonderlijker, dan de tuinmimosa, die verwelkt wanneer er de hand bij houdt, doch die wederom fris wordt wanneer men hem heeft weggetrokken?

Wat is wonderbaarlijker, dan de boom op het eiland Cimbubon, waarvan de takken wanneer ze afvallen, zonder enig menselijk toedoen, uit zichzelf - als hadden ze voeten - wegkruipen? En die, wanneer men ze met de hand of een stok aanraakt, ervandoor gaan en voor je wegvluchten?

Wat is wonderlijker, dan de bomen in Malakka waarvan de wortels die naar de opgang van de zon staan, tegen gif helpen, doch die welke zich naar de neergang van de zon neigen, het ergste gif zijn? Dit wordt ook over de boombladeren op de Filipijnse eilanden geschreven.

Wat is wonderlijker, dan de boom in Amerika die slangen draagt? Want men zegt, dat er in de zeer koude provincie Chili een boom is, op de bladeren waarvan wormen groeien waaruit, wanneer ze afvallen, slangen worden.

Wat is wonderlijker, dan het hout of de bomen in Schotland? Want in het landschap daarvan, of veelmeer op de Hebridische aan Schotland grenzende eilanden, zijn bomen en oude wrak-

stukken van de schepen te vinden, waaruit wormen groeien die, nadat bij hen gaandeweg de kop, pootjes en vleugels zijn gegroeid, zich in eenden veranderen.

Wat is wonderlijker, dan een hond die tegen de villers en hondenmishandelaars blaft, wanneer hij ze van tevoren nooit gezien heeft?

Wat is wonderbaarlijker, dan het lam dat in Scythië groeit? Naar waarheid moet, luiden de woorden van Scaliger, het bovenstaande vergeleken bij het wonderlijke tartaarse gewas slechts als kinderspel worden beschouwd. Zavolha is wegens zijn ouderdom de voornaamste horde van de Tartaren. Op hun velden zaaien zij een zaad dat niet ongelijk de meloenkernen is, doch niet zo lang, waaruit een gewas komt dat zij 'boramex', dat wil zeggen een lam, noemen. Dit groeit in de gedaante van een lam, bijna drie voet hoog, waar het aan de voeten, klauwen, oren en de ganse kop, de hoorns uitgezonderd, beslist op lijkt. In plaats van de hoorns heeft het haren, in de gedaante van een bijzondere soort hoorn. Het krijgt een zeer dunne huid, die door de inwoners voor hun hoofdbedekking wordt gebruikt. Men zegt, dat het binnenste merg lijkt op het vlees van een zeekrab. Voor het overige geeft het, wanneer het verwond wordt, bloed af en heeft het een wonderbaarlijk zoete smaak. De wortels die uit de aarde opgroeien, reiken tot aan de navel. Dit is een groot wonder dat, zolang gras en kruid eromheen staan, fris is als een lam op een goede weide. Wanneer dat echter gemaaid wordt, verwelkt en bederft het. En dit geschiedt niet alleen toevallig of gaandeweg, doch ook wanneer het gras slechts bij wijze van proef aan hem wordt weggenomen en onttrokken. Ja, hetgeen nog meer te verwonderen is, wordt het door de wolven, doch verder door geen enkel ander vleesetend dier, opgevreten.

Wat is wonderbaarlijker, dan de kleine vis, 'remora', die een onder vol zeil voortgaand schip, ja, zelfs in de grootste storm, wanneer hij slechts aan de scheepsbodem gaat hangen, van meet af aan kan laten stilstaan?

Wat is wonderbaarlijker, dan nog een ander klein visje, dat een schip niet alleen kan tegenhouden, doch ook tegen de sterkste wind kan terugdrijven, waarvan bij Van Linschoten[104], een in de scheepvaart zeer geloofwaardige schrijver, vernomen kan worden. Het schip, zegt hij, dat van Mozambique is uitgelopen, is rond de veertien dagen bij goede wind achter hem geweken. Toen nu de scheepslieden het meest om de oorzaak daarvan bekommerd waren, en argwanend waren dat er een heksenwerk in het spel was, hebben zij uiteindelijk onder het schip een vis gevonden die het op de rug tegen de streek van de wind in heeft gedragen. Toen die er echter met grote moeite vanaf was getrokken, heeft het meteen zijn goede loop genomen.

Wat is wonderbaarlijker, dan dat een ijzeren spijkertje uit de mond naar de blaas is gegaan, terwijl het namelijk door de kleine en subtiele adertjes[105], vaste lever, dichte en harde nieren, zachte en uiterst gevoelig urineleiders moest dringen, en wat ook de allerdomste starre kop tot verwondering kan brengen. Want wat kan wonderbaarlijker dan de intrede van dit ijzeren spijkertje in de blaas zijn? Dit is een zo groot wonder, dat ik mij, hetgeen ik stoutmoedig mag zeggen, er al te zeer over zou verwonderen, wanneer het in de blaas zelf gegroeid zou zijn.

Wat is wonderbaarlijker, dan dat uit een vrouw die de urinevloed gehad heeft, in één dag tweehonderd pond urine is gegaan, terwijl zij toch niet in het geringste enige drank tot zich heeft kunnen nemen? Deze geschiedenis van zulk een wonderbare en geloofwaardige ziekte, die door de voornaamste stadsmedicus Gabriel Fonseca beschreven is, zal ik voor mijzelf en de lezer hierbij mede invoegen. Een non uit het edele geslacht van Franchis, oud zevenentwintig jaar, met een warm en droog temperament heeft uiteindelijk, nadat zij een tijdlang door allerlei toevallen geplaagd was geworden, een wonderbaarlijke urinevloed gekregen, doordat zij in één dag meer dan

[104] ["Linschott". Bedoeld zal zijn: Jan Huyghen van Linschoten, 1563-1611; vert.].
[105] ["Krösz-Aederlein". Onduidelijk; vert.].

tweehonderd pond water heeft afgestaan. De urine was zeer dun, gelijk aan kleur en substantie, waarin diverse bloempjes als sneeuwvlokken zwommen. En hetgeen bij de zo hevige urinevloed, die diverse dagen achtereen duurde, niet minder verwonderlijk was, was dat alle drank haar zo tegen stond, dat zij - omdat ik (opdat niet alles in haar tot water zou worden) haar had aangeraden te drinken - kwaad op mij werd en daarover weende, en ook over haar arts die haar genas, vertoornd raakte. Daarom heeft hij mij laten komen om hierin raad te geven. Ook is de voorname stadsarts, Benedictus Averrhinus, erbij opgeroepen. Verder is de voortreffelijke en in de ganse stad en wereld beroemde, alsook bij hetzelfde klooster, Campo Martio genaamd, aangenomen arts Jacobus Baldinus aanwezig geweest. Zij is echter na diverse dagen weggegaan. Na verloop van twee maanden heeft deze non het water in het geheel niet kunnen laten lopen. Daarbij had zij een zeer grote dorst, waarvan ik de kuur bij afwezigheid van haar vaste arts te Rome op mij had genomen. En aangezien zij binnen veertien dagen niet kon urineren, is zij uiteindelijk door de toepassing van de geest van terpentijn terecht gebracht, en ook is tegelijk met de urine een materie als gruis en kalk uit haar gekomen.

Wat is wonderbaarlijker, dan dat Pyrrhus, koning van Epirus, met zijn vingers die ook door vuur niet aangetast konden worden, de miltlijders heeft genezen? Dat echter zulk een heilzame kracht om de miltlijders te helpen aan de natuur moet worden toegeschreven, kunnen de koningen in Frankrijk bewijzen, die met hun aanrakingen alle kroep verdrijven.

Dat echter ook de kracht om het vuur te weerstaan, eveneens van de natuur afkomstig is, blijkt hieruit, dat er vele dingen zijn die door het vuur niet verteerd worden.

Zoals het linnen van Amianto dat, wanneer men het op een kachel brandt, zijn vuil verliest en witter wordt dan wanneer het met water en zeep gewassen zou zijn.

De koninklijke lijkwade uit Arbestino, waarin hun lichamen gewikkeld en aldus verbrand zijn geworden, opdat hun as van de andere kon worden onderscheiden.

Het houten blokhuis dat Caesar in Gallia Cisalpina vergeefs met vuur heeft bestreden.

En de houten toren die door Archelaos, de hofmeester van koning Mithridatis in Pontus, tegen Sulla werd opgericht; de salamander, die niet alleen door het vuur geen schade lijdt, doch het ook zonder enige verwonding, slechts door zijn aanraking, als door ijs uitdooft.

Van gelijke hoedanigheid was een Ethiopisch meisje en een Picenische boer, die zonder verwonding met het vuur konden omgaan. Aangezien zulks naar waarheid bestaat en tot meerder bewijs hier zeer geschikt is, zal de gunstige lezer het niet erg vinden om de waarachtige geschiedenis te vernemen. De hoogaanzienlijke medicus Rodericus Fonseca heeft, toen hij in Pisa de geneeskunde onderwees, een Ethiopisch meisje voor zijn huisdiensten gekocht, die met het vuur net zo omging als zij maar wilde, en de gloeiende kolen zonder verwonding in de hand en mond nam. Dit vertel ik zo, als ik het van Gabriël Fonseca, de kleinzoon van Rodericus, en voortreffelijk medicus te Rome vernomen heb, waarbij ik bedenkingen zou hebben om het hier aan te dragen, wanneer niet deze geloofwaardige persoon onlangs zeer verzekerd had, dat hij het meer dan honderd keer met eigen ogen gezien had, dat zij zeer gloeiende kolen in haar vuist had genomen en zolang had gedrukt tot ze vrijwel uitgegaan waren, terwijl men toch in het geheel geen kenteken van vuur in haar hand heeft gezien.

Terwijl ik echter dit schrijf (zie toch wat zich niet kan afspelen), deed het zich voor, dat ik een niet ongelijk voorbeeld zag. Want toen ik in de namiddag in het Ziekenhuis van de Heilige Geest mijn patiënten bezocht, zag ik dat een vrouw die ook een moorse was en zich met bedelen onderhield, om zich te warmen uit de grote kachel waarmede de ziekenkamers verwarmd worden, zeer gloeiende kolen in de daarbij staande

ijzeren schaal, waarin zij het vuur placht te doen om het met zich mede te nemen, met haar blote handen droeg, waarover ik hevig geschokt was, er spoedig naartoe liep en de vrouw vroeg, of zij in mijn bijzijn gloeiende kolen met blote handen wilde vastgrijpen, hetgeen zij deed en veel vuur met onbeschadigde handen opnam. ’s Anderen daags was zij er in alle vroegte weer en gewillig - aangezien ik haar diezelfde avond roem had beloofd - zulks nog meer te doen. Om het kort te vermelden, nam zij met beide holle handen, als met een ijzeren vuurschep, een weinig vuur uit de haard en droeg het, net als de dag daarvoor, in de ijzeren schaal, hetgeen zij vrijwel dagelijks, zo vaak als zij vuur nodig had gehad, gedaan zou hebben, hetgeen dan alle drie die op de ziekenkamer geplaatst waren, eensluidend getuigden.

Derhalve heeft men geen reden, dat men het als een verzinsel en sprookje houdt hetgeen in het algemeen over een Pisaner gezegd wordt, waarvan ik mij dan ook goed geïnformeerd heb.

Zo is het in het Pisaanse gebied overal bekend, in welke hoedanigheid Martinus Cecho, uit het stadje dat in het algemeen Monte Lupo genoemd wordt, vurig gloeiende kolen niet alleen in de hand neemt en ze een goed poosje daarin houdt, doch ze ook in de mond neemt, met de tanden kapotbijt en met het gehemelte blust; ze verder als een tap in zijn achterste stopt, er met zijn blote achterste op gaat zitten, er ook met de voeten op treedt, de tong met heet spek lang besproeit, zoals men het met het braadwerk pleegt te doen, de tong uitsteekt, er een brandend licht op zet en meer van dies verricht dat gans ongehoord en aan een wonderwerk gelijk is. Er schijnt echter niets zo ongelofelijk te zijn, dat men het niet met woorden een kleurtje kan opstrijken. Ik voor mijn part heb het gans voor een fabel gehouden, hoewel velen het mij - onder wie ook diverse kapucijnen die, zoals bekend is, alle leugens en opsnijderij zeer vijandig zijn - geloofwaardig bericht hebben. Nadat ik echter in deze kwestie ijveriger onderzoek heb gedaan, heb ik ten slotte alle twijfel laten varen. Want ik heb broeder Nicolaus Accur-

sius, die een franciscaanse monnik en mijn zeer goede vriend is, verzocht om op zijn terugreis uit Rome naar Torrente zijn weg naar Montelupo te nemen, en de kwestie zo nauwkeurig en ijverig mogelijk te onderzoeken. Deze heeft mij onlangs weer geschreven en benadrukt dat hij vier dagen heeft doorgebracht om zulks feitelijk en grondig te ervaren, en al hetgeen ik hiervoor overdacht had, gehoord heeft van redelijke lieden en getuigen die het met eigen ogen gezien hebben. Hij had ook via goede vrienden een poging gedaan om deze Martin naar het franciscaner klooster te laten brengen en voor de maaltijd vast te houden. Toen deze echter bemerkte waarom het te doen was geweest, heeft hij het afgeslagen, zich in zijn huis verstopt en de deuren afgesloten. Hij wilde namelijk niet meer met het vuur omgaan, aangezien hij vreesde dat hij bij de Inquisitie zou worden aangegeven. Ook getuigt Franciscus Basuechius Jctus, de landsman van bovengenoemde Martin, in een schrijven dat hij een paar dagen geleden aan Josephus Paradisum, een medicus van Montalto, heeft toegestuurd en dat ik goed bij mij heb opgeborgen, dat hij zulks vaker gezien heeft. Dit, beste lezer, wilde ik mij geenszins verstouten om te schrijven vanwege de vrees om voor leugens bestraft te worden, want overal rond Pisa is het kenbaar en bij menigeen bekend. Wat is wonderbaarlijker, dan dat het gevloeide en gestolde bloed van een omgebrachte mens, wanneer de doodslaander erbij komt, weer begint te lopen? En niemand mag denken dat het maar een grap of iets bespottelijks is, want ik zal twee zowel wonderbare als waarachtige geschiedenissen vertellen, die ook de allerongelovigsten zouden moeten ompraten. De eerste is over een jongen uit Caesena, die zijn vader vermoord heeft.[106] Vervolgens over Julianus Malacava, die voorheen smid, doch later een korporaal was. Hij had zich in een vrouw hevig verliefd en had gezien, dat hij niet anders tot zijn doel kon komen dan door zijn geliefde tot echtgenote te nemen. Daarom nam hij zich voor om

---

[106] [Onduidelijk, want deze jongen komt vervolgens niet ter sprake; vert.].

zijn vrouw om te brengen, hetgeen hij ook in het werk heeft gesteld. Hij heeft haar, terwijl haar lichaam hoogzwanger was, met een koord gewurgd. Toen nu na drie dagen de daad ruchtbaar werd, heeft men het kind uit het moederlichaam gesneden, welk kind - toen de vader daarbij was gekomen, die opdat hij vanwege deze daad niet getuchtigd zou worden, had aangegeven dat hij op het veld was geweest - uit de neus is beginnen te bloeden, hetgeen op de 3e februari 1632 geschied is, zodat deze geschiedenis door de algemene stad is opgetekend en mij onlangs uit Caesena is toegestuurd. De stadsrechter heeft toen de argwaan jegens hem gekoesterd dat hij zelf de dader moest zijn, en heeft hem daarop in de gevangenis geworpen en in band en ijzer laten slaan. Nadat men hem op de folterbank had gelegd, heeft hij de ganse waarheid bekend en is in de 3e maand van Christus opgehangen.

De tweede geschiedenis waarbij ik thans wil stilstaan, geeft een gans nieuwe en wonderbare, of toch op zijn minst nog nooit waargenomen sympathie te kennen. Want nadat Joseph, de zoon van Petrus Paulus Peregrini, barbier te St.-Augustinus, verdronken was, heeft men hem acht dagen lang niet kunnen vinden. Toen evenwel de week verstreken was, is hij uit de Tiber naar boven gekomen, en heeft de vloed hem afwaarts naar Arcum Parmae (want zo wordt het heimelijke vertrek van de bouw van Hadrianus genoemd), gevoerd. Hij was reeds half in staat van ontbinding en bijna niet meer herkenbaar geweest. Hij had ook geen bloed meer in zich en is door degenen die aldaar baadden, naar huis gebracht. Toen nu zijn lijfelijke broeder er naartoe was gekomen, is hij uit beide neusgaten beginnen te bloeden, over welk wonderwerk alle aanwezigen ontsteld waren. Dit heb ik niet van sprookjesdragers of oude vrouwen gehoord, doch zowel van de getuigen die het met hun ogen gezien hebben, alsook van de broeder van de gestorvene zelf, vernomen op de dag waarop de man zo gebloed had.

Wat is wonderbaarlijker (ik voer hier geschiedenissen aan, die weliswaar op zich niet lijken op de hiervoor vermelde, doch een

net zo groot wonder behelzen. Ondertussen volgt een nog wonderbaarlijkere op eentje waarover men zich niet zozeer moet verwonderen, en hierin wordt geen ordening aangehouden, want die zou voor beide bezwaarlijk en onnuttig zijn); wat is, zeg ik, wonderbaarlijker, dan dat een jongen te Paderhorn met een kap en hoed geboren wordt? Want, zoals men zegt, heeft een ketterse vrouw die de aartsvijand van de katholieken geweest is en hen, wanneer zij hen ontmoette, geschonden en uitgescholden heeft, een dergelijk kind op de wereld gebracht.

Wat is wonderbaarlijker, dan dat een kind in het moederlichaam een wond op de borst heeft gekregen, terwijl toch niet de borst van dit kind, doch dat van de moeder met de degen getroffen is geworden.

Wat is wonderbaarlijker, dan dat een ander kind dat nog in het moederlichaam ligt, aan het voorhoofd gewond is geraakt, waarvan het doodgebloed is, terwijl diens vader in toorn de moeder de blote degen slechts tegen het voorhoofd heeft gezet? Welke beide geschiedenissen door zeer betrouwbare schrijvers als Gemma, Fienus en Derlius beschreven zijn.

Wat is wonderbaarlijker, dan dat een stenen vrucht uit het moederlichaam is gesneden? Want toen een vrouw bij de Senones drieëntwintig jaar zwanger is geweest, is de vrucht tot steen geworden.

Wat is wonderbaarlijker, dan de edelsteen van paus Leo X, die bij wassende maan wit wordt en glanst, doch bij afnemende maan zijn glans verliest?

Wat is wonderbaarlijker, dan het vlees en hout dat uit de aarde wordt opgegraven? Want hetgeen men wellicht voor bedriegerij en opsnijden mocht houden, is nu eenmaal de grondige waarheid, aangezien te Aquapart, een stad in de landstreek Umbrië een stuk hout - zoals te Tibur de stenen - uit de aarde werd opgegraven, dat vierkleurig is en niets anders dan ebbenhout voor ingelegde arbeid kan worden gebruikt.[107]

[107] [Onduidelijk; vert.].

Wat is wonderbaarlijker, dat het slangenhol bij de stad die in het algemeen 'Il Saff' wordt genoemd, dat de zwaarste ziekten als jicht, epilepsie, schurft, pijnlijke ledematen, de geslachtsziekte, gezwellen en menigerlei hevige pijnen heelt? Hetgeen ik, aangezien ik er zelf ben geweest, met waarheid kan zeggen. Deze genezing geschiedt zowel door de warme en gematigde damp, als door de grote hoeveelheid slangen rond de patiënt, wanneer hij zich naakt heeft uitgekleed en met papaver-zaad in slaap heeft gebracht, want degenen die zich in het hol begeven en hun gezondheid verlangen terug te krijgen, plegen zich met papaver-zaad in slaap te brengen, opdat zij over de vreselijke slangen die over het ganse lichaam rondkruipen, niet ontsteld raken. Hoewel sommigen die iets geharder zijn en niet bang voor ze zijn, het nalaten, rondkruipen, ze likken en aldus alle gebreken uitzuigen[108] en ook verdrijven. Dit is naar waarheid een zo zeldzame aangelegenheid, dat het gemakkelijk tot eeuwige herdenking opgetekend zou moeten worden, waarover ik meermalen gesproken zou hebben, wanneer niet Petrus Bourdelotius uit Parijs, een zeer verstandig en hooggeleerd medicus, diverse maanden geleden in dit 1637e jaar dezelfde ganse Florentijnse omgeving die zich van Rome tot aan de Caeteranische haven, Barcenna en Alsien uitstrekt, had doorgereisd, dit hol met alle ijver bezichtigd, de gesteldheid van het oord onderzocht, en alles had opgetekend en ook hiervan een afzonderlijk en sierlijk bericht bijeen had geschreven, hetwelk hij besloot in druk te laten uitgaan.

Wat is wonderbaarlijker, dan het diertje dat in een harde en hele steen gegroeid is? Want, het is gewis en kenbaar dat zulk een diertje uit een grote, harde en dichte steen tevoorschijn is gekropen, dat niet van zijns gelijken, doch van de daarin heimelijk verborgen materie en vochtigheid en de van buiten daarbij komende, krachtige invloed grootgebracht is geworden.

Wat is wonderlijker, dan dat een kikker uit een druppel water en dor stof tot een kip wordt gemaakt? Terwijl men zeker weet,

108 [Onduidelijk wie wat doet; vert.].

dat wanneer men aarde neemt, die door een voortdurende zonneschijn gekookt en gebrand is, en met de vochtigheid die uit een wolk drupt, vermengt, er van stond af aan een kikker uit ontstaat, hupt en springt, terwijl het straks een kleine kop, lijf en pootjes en alle wezenlijke onderdelen in wonderlijke snelheid verkrijgt.

Wat is wonderlijker, dan dat een slang in de linkerhartkamer is gegroeid? Het korte uittreksel van deze geschiedenis, dat door Edward May in de Engelse taal geschreven is[109], heeft Riccardus London, uit Londen, een in de geneeskunde, Griekse en Latijnse taal zeer ervaren man en in het huidige Hospitaal van de Heilige Geest aangestelde submedicus, op de volgende wijze in het Latijn vertaald. Een zeer zekere vertelling over een monster of slang, die te Londen in Engeland op 7 oktober van het jaar 1637 in de linkerhartkamer is gevonden. Nadat het lijk van Johannes Pennant, een jonge gezel van eenëntwintig jaar, geopend was, hebben wij het ganse lichaam vol etterige en zwerende materie, en van bovenaf geheel en al bedorven bevonden. De rechternier was geheel verteerd, doch de linker gezwollen tot twee keer zo groot normaal, en zat vol etter. Inwendig was het vlees tot op de bodem afgevreten en er was niet anders dan het uiterste huidje nog van over. Een deel van de lever was aan de huid in de ribben gegroeid. De longen waren nog tamelijk vers; het hart afgerond, meer breed dan lang; Het rechterventrikel askleurig en als een leren buidel waarin geen geld zit, verschrompeld en inwendig zonder enige materie bevonden. En het hartvocht was verdroogd. Het linker-ventrikel was driemaal groter dan het rechter en zo hard als steen, waaruit - toen men erin gesneden had - veel bloed is gespoten. Daarbij viel een vleesachtig wezen, dat als een slang opgevouwen was, te zien. Dit had een wit lichaam, als een

109 ["Edoardo Majo", lees: professor Edward May, lijfarts van de Britse koningin, "A most certaine and true relation of a strange monster or serpent found in the left ventricle of the heart of Iohn Pennant", etc., etc., Londen, 1639; vert.].

mens, doch een glibberige, doorschijnende huid, net alsof die gevernist was. Men heeft ook pootjes en armen, die er als vlees uitzagen, alsook bindweefsel[110] aderen of wat men hun anderszins voor een naam zou willen geven, daaraan bevonden. Het lichaam was inwendig hol, doch verder intact en qua grootte een kleine Romeinse spanne. Bovendien zijn ook de ingewanden, endeldarm en wat daar verder op leek, waardoor de natuur het afval pleegt af te voeren, aan dit wonderdier gezien.

Wat is wonderlijker, dan dat in de hoorn van een hinde klimop is gegroeid en groen geworden?

Of dat een korenaar uit de neus van een vrouw uit Arezzo, als uit een goedbemeste akker, is opgekomen?

Wat is wonderlijker, dan dat een boom met vele takken en bladeren uit de borst van een Spanjaard groen is geworden? Ik zou dit geenszins willen schrijven, wanneer ons dat niet[111] een hooggeboren, geloofwaardige en geleerde heer, een korte inhoud van deze geschiedenis, dat uit het stadsboek is overgeschreven, medegedeeld had, die zich op de volgende wijze toedraagt. Roccus Martinus, een Spanjaard, geboren in de stad Orea, is in zijn achttiende levensjaar uit een boom en in een sleedoorn gevallen, die zo diep in de borst is gedrongen, dat hij daarin is blijven steken. Nadat hij daarin een behoorlijke tijd was blijven steken, heeft hij de vochtigheid aangetrokken, waaruit een gezwel en zweer is ontstaan, waaruit - toen die rijp was en werd uitgesneden - zeer veel etter is gekomen. De doorn is echter als een paardenstaart geweest. Dat wil zeggen, hij had veel draden gewonnen, net als wortels, en zich zo vastgezet, dat de barbier hem er vanwege de grote pijn in het geheel niet kon uittrekken. Daarop nam hij zich voor, die te laten zitten, de wond dicht te laten genezen en er huid overheen te trekken.

---

[110] ["Spann- und Flachs-Adern". De 'Flachsader', thans 'Flechse', is bindweefsel. De 'Spannader', is de *nervus tractarius*; vert.].

[111] ["(...) wo wir nicht ein (...) Herr (...) mitgetheilet hätte". De zin klopt grammaticaal niet; vert.].

Mettertijd (zie wat de natuur voor wonderen doet) begon de doorn gemakkelijk en gevoelloos uit de borst te groeien, zich uit te breiden, groen te worden en stammen en takken te gewinnen, niet anders dan wanneer hij in een vette en vruchtbare aarde gezet was; waarvan de bovengenoemde hooggeboren heer een tak die van de stam werd gehakt, in bewaring heeft, en die hij in dit 1637e jaar benevens de waarachtige geschiedenis over Didaco Jaguez, een Spanjaard, naar hier in Rome heeft gezonden.

Wanneer wij echter moe zijn om de wonderen der natuur langer te beschouwen, en het ons belieft om de kunst samen met de kunstrijke maaksels met de ogen van het gemoed te aanschouwen, laat ons dan de hemelkogel van Archimedes beschouwen, waaraan

In clusus[112] *variis famulatur Spiritus astris,*
Et vivum certis motibus urget opus:
Percurrit proprium mentitus signifer annum,
Et simulata novo Cynthia mense redit.
Jamque suum volvens audax industria mundum
Gaudet, & humana sidera mente regit.

In het Duits:

De ingesperde lucht moet het gesternte dienen,
Dat door bepaalde aandrift het werk zijn loopt geeft.
De zo gemaakte zon hoort nimmer op
Jaar en dag te maken: Er is daaraan
verschenen

[112] [Lees: 'Inclusus'. De Duitse vertaling is zeer vrij. Alternatief: Gebonden bewijst de geest dienst aan diverse sterren / En door zekere bewegingen drijft hij het werk aan / Hij verhaast snel in zijn eentje het kenmerkende jaar / En met de jonge [godin] Cynthia [of: Diana] heerst hij over de maand / Steeds moedig en ijverig zijn wereld wentelend / Verheugd beheerst hij ook de menselijke sterren door de geest.

Het heldere licht van de maand, wanneer hij
opnieuw begint
Zijn schijn te tonen; waarover zich de wereld
Niet genoeg verwonderen kan, en die deze
zeer goed bevalt.
Dat het menselijke verstand naar de sterren grijpe.

Laat ons de spiegel beschouwen, die de Romeinse vloot van verre heeft aangestoken.[113]

En het boek van Homerus, genaamd de Ilias, dat op een zo klein huidje was geschreven, dat men het in een noot kon opbergen.

Alsook de houten duif van Architas van Tarente, die met vlijt en kunst werd toegericht en met zulke gewichten aan elkander heeft gehangen, dat hij als een levende duif kon vliegen.[114]

Beschouw het schip en de wagen, weliswaar niet van Serapis die, hoewel ze van ijzer en zeer zwaar zijn geweest, niettemin in de tempel zonder enige banden en slechts van zijn eigen gewicht in de hoogte heeft gezweefd, doch van Myrmecidus, die een houten schip heeft gemaakt dat het voor- en achterzeil, stuurrad, scheepsbodem, anker- en scheepsdelen gehad heeft, met roeren en roerknechten, alsook met zeilen en mastbomen en ander toebehoor voorzien was, doch zo klein is geweest, dat een bij het met zijn vleugels kon bedekken. Hij heeft ook een rechte wagen gemaakt, bespannen met vier paarden, die door een mug met zijn vleugels gans bedekt kon worden. Dit zou men,

---

[113] [Zie ook M. Johann Christoph Bischof, 'Die Frage: ob Archimedes die römische Flotte unter dem Feldherrn Marcello durch Brennspiegel verbrannt habe?', en mijn vertaling 'De vraag: of Archimedes de Romeinse vloot onder de veldheer Marcellus door brandspiegels verbrand heeft', www.archive.org; vert.]

[114] [Filosoof, stichter der wiskundige mechanica, 428-347 v.Chr., vriend van Plato. Ontwierp een straalvliegtuig in vogelvorm, genaamd De Duif, dat op stoom werkte. Het zou 200 m. hebben gevlogen; vert.].

aangezien men het van de ouden heeft, voor een fabel en sprookje kunnen houden, en het slechts vanwege zijn ouderdom niet willen geloven.[115]

Beschouw daarom de glazen kogel van Trebellus, waarin - wanneer er een zeer zuivere en subtiele vochtigheid samen met enkele druppels van een wonderbare olie in gedaan werden - eerst een vermengde klomp, doch daarna op verschillende plekken de elementen in een ronding duidelijk en zichtbaar verschenen. Spoedig trok het zuiverste en felste gedeelte over de elementen en voerde de zon, de maan en sterren met zich mede. Deze werden door geen enkel uiterlijk werktuig, doch door de inwendig doorgaande geest onophoudelijk en wonderbaarlijk aangedreven, en stelden de beweging van de hemel tot verwondering voor ogen.

Beschouw het houten hoofd van Albertus Magnus, dat als een mens sprak.

Niet minder ook de zuil die Severinus Boethius te Ravenna met zulk een kunst gemaakt heeft, dat hij zich als de zon van de opgang tot aan de ondergang uit zichzelf bewoog.

Zo ook de oude kleine lamp, die zestienhonderd jaar onafgebroken gebrand heeft.

Insgelijks de beeltenis die een blinde beeldhouwer voor iemand anders zeer gelijkend uit leem heeft nagemaakt. Ik weet wel, dat velen dit voor een verzonnen sprookje zullen houden. Ik zou mij echter schamen om zulks hier te vermelden, wanneer het niet iedereen bewust en kenbaar was. Joannes Cambasius van Volaterra heeft meteen vanaf zijn jonge jaren aan beeldhouwkunst gedaan en zich daardoor een grote naam gemaakt. Toen hij echter later zijn gezichtsvermogen verloor, heeft hij tien jaren werkeloos doorgebracht en heeft hij niets vervaardigd. Doch al die tijd heeft hij op middelen en wegen gezonnen hoe hij de roem die hij door zijn kunst verworven had, hetzij zou kunnen behouden, hetzij vernieuwen. Dientengevolge heeft hij datgene wat hem aan zijn gezichtsvermogen

115 ["nur zu Gefallen glauben". Onduidelijk; vert.].

door een ziekte is afgenomen, met nadenken en zijn verstand vervangen en het dermate gescherpt, dat hij een voordien nimmer gehoorde daad heeft ondernomen, doordat hij zich had voorgesteld om de beeltenis van de groothertog van Florence, Cosimo[116], uit pottenbakkersklei na te maken. En het voorbeeld heeft hij van het van Cosimo in marmer gehouwen beeld genomen, dat hij met zijn handen heeft bevoeld, hetgeen hij dan voor hem dermate gelijkend heeft nagevormd, dat iedereen zich over dit nieuwe kunststuk ten zeerste heeft verwonderd. Vandaar dat hij vanwege zijn voortreffelijke kunst op menig aanraden bewogen is geworden, om zich in het verstreken 1636e jaar naar Rome te begeven, om op deze openbare schouwplaats aller deugden een proeve van zijn kunst te laten zien. En wel heeft hij ten eerste tot ieders verwondering de beeltenis van paus Urbanus VIII gemaakt dat zeer op hem geleek, en hem ermede vereerd. Hetgeen daarna met de ridder Gualdo van de hertog van Barcenna en andere beeltenissen evenzo geschied is. Ja, hij heeft ook mij, toen ik hem artsenij voorschreef toen hij bij de heer Onuphrius ziek lag, meermalen zijn diensten aangeboden, hetgeen ik evenwel heb afgeslagen, opdat het niet het aanzien zou krijgen als zou ik mij mijn geringe moeite zo duur laten betalen. Aangezien echter het merendeel dat ontsteld was over deze wonderen, in de argwaan verkeerde dat hij voorgaf blind te zijn, heeft men gezegd dat hij in een afgesloten en duister vertrek zijn kunst moest uitoefenen. Hetgeen, toen hij het gedaan had en iedere gestalte wonderbaar had afgebeeld, en ook eenieder een ernstig of vriendelijk, vrolijk of treurig en recht sprekend gezicht had gegeven, en vrijwel ieders verborgen zin en wijze had uitgedrukt, heeft hij zijn voortreffelijke kunst aan iedereen bekrachtigd en geloofwaardig gemaakt. Dit hebben zeer veel rijke en eerlijke lieden, die het zelf met ogen gezien hebben, bij een openlijk

[116] ["Cosmi". Lees: Giovanni Gonnelli, ofwel 'il Cieco da Gambassi', 1603-1664. De genoemde groothertog van Florence (ofwel Toscani) moet Cosimo II zijn geweest; vert.].

schrijven betuigd, opdat de toekomstige wereld uit het stadsboek dit wonder zou geloven.

Beschouw het kunstige geheugen van een jongeling uit Corsica, die zesendertigduizend Latijnse, Griekse, Barbaarse, beduidende en niet aan elkander hangende woorden in zulk een ordening wist op te zeggen als hem voorgesproken zijn geworden, waarbij hij vrijwel nimmer gebotst, noch gestruikeld heeft. En, hetgeen nog verwonderlijker is, vanaf het laatste woord wederom aanving, en wel achteruit, tot op het eerste, derde, vijfde en zo verder opzegde. Ja, zelfs over een gans jaar in net zo'n ordening of hoe iemand het verlangde, alles herhaalde.

Beschouw de verrekijker en andere wonderbare brillen waarmede de kunst de ogen zodanig verblindt, dat hetgeen zeer ver weg is, iemand zeer nabij, en het kleinste ding aan het grootste gelijk dunkt te zijn, zodat zelfs een klein gierste-korreltje op een grote boom lijkt.

Zo ook de houten adelaar van Regiomontanus, die keizer Maximiliaan, toen hij naar Neurenberg kwam, op wonder-baarlijke wijze tegemoet is gevlogen en hem met een zachte en langzame vlucht tot in de stad begeleidde.

Zoals niet minder zijn ijzeren mug die, toen hij die uit zijn hand liet vliegen, in het vertrek in een cirkel om de gasten rond, en weer naar zijn plek waar hij vandaan was gekomen, is gevlogen.

Zoals ook de duizend zeshonderd schotels die men in een uitgedraaide peperkorrel kon doen. Want Oswald Norhingher, een bijzonder kunstige draaier uit Schwaben, heeft (want zulks blijkt uit het werk dat, zoal niet al het menselijke geloof, dan toch alle menselijke vermogens en vlijt overtreft) duizend zeshonderd schotels uit ivoor, fraai en zonder enig gebrek gedraaid, die echter zo klein, dun en subtiel zijn geweest, dat men ze alle, hetgeen een wonder is om te zeggen en nog een groter wonder om te doen is, in een gewone uitgedraaide

peperkorrel kon doen.[117] Dit kunststuk heeft Johann Carl Schad, uit Mittelbracht, ten tijde van paus Paulus V, uit Duitsland met zich mede naar Rome gebracht. Deze schotels, die men vanwege hun kleinheid bijna niet kon zien, zijn behalve aan vele anderen (want ze zijn aan eenieder die het verlangde getoond) ook voonamelijk aan Caspar Scioppius en Johannes Faber uit Bamberg, gevestigd medicus te Rome, door een brillenglas gezien.

Beschouw de houten stukken die op karren met wielen gestaan hebben, en van alle noodzakelijke toebehoren voorzien waren, doch die toch zo klein en subtiel zijn geweest, dat daarvan vijfentwintig met dertig kunstig gedraaide bekers in een middelmatige peperkorrel waren gegaan. Dit heeft de wegens zijn bekwaamheid en geestelijkheid beroemde jezuïet Joann Baptista Ferrarius een paar dagen geleden min of meer aangetoond.

Verder de windwagen van Stevin, waarmede hij betuigt binnen twee uur zeventien mijl te hebben voortgereden. Zou nu iemand gezien hebben dat die niet door paarden getrokken, doch door het mensenverstand voortgedreven is geworden, zou hij zulks uit dwaasheid niet aan de kunst, doch aan de boze geesten hebben toebemeten.

Verder de twee ronde trommels, waarop het abc afgebeeld en met zulk een kunst gemaakt is geweest, dat wanneer men de ene wijzer uit het middelpunt naar de a of b had getrokken, tegelijkertijd ook op de wijzer van de andere trommel, die op een daarvan verwijderd oord even zo kunstig toegericht is

---

[117] [Zie voor deze geschiedenissen ook het '*Amphitheatrum Magiae Universae Theoreticae & Practicae*; Oder Gründlicher, Ausführlicher Bericht und Unterrricht Von denen Grössesten, Geheimesten, Wunder-Machten Gottes, der Natur, der Engel, der Teufel, der Menschen', etc., etc., Joannis Baptista de Porta, Neurenberg, 1714. Verder trof ik letterlijke passages aan in het werk 'Mundus Mirabilis Tripartitus, Oder Wunderbare Welt, in einer Kurzen Cosmographia', p. 878, Eberhard Werner Happel, Ulm, 1687; vert.].

geweest, zich vanzelf naar deze had gewend, zodanig, dat men met een afwezige zonder woord of geschrift kon spreken.

Daarenboven de tafel die het aanzien heeft, als zouden de kleuren er slechts globaal op gekledderd waren, of door een onervaren joch erop gesmeerd of gevlekt waren, en zonder kunst erop geschilderd. Wanneer echter in het midden daarvan een ijzeren en goed gepolijste cilinder wordt opgesteld, verschijnt dadelijk iedere beeltenis ontworpen met de aangenomen kleuren, doordat namelijk deze met een zo wonderbaarlijke kunst ingedeeld zijn, dat ze de hun toekomende gedaante van een mens op de cilinder voorstellen.

Zo ook de rozen die uit een verbrande, doch op wonderbare, kunstrijke wijze toebereide as en binnen vierentwintig uur opgroeit, uitslaat en volmaakt wordt.

Zo ook de houten en platte aardbol die, wanneer hij in een tobbe met water wordt geplaatst, zonder ophouden in een kring wordt rondgedreven en wel zo, dat hij bij opgaande zon tegen de opgang staat, en tegelijk met deze steeds naar de middag, en zo vervolgens zich naar de ondergang wendt, en als zodanig hetzij de navolger of achtervolger van de zon wordt.

Ook het muziekinstrument dat bij stil, helder en fraai weer, wanneer er een zacht, gematigd luchtje waait, of veelmeer in het geheel niet, niet door de een of andere kunstenaarshand doch door een inwendige muziek liefhebbende geest met een wonderbare harmonie en afstemming kunstmatig geslagen wordt.

Tot slot, opdat ik de lezer niet langer ga vermoeien, beschouw een weliswaar algemeen en aan iedereen bekend iets, dat echter naar mijn mening het grootste wonder is. Wat is toch wonderbaarlijker dan de knal en het geluid van een geschut, of beter gezegd, het geweld van een ijzeren kogel? Met wat voor een macht wordt een zo zware kogel voortgedreven? Wie heeft hem een zo grote sterkte in het geschut gegeven? Of veelmeer, wie onderhoudt die wanneer hij uit het schut gegaan is? Men kan toch niet zeggen dat dit een ingegoten kracht is, die de

kogel aldus voortdrijft en jaagt, aangezien dit woord 'kracht' slechts een naam is, die mij verder niets kan leren, noch iets kan duiden. Want men moet weten, dat de woorden 'kracht', 'gesteldheid', 'hoedanigheid'[118] en 'eigenschap', algemene namen zijn die door een blinde en onwetende filosoof aan alle onbekende dingen gegeven zijn, aangezien hetgeen hij niet kent, noch op enigerlei wijze kan bevatten, door hem een kracht genoemd wordt, een eigenschap, et cetera. Hij bedekt met een fraaie naam zijn onwetendheid. Ja, hij meent, hetgeen meer te betreuren is, dat hij met deze naam alle vragen kan oplossen en alle verborgen dingen met waarheidsgronden aan den dag kan brengen. Ik voor mijn part beken rond en onverholen, dat ik niet kan zien in welke gedaante aan een vliegende en suizende kanonskogel hetzij van binnen door het aangestoken kruit iets medegedeeld wordt, hetzij van buitenaf iets het aankleeft. Ik kan het ook nog veel minder bevatten en begrijpen, wat een zo grote en zware kogel ook bij de sterkste noordenwind met een zo wonderbare onstuimigheid voortdrijft. Alleen neem ik niet weg, dat toen voor het eerst de kanonnen in onze tijden opkwamen, en wij gezien hadden dat een huis overhoop werd geworpen door een met een grote knal losgebrande kogel, wij door zulk een wonder versteld hadden gestaan, van angst niet hadden geweten wat wij moesten zeggen. en zulks geenszins aan de zinrijke kunst, doch aan de kommervolle duivel hadden toegeschreven. Iemand zou weliswaar willen zeggen, dat de door het aangestoken kruit in beweging gebrachte lucht de kogel aldus uitstoot en voortdrijft. Doch vergeefs, aangezien een kanon de kogels ook tegen de allerheftigste wind uitstoot en de kogel ook met net zo'n geweld voortijlt en woedt. Wanneer bovendien de kogel op zijn allersnelst en allersterkst vlak bij iemand langs gaat, wordt de lucht er slechts een weinig door bewogen. In elk geval niet zo sterk, dat die hem er meteen mee wegvoert. Derhalve drijft de lucht de vliegende kogel niet naar buiten. Dat de losgeschoten dingen niet door de in beweging

[118] ["Tugend"; vert.].

gebrachte en uitgestoten lucht gedragen worden, daarvan is een met een koord rondgedreven draaitol een ogenschijnlijk bewijs, die wanneer de wind blaast of er een tegengestelde lucht is, in een kring ronddraait; zoals ook een pijl, die veelmeer de lucht deelt, dan dat hij erdoor gevangen en voortgejaagd wordt.

Gesteld echter, dat de lucht moeite doet om de kogel uit te drijven, dan geschiedt dat toch vergeefs en richt hij daarmede niets uit. Want zoveel als hij ook door de uitstotende nawind wordt voortgedreven, zo wordt hij wederom door de daartegen strevende voorwind opgehouden. Ook beweegt, zoals Plato meent, de lucht die achter een steen is, en opdat er niets ontbrekends of leegs wordt achtergelaten, neemt hij zijn plaats in, aangezien het de lucht genoeg is wanneer hij de lege plek opvult. Ja, wanneer hij de plek van de bewogen steen inneemt, beweegt hij die niet, doch volgt zijn beweging na. Aristoteles zegt, dat de voorgaande lucht die door de steen omgeven werd, opdat er niets ontbrekends blijft, op de volgende plek treedt en hem aldus voortstoot. Dat echter door de gevangen lucht het voortgestoten ding niet bewogen wordt, lijkt hierdoor te komen, dat hoe meer hij omkapseld is, des te minder en langzamer het voortgedrevene bewogen wordt, aangezien een handbal niet zo sterk door een slaghout als door een racket geslagen wordt. Men moet hierin de kwestie echter goed onderzoeken, opdat men die moge vatten en de mening van anderen laat varen, opdat men het kan geloven. Wanneer dan het gemoed door de wonderwerken der natuur en de kunst genoegzaam onderricht is geworden, zal het zich thans des te meer kunnen schikken in die welke met de wondzalf iets beter overeenkomen. En wel moet hij allereerst de dingen die vanuit het verlangen van de zwangere vrouwen aangehangen worden aan de vrucht in het moederlichaam, met alle ijver in acht nemen. Hoewel er daarvan reeds diverse verteld zijn, moeten er thans - aangezien ze meer voor wonderwerken moeten worden gehouden, dan dat men ze vanwege hun werking tot deze zalf kan rekenen - andere

worden toegevoegd, die met de deugd van deze zalf iets meer overeenkomen.

Ik ken een knaap van acht jaar die een zoon van een wolkammer is, en een kleinzoon van de broodverkoper van paus Urbanus VIII, die van de wens van zijn moeder en onbedachtzaam verlangen naar een haas, op de rechterwang een vlekkig gezwel van een haas aangeboren had gekregen. Het zat vol rechte, natuurlijke, geelachtige en lange haren van dit dier, zodat men beter had kunnen zeggen, dat ze de haas waren uitgetrokken en op de wang waren geplaatst, dan dat ze hem vanuit de inbeelding van zijn moeder aldus waren aangegroeid. Mijn beste, waar komt de kleur en treffende overeenkomst met het haar van een haas anders vandaan, dan van de instromende kracht en geest van de verlangde haas? Men zou weliswaar willen zeggen, dat zulks door de hevige inbeelding van de zwangere moeder kwam. Dat is echter niet zo, want de verlangende moeder heeft het zoete kind de vlek van het verlangde weliswaar aangehangen, doch deze overeenkomst stamt niet van haar, doch van de verlangde haas. Derhalve moeten de kleur, dunheid en zachtheid van het haar niet aan de moeder, doch aan de haas te worden toebemeten. Wie dit echter in het geheel niet wil geloven, ja, er niet in het geringste iets over wil horen, die spitse zijn oren naar de thans volgende geschiedenis, die ik zo getrouw mogelijk zal vertellen.

Een edele matrone te Florence (haar naam verzwijg ik met ijver, aangezien ik niet kan weten of het deze mooie en eerlijke vrouw zou bevallen dat ik de kwestie openbaar maak) heeft aan haar rechterslaap een vlek als een wijndruif gekregen, die bruin en zo onkenbaar is dat men die, hoewel hij op de sneeuwwitte huid staat, niet goed kan opmerken, al zoekt men er ijverig naar. Wanneer echter de wijnstokken beginnen uit te lopen en groen te worden, begint ook die vlek op wonderbaarlijke wijze groen te worden. Zodanig, dat ook een schele hem kan zien. Wanneer ze vrucht dragen en de druiven gewonnen kunnen worden, loopt hij iets uit. Daarna begint hij gaandeweg iets geelachtig te

worden. Daarna, wanneer de druiven geel en rijp zijn, wordt deze ook geel. Ten slotte echter, wanneer de winter naderbij komt en de ranken het loof laten vallen, gaat hij vrijwel geheel verloren en blijft er slechts een donkerbruin teken. Waar komt deze wonderbaarlijke verandering en onderscheidenlijke en onbestendige, doch in bepaalde jaargetijden zich veranderende kleur anders vandaan, dan van een bronstig verlagen naar de ranken en wijndruiven?

Op zulk een wijze verandert het grote kenmerk van André Labius, een Venetiaanse edelman, dat zijn moeder hem door groot verlangen naar rode wijn aan zijn ganse rechterwang heeft bezorgd. Want het werd erg groot en rood wanneer de herfst begint en de druiven rijp beginnen te worden. Wanneer echter de druivenoogst voorbij is, komt het weer tot rust en neemt gaandeweg af.

Dit is niet ongelijk aan het kenmerk van een granaatappel die een edele vrouw door een dergelijk verlangen verkregen heeft, en dat van kleur verandert en rood wordt wanneer de granaatappels rood beginnen te worden.

Zo ook komen bij de kamerdienares van de prinses te Casië[119] vele grote wratten op haar hand op, wanneer de aarbeien in de zomer komen, en ze lossen ook weer met deze op. Ze slaan ook weer uit en gaan weer weg wanneer de nieuwe lente en de winter komen. Derhalve deelt iets waarnaar men verlangen heeft gekoesterd gedurende een zeer lange, onomschreven tijd, aan het kenmerk dat door het verlangen van de moeder aan de lichaamsvrucht bezorgd wordt, zijn kracht en werking mede.

Zo is het ook gesteld met hetgeen de betrouwbaarste schrijvers en ervarenste wijnhandelaren over de wijn berichten, dat die zich roert en troebel wordt wanneer de ranken ogen[120] gewinnen en de nieuwe wijn aan de stok hangt. Wanneer deze echter in de kelder komt, wordt hij weer helder.

---

[119] ["zu Cäsien". Onduidelijk; vert.].
[120] ['Groeiknop'; vert.].

Vandaar dat men geen aanleiding heeft om de beide hooggeachte mannen Aristoteles en Theophrastus[121] van een onbedachtzame lichtzinnigheid te beschuldigen, die schreven, dat de berentalg, wanneer de beren in de winter in hun holen wegkruipen, in een schaal in beweging komt en overloopt, doordat namelijk de geest van de levende beren daar zijn invloed op heeft, aangezien van de beren niet minder dan van de druiven en de aan de stok hangende wijn, een levende geest uitgaat, die op verschillende locaties ook zijn verschillende uitwerking heeft.

Terwijl men echter al datgene wat voor het gewone menselijke verstand te hoog, en van de natuur nog niet uitgezocht is, verwerpen wil. Want sommigen zijn dermate eigenzinnig, dat zij niet schuwen - tot het grootste nadeel voor de natuur - om al datgene te loochenen wat zij met hun eigen begrip niet kunnen vatten. Wanneer men ook de zeer ervaren mannen zou willen beschuldigen dat zij hierin overmoedig zijn, zal men niet alleen jegens Theophrastus als een betrouwbaar en geloofwaardig schrijver, doch ook jegens het gezicht en de reuk zelf, moeten loochenen, dat de uien en knoflook die men in de kelder bewaart, sterker en scherper ruiken wanneer de andere in de aarde kiemen. Theophrastus betuigt namelijk beide uit ervaring, dat de bewaarde knoflook en uien zulk een onlosmakelijke vereniging met huns gelijken en verwantschap met de natuur hebben, dat wanneer men ze stekt ze zich veranderen, en door een inwendig zittende geest rijp worden gemaakt, zodat ze een scherpere geur afgeven.

Terwijl ik dit schreef en nog niet geheel bij het kasteel was, deelde mij de doorluchtige heer Franciscus Maria Suares, bisschop van Vasion, aan wie ik een ontwerp van deze overdenking had overhandigd, twee geschiedenissen mede, die hem de voortreffelijke medicus Albertus van Carpentiers schriftelijk gecommuniceerd had, waarvan ik het nodig acht om de kopie zelf ter meerdere bevestiging hier te plaatsen.

[121] [Lees: 'Paracelsus'; vert.].

Aan de doorluchtige en zeereerwaarde
heer, de heer
De Suares, bisschop van Vasion.
Zeereerwaarde heer.

Ik heb het traktaat van de zeer beroemde heer Petrus Servius over de wapenzalf met de begunstiging van uwe eerwaardigheid doorgelezen. Om nu aan diens bevel, dat ik hetgeen ik daarvan vind, ronduit moet zeggen, een genoegen te doen, is dit mijn mening dat - zoals ik op grond van de loffelijke aanvang door voorname en geleerde lieden inschat dat die zijn redelijke lof waard is - deze aldus een gunstige bijval zal gewinnen. Daarom houd ik het erop, dat van een dergelijke materie niets sierlijkers noch geschikters gezegd had kunnen worden. Daarbij zou ik echter wensen, dat ter volkomenheid van dit werk nog deze twee aspecten op de volgende wijze worden medegedeeld. Het ene is de eigen ervaring van de auteur, ter meerdere bekrachtiging van deze voortreffelijke artsenij. Het tweede is wat men over de beschrijving van deze zalf moet denken, hetgeen deze zo voortreffelijke man buiten alle argwaan, als ging hij met de verboden magie om, zou stellen. Waarmede Grollius zich geenszins kan verdedigen, die zowel belooft om een manier om door woorden te genezen uit te geven, alsook bepaalde tekens en karakters en wat er verder bij de aanwending van deze zalf in acht moet worden genomen, loofde, die ik echter vergeefs en niets waard acht. Door zijn ervarenheid zou hij ook de vraag beslissen, of er zulk een zalf is voordat men de eigenschappen daarvan doorgrond heeft, en vervolgens welk doel die dan heeft. Waardoor zijn wezen en wezenlijkheid, die door anderen niet geloofd wordt, gewis wordt gemaakt, en ons slechts de verwondering, zoals bij vele werken der natuur, gelaten wordt, zoals bijvoorbeeld bij een mooi en adellijk meisje uit Marseille, van ongeveer zestien jaar, dat ik veertig jaar geleden gekend heb. Zij had van de inbeelding van haar zwangere moeder een kenmerk als van een moerbei op haar

voorhoofd gekregen, waar haren op begonnen te groeien. In het begin van de lente, wanneer die bomen uitbotten, begon het merkteken op te komen en groen te worden, en daarna rood en zwart, net als deze vruchten wanneer ze beginnen te rijpen. Zodra echter de vruchten van de bomen werden afgenomen en het loof was afgevallen, werd die plek weer gans vlak en wel tot aan de volgende herfst.

Ook is de hooggeleerde medicus te Apte, de heer Lelony nog in leven, die een kers aan zijn pink heeft, waarmee het net zo gesteld is als hierboven. Men kan zich over de sympathie en sterke verwantschap van het zintuigelijke met het vegetatieve (*animalis cum vegetabili*) hogelijk verwonderen.

De beschrijving van deze zalf zal de vraag wat die is, een genoegen doen, welke vraag ik bij diverse schrijvers steeds weer anders heb bevonden. Bij toetsing ervan echter, zal daaruit de wonderbare welsprekendheid en het zinrijke verstand van de schrijver des te meer duidelijk worden, die ik hierin begeer na te doen, zoals ik ook uwer eerwaardige hoogheid gehoorzaamste knecht begeer te zijn.

Gegeven te Carpentiers
de 2e maart 1637.

Albertus Medicus.

Aangezien het zo gesteld is, heeft men geen reden om als een oude wijvenbijgeloof of sprookje te beschouwen hetgeen over een kunstig wederom aangezette neus, en het gif van de Apulische spinnen verteld wordt.

Het is eenieder bekend op welke wijze Petrus Bojanus, Taliacotius en andere beroemde wondartsen een neus, zowel uit het vlees van de patiënt zelf, als uit het vlees van iemand anders onder de grootste verwondering weer aangezet hebben. Er is echter bij deze wonderbare genezing tegen iedereens verwachting en mening gebleken, dat de neus die van het eigen vlees van de zieke weer aangezet is geworden, nooit bedorven raakt, en daarentegen die van andermans vlees slechts zolang

fris is gebleven, als de mens uit wiens vlees de neus gesneden was, geleefd heeft. Want toen deze gestorven was, is de aangegroeide neus langzamerhand beginnen te rotten en is hij afgevallen. Mijn beste, waar komt dit wonder anders vandaan, dan uit de wonderbare uitstroom van de levensgeesten van de levende mens jegens deze neus? Heeft niet deze mens, toen hij nog geleefd heeft, hoewel hij er zeer ver vandaan is geweest, een heilzame levenskracht bij de aangezette neus afgegeven? Wat dit echter voor een kracht is en hoe deze van verre op de neus kon inwerken? Ik beken dat mij zulks onbewust is en ik ben van mening, dat ze in de binnenste schoot van de natuur verborgen ligt en het ons slechts vergund is om ons daarover meer te verwonderen dan deze kracht te doorgronden.

Zo moet men ook geloofwaardige personen niet zo meteen alle geloof ontzeggen, noch onbedachtzaam ontkennen wat zo geleerde en oprechte mannen daarover betuigd hebben. Ik voor mijn persoon heb dit niet alleen bij gedegen en ervaren schrijvers gelezen, doch heb ook van een voornaam, geleerd en geloofwaardig man gehoord, dat een Palermitaanse edelman vele jaren een neus heeft gehad die hem uit het vlees van zijn knecht was aangezet. Toen die echter gestorven was, is hij weer van hem afgevallen.

Wat zullen wij over de wonderbare kracht zeggen, die een mens van de beet van de spin die door de Apuliërs tarantula genoemd wordt, een lange tijd bijblijft? Is dan niet bekend, dat een mens die door deze spin gestoken is geworden, ieder jaar rond de tijd dat hij het gif gekregen heeft, de vorige toeval en zwakheid ondervindt, net zolang tot de spin sterft? Laat dat gif door bepaalde middelen en artsenijen niet gaandeweg na en hoort het uiteindelijk geheel op? Iemand zou echter willen zeggen, dat dit een onnuttig, vergeefs gezwets is en louter fabelwerk. Zodanig zou men ook voor onwaar houden, dat de wijn, druif, granaatappel, aardbei, kers, moerbei, knoflook en nog vele andere dingen hun kracht en werking klaarblijkelijk ook hebben jegens ver van hen verwijderde dingen en hun

uitwerking[122] ook van verre betuigen. Ja, het zou wel een van de allerhardnekkigste, starre koppen moeten zijn die met inschakeling van alle schaamte noch de zintuigen, noch de ervaring zou willen geloven.

Nu zou iemand willen vragen waartoe dit alles dient; voor welk doel zijn er zovele grote wonderen der natuur en kunst tot ergernis van de lezer aangevoerd? Wel hierom, opdat men moge erkennen dat de natuur de mens nog dagelijks dergelijke wonderbare dingen voor ogen stelt die aan de wondzalf gelijk en overeenkomstig zijn. En ook, opdat men kan zien dat er niets is dat niet geschieden kan. Ja, dat de kracht van de natuur zeer groot is en de almacht van God oneindig en onbeperkt is. Vandaar dat ik bijna kan zeggen, dat net zoals voor God, ook voor de natuur niets onmogelijk is. Want wanneer dat zo is, zal niemand kunnen ontkennen dat de scherpzinnige, subtiele en verborgen kunst die de natuur tot hulp is en de geheimenissen ervan met ijver onderzoekt, en zekerlijk heeft achterhaald, een zalf teweeg kan brengen die een wond, wanneer slechts het geweer of doek daarmede bestreken wordt, bij afwezigheid heelt.

Ik zie echter reeds goed, dat er een goocheme kop te vinden zal zijn, die mij als een te zeer lichtgelovige en simpele zal bespotten, of mij als een onwetende en grove filosoof zou willen betitelen, omdat ik iets beweer dat niet op verstand gebaseerd is, noch enige schijn van de waarheid heeft. Doch hoor, verlangt gij ernaar een sprookje te horen? Welaan, ik wil u volgen. Want ik draag ook zelf verlangen om uw uitgerekte ezelsoren te zien, aangezien ik volstrekt van mening ben, dat wanneer men over geheime kwesties die een verborgen kracht in zich hebben, vanuit het verstand zou willen concluderen, dit neerkomt op het vertellen van een sprookje, hoewel ik mij niet onbewust ben dat er zeer velen zijn, die zich op hun eigen verstand verlaten en daarmede de kennis van alle dingen gemakkelijk menen te bereiken. Opdat wij echter ons verstand

[122] [“Tugend”; vert.].

dat begerig is naar de waarheid, tevreden stellen, of de kwestie een weinig een kleurtje geven, ben ik van mening dat deze verwarde kwestie op de volgende wijze verhelderd kan worden. Het is bij alle filosofen een uitgemaakte zaak, dat de hemel met het aardrijk zo na verbonden is, en die dusdanig regeert en bestuurt, dat er niets in geschiedt dat niet daarvandaan zijn voornaamste kracht ontvangt. Aldus heeft Aristoteles gezegd, dat de mens door de zon en de mens wordt opgevoed. Op zulk een wijze heeft Plato niet alleen aan iedere soort zijn bijzondere gesternte toegeschreven en het ervoor gehouden, dat op hen de krachten daarvan werden overgebracht, doch heeft ook hun voorbeelden zelf daarvan ontleend. Zo heeft Fermelius de warmte waaraan alles ontspringt, als een tweede Prometheus uit de hemel opgehaald. Deze warmte, de hemelse kracht, is de voornaamste schepper van alle dingen, en zoals die hun van bovenaf innerlijk ingeplant wordt, zo bindt ze alles vriendelijk tezamen en verknoopt het met een wonderbaarlijke sympathie. Want alles, spreekt Cicero, hangt van een goddelijke en onafscheidelijke geest aan elkander. En daarom voegt de eendrachtige en met zichzelf overeenstemmende natuur, zoals Scaliger daarover spreekt, alle dingen, zowel de hogere als de lagere hier beneden, in een wonderbare ordening en onafscheidelijke verwantschap samen, zodat men niet alleen tot zulke kwesties kan geraken door staffelen, toegangen en afgangen. Doch ook de wezenlijkheden van de dingen die in het geheel geen gemeenschap met elkander schijnen te hebben, vermengen zich met elkander. Derhalve heeft ieder ding met een ander een bijzondere sympathie en afstemming. In die zin deelt de magneet aan het gesternte, het kaf[123] aan de agaatsteen, de magneet aan het ijzer en dergelijke dingen, door hun geest hun krachten mede (ik versta echter onder deze geest, wat die ook moge zijn, datgene waardoor iets aan het andere met de vriendschapsband verknoopt wordt, en in de hemel zijn oorsprong heeft). Als zodanig schijnt het ook, dat van een

[123] [Onduidelijk; vert.].

levende mens een heilzame kracht naar de neus van iemand anders uitgaat. Net zoals op een dergelijke wijze een aardbei, bes, kers, moerbei aan de huid zich de hoogte in werpt en groen, rood en zwart wordt. Dus ook, dat de gestekte[124] uien en knoflook de geur van de in een kelder liggende uien opwekken. Op zulk een wijze als de druiven aan de stok, zowel de wijn in het vat als het kenmerk van een mens opwekken. Dat op die wijze een doodslaander aan de gedode iets mededeelt, waardoor het gestolde bloed weer vloeit. Dat uiteindelijk op zulk een wijze de wondzalf een kracht naar de wonden laat toekomen waardoor ze geheeld worden.

Aangezien de waarheid in het verborgene ligt en door de natuur in een diepe afgrond verzonken is, doch door disputeren beter verhelderd en aan het licht gebracht wordt, zal het nodig zijn dat wij, om iedereen de gesteldheid van de kwestie helder voor ogen te stellen, de gronden van het tegendeel ijverig en getrouw bijeenzoeken en ze dan weerleggen.

Ten eerste geeft de onderscheidenlijke bereiding van deze zalf aan velen het meeste te stellen, en laten zij zich daardoor gemakkelijk wijsmaken dat deze zalf een loutere opsnijderij betreft. Want, zeggen zij, wanneer de zalf niet op gelijke wijze gemaakt en toebereid wordt, kan het niet anders zijn, dan dat hij geen duur of grond heeft, en dat bij zijn werking de duivel zijn handen mede in het spel moet hebben.

Weliswaar is het niet gemakkelijk, dat sommigen het mensenbloed, dat door de meesten voor het bereiden van deze zalf gebruikt wordt, verwerpen en het er in het geheel niet bij willen betrekken. Sommigen zeggen, dat menselijke talg hiertoe noodwendig is. Anderen daarentegen houden het voor onnuttig en vergeefs. Sommigen strijken de muskus die in de hersenpan van een opgehangen mens gegroeid is, over de materie uit, doch sommigen houden het voor onnodig. Er zijn er ook, die terpentijn, Armeense bolus, lijn en rozenolie, rode sandel, regenwormen, talg van wildzwijn en beren, smeerwortel en de

[124] ["gesteckte". Onduidelijk; vert.].

bloedsteen hierbij goed noemen, en wederom zijn er anderen die alles ontkennen. Ja, de bedenkers en voorvechters van deze zalf zijn zozeer tegen elkander, dat het het aanzien heeft als nam eenieder er iets bij, al naargelang zijn hoofd ernaar staat. Paracelsus, die voor de uitvinder en stichter van deze artsenij wordt gehouden en die er keizer Maximiliaan mede vereerd zou hebben, heeft de volgende toebereiding bedacht: Recept. Muskus uit een menselijke hersenpan, twee ons. Mummies[125], een halve ons; lijnolie, twee quint. Rozenolie, Armeense *bolus* ana, één ons; dooreen gemengd, en een zalf daaruit gemaakt. Jo. Baptista Porta keurt dit goed en doet er nog één ons terpentijn bij. Een dergelijke beschrijving hebben Rudolphus Goclenius en Robertus Flud[126]. Een andere echter heeft Oswald Gabelckhover: Recept. Talg van wildzwijn en beer ana, één pond. Dit moet men oplossen en met rode wijn uitwassen, en dan verpulverde bloedsteen erbij nemen, één ons; rode sandel, zes quint. Toebereide regenwormen, twee quint. Muskus van een hersenpan, zoveel men daarvan kan krijgen, alles vermengd en een zalf daaruit gemaakt. Met bijna net zo'n slag heeft Jacobus Colerus er een beschreven: Recept. Het vet van een inheemse beer, berentalg, ana een half pond. Regenwormen, een kwart; bloedsteen, twee ons rode sandel, en wortelen van boswalstro[127], ana drie ons; met wijn dooreen gemengd, en een zalf daaruit gemaakt. Hiermede echter komt de beschrijving van

---

[125] [Een paracelsiaans en ook uit andere hoek stammend begrip voor een actief (genees)middel, ontstaan door het op magische wijze bewerken van bepaalde lichaamseigen stoffen. “Met mummie benoem-de men uitscheidingsproducten van het menselijk lichaam die, terwijl ze met het lichaam verbonden waren en aan het levensproces daarvan hadden deelgenomen, odisch doordrenkt zijn en na hun uitscheiding nog geëxterioriseerde odische kracht bij zich dragen.” Dr. Freiherr Carl du Prel, 'Die Magie als Naturwissenschaft, 1. Teil, Die Magische Physik', H. IV, 1899; vert.].

[126] ["Fuld". Klaarblijkelijke verschrijving voor 'Robertus de Fluctibus', ofwel 'Robert Fludd', 1574-1637, zeer veelzijdig geleerde; vert.].

[127] ["Wall-kraut". Vertaling onzeker; vert.].

Crollus niet geheel overeen, want deze verwerpt de talg van wildzwijn, evers en beren, en neemt daarentegen de hersenen van een wildzwijn. Hij beveelt echter aan, dat de muskus uitgerijpt wordt wanneer de maan wast en, zoals hij zegt, wanneer het zijn kan, in het goede Huis van Venus, doch niet van Mars of Saturnus. J. Wittichius echter moet niets van dit alles hebben, en het schijnt alsof hij uit de waarzegging der Sybille iets wil aangeven. Hij vernietigt de muskus, mummie, de talg en het mensenbloed, welk aspect toch door anderen als de voornaamste oorzaak van deze zalf geroemd worden.

Wanneer dan de kunstenaars van deze zalf het onder elkander zozeer oneens zijn, zodat hetgeen de ene als basis neemt, de andere als onnuttig en vergeefs omstoot, wie zou dan zo dwaas en simpel zijn dat hij er iets aan toekent? Want, zeggen zij, de grote onenigheid bij de vervaardiging van deze zalf geeft zijn waardeloosheid genoegzaam te kennen. Dit is echter een puur, louter, onnuttig gezwets en kletswerk, aangezien er vrijwel niet één enkele voorname en goede artsenij is, die door allen op een en dezelfde en zekere wijze toebereid wordt, hetgeen uit de *theriac*[128], latwerg[129] van hyacinthen, en *mithridatium*[130], om nog maar over vele andere te zwijgen, genoegzaam naar voren komt. Bij de wapenzalf echter stemmen allen (de enkele wilgen[131] waarover ik later zal spreken, uitgezonderd) met elkander hierin overeen, dat zij uit iets sympathieks, zoals mensenbloed, of muskus, talg, mummies, gemaakt moeten worden. En het zou een domme ezelskop moeten zijn, die zou

---

128 ["Theriack". Een suikerstroop die met veronderstelde geneeskrachtige stoffen was vermengd; vert.].

129 [Onvertaalbaar. Het betreft de verzamelterm voor ingekookt siroopachtig vruchtensap; vert.].

130 ["Mithridat". Een uit 65 kruiden samengesteld, vermaard middeleeuws universeel geneesmiddel. In latere tijden theriac genoemd; vert.].

131 [“Wittich”. Onduidelijk, want de bijstelling wordt hier bij personen ondergebracht; vert.].

ontkennen dat deze elementen een verwantschap en heimelijke sympathie met de mens hebben. Verder zijn ze het ook hierin eens, dat ze gemaakt moeten worden van elementen die zich naar de wond richten. Het doel echter om een wond te helen, wanneer wij Galenus en andere betrouwbare medici geloven, is voornamelijk deze, dat men het vlees bij elkander brengt, het verenigt en ijver aanwendt om het wederom samen te laten groeien, het bloed stopt, de ontsteking weert, wanneer het gewonde vlees en de huid zweren; op de plek van de zwerende plek vers laat groeien, de natuurlijke warmte en geesten van het beschadige ledemaat behoudt, het temperament bewaart, en alle slechte toevallen aanstuurt. Waarbij enerzijds de natuur van alles verricht, en de geneeskunde anderzijds. De natuur heeft als haar voornaamste werking, dat zij een wond weer laat samengroeien, het gekwetste vlees en de gescheurde huid tot etter kookt, en wanneer het gaar is, uitdrijft en door vers vlees vervangt. De kunst echter ruimt alle hindernissen uit de weg, opdat de natuur zulks in het werk mag stellen. En de natuur werkt er allereerst aan, dat zij, wanneer er in de open wond iets van het geweer, gestold bloed of iets anders is blijven steken, het eruit trekt, doch naderhand het bloed stopt, opdat wanneer door al te sterk verbloeden de natuurlijke warmte en geesten ontgaan zijn, het laatste deel tot het rijp worden, het uitdrijven, de groei en de hechting niet ondeugdelijk gemaakt wordt. Verder voegt ze het van elkander wijkende vlees samen, houdt het bijeen en komt de natuur, die met de ettering, uitdrijving, genezing en de huidproductie bezig is, te hulp. En ten slotte beijvert ze zich om de ontsteking en alle andere verstoringen[132] die zich bij een wond gemeenlijk plegen voor te doen, te weren en te voorkomen. Hetgeen nu de natuur daarbij doet, geschiedt vrijwel zonder de hulp van de arts. Hetgeen echter door de kunst geschiedt, verricht ze ten dele door de hand van de wondarts, het verbinden, de doeken, het aderlaten en dergelijke; en ten dele door de omgeslagen en opgelegde medicamenten,

132 ["Zufällen"; vert.].

oliën, zalven en pleisters. Want wanneer er iets in de wond achtergebleven is, wordt dat er door een instrument uitgezogen. Het van elkander opengeklapte vlees wordt met de hand samengedrukt en met een verband verbonden. De ontsteking wordt door aderlaten, purgeren, laatkoppen, wrijven en dergelijke gestuurd. De overgelegde medicamenten en artsenijen echter stelpen het bloed en behouden de uitwasemende levensgeest en de onverrookte warmte; de oliën, zalven, pleisters en dergelijke versterken de natuur, die ermee bezig is om het gekwetste vlees te doen etteren. De reiniging, uitdrijving en het groeien van het verse vlees krijgen hulp van de *oleum hispanum*[133], balsem en andere wondzalven. Daarom en opdat ik gaandeweg op de wapenzalf kom, wil ik zeer gaarne geloven dat de wapenzalf datgene kan doen en verrichten, wat over andere wondartsenijen gezegd wordt. Want de Armeense bolus stelpt het bloed; de olie en andere vettigheid behouden de uitademende levensgeest en natuurlijke warmte; de smeer doet het gekwetste vlees etteren; de Armeense bolus veroorzaakt ook dat de wond dichtgaat; de terpentine zuivert; de verwarmende dingen echter dienen tot uitdrijving van de etter, het opkomen van vers vlees en andere dingen die de natuur met behulp van de artsenij verricht. Dat echter bij deze wondzalf al die aspecten behoren, kan eenieder die op de samenstelling ervan achting geeft, gemakkelijk zien.

Hiertegen zou iemand bezwaar kunnen maken en zeggen, dat Archimedes die niet beter zou kunnen beschrijven, wanneer slechts de meesters van deze zalf in hun toebereiding het met elkander eens zouden zijn. Wittichius stemt niet met de anderen overeen en laat de meeste aspecten met alle ijver weg. Wanneer deze falen, moesten alle eerder genoemde werkingen noodwendig uitblijven. En toch beroemt hij zich erop, bevestigt en beklemtoont hij, dat mensen met zijn wondzalf genezen zijn geworden. Waaruit dan te concluderen valt, dat deze zalf niet natuurlijk, doch veelmeer (zoals uit de wonderbaarlijk herkre-

[133] ['Spaanse olie'; vert.].

gen gezondheid en de uit ijdel fabelwerk gemaakte zalf valt af te leiden) gans bijgelovig moet zijn geweest.

Iemand mag echter nog zo slim en handig zijn, toch zal hij aan onze zalf niets vinden waardoor een vroom christelijk hart reden zou hebben om zich te ergeren. Aangezien wanneer Wittichius gezien heeft dat de zalf zonder smeer, bloed en andere sympathetische dingen een wond heeft genezen, ik zulk een genezing toeschrijf aan de natuur en niet aan de zalf, noch aan de duivel. Niet aan de zalf, aangezien die vrijwel geen kracht, noch enige sympathie met de patiënt heeft; en niet aan de duivel, aangezien men geen reden heeft om de boze geesten te hulp te nemen om deze knoop te ontwarren, zolang men de wonderbare werkingen kan toeschrijven aan een klaarblijkelijk iets, namelijk de natuur, die de genezeres der zieken is.

Vraagt iemand, waarom dan iedere genezing die door een sympathetische artsenij teweeggebracht is geworden, niet aan de natuur moet worden toebemeten? Antwoord: Om de reden, dat wanneer men bijvoorbeeld de *oleum hispanae* toepast, de genezing dan niet aan de natuur doch aan de artsenij wordt toegeschreven, aangezien zij namelijk niet ongerijmd aan de helende zalf kan worden toegeschreven, vandaar dat zulks uit de gronden van het tegendeel die ten dele door mij weerlegd zijn geworden en ten dele verder weerlegd moeten worden, helder blijkt. Ik ga er evenwel vanuit, dat de muskus[134], de mummie en dergelijke, die van mensen komt, ter bereiding van deze zalf noodwendig vereist wordt, aangezien de patiënt met deze dingen een zeer precieze vereniging heeft, en zich in de mens en zijn ledematen een hemelse warmte bevindt, die de voornaamste oorzaak is van alle doen en wezen, en een gans wonderbare en waarlijk hemelse kracht heeft, zoals zulks vanuit Aristoteles en Plato duidelijk is, welke mening ook Hippocrates huldigt, die in '*Lib. de Princip.*' aldus zegt: Het dunkt mij, dat datgene wat wij warm noemen, onsterfelijk is, en alles - zowel het huidige

[134] ["Gemösz". Vermoedelijk hetzelfde als het elders gebruikte 'Moosz'; vert.].

als het toekomstig - verstaat, ziet, hoort en weet. Net zoals echter deze warmte of geest ook in de allerkleinste geledederen van het lichaam zit, aldus verbindt ze zich met geheel haar wezen en aard daarmede met een bijzondere overeenstemming en verborgen sympathie op uiterst precieze wijze.

Het valt derhalve geenszins te verwonderen, dat de talg van de mens, diens mummie, mos en bloed, hetgeen het zaad van de warmte en levensgeest is, een nauwe verwantschap met het menselijk geslacht heeft. Hierover zal zich een wijsneus niet anders verwonderen dan wanneer een rund een lam zou verteren, of op zijn minst heeft hij er niets mee, net alsof het mij aan gronden zou ontbreken en ik het niet zou aandurven om dit te beweren, doch tot de hemelse dingen mijn toevlucht zou moeten nemen. Doch zulk een zuurkijker en hardgelovige knaap heeft geen reden om alles te verwerpen, en ik ben niemand vijandiger dan lieden die niets wil smaken, doch aan alles een hekel hebben; aan wie noch Demosthenes een genoegen doet, noch de fraaie Venus, noch de beeltenis van Jupiter op de Olympus bevalt. Want zowel alle oude als nieuwe lieden nemen als bekend aan, dat de warmte en de levensgeest afdaalt vanuit de hemel en in ons is geplaatst, en derhalve moet het geenszins in twijfel worden getrokken.

Anderen echter wenden hun inzicht en verstand aan op alle aspecten die bij deze zalf een rol spelen, en vorsen elk ervan met alle ijver na. Aangezien zij echter niet kunnen vinden, dat een ervan een dusdanige kracht heeft dat hij een wond in absentia vermag te helen, voeren zij als bezwaar aan, dat er met deze zalf niets anders dan goochelarij en een kwaadaardig voorwenden aan de orde is. Want, zeggen zij, noch het bloed van de mens, noch talg, muskus, terpentijn, lijnolie, Armeense bolus, noch al hetgeen er bij deze zalf bij komt, schijnt een dergelijke kracht te hebben. Ach kletser! Zijt ge dan zo dom, zo onervaren in de geneeskunde en zulk een vreemdeling en gast in de filosofie, dat ge niet weet dat er honderden kwesties zijn te vinden die, wanneer ze afzonderlijk beschouwd worden, noch

nut, noch enige kracht hebben, doch wanneer men ze samenvoegt een wonderbare werking hebben? Men nemen bijvoorbeeld de theriac, of, waarover men zich meer kan verwonderen, het spiesglas, in het algemeen antimonium genaamd, die op zichzelf genomen geen purgerende kracht heeft. Men neme het 'Goldglet'[135] dat, wanneer men op de naam wil letten, het lichaam veel meer verstopt. Want dit woord betekent bij de Latinisten zoveel als 'goudlijm'. Wanneer deze dingen echter dooreen gemengd worden, purgeren ze zeer sterk. Wat zullen wij over het buskruit zeggen? Iedereen weet wat dit voor een wonderbare kracht heeft, die op de donder en bliksem lijkt. Het is ook algemeen bekend, dat noch de zwavel, noch de kolen waaruit het gemaakt wordt, zulk een kracht in zich hebben. Derhalve wordt deze bewijsvoering, die aanvankelijk goed steek leek te houden, hiermede gans krachteloos en nietig.

Sommigen echter, die gemakkelijk uitgelachen kunnen worden, willen het bijgeloof van deze kwestie daaruit concluderen, aangezien voor de samenstelling ervan de muskus van een opgehangen mens wordt gebruikt. Want, zeggen zij, wanneer de werking van deze zalf natuurlijk zou zijn, dan zou de muskus van een mens die aan een ziekte gestorven is, niet minder dan die van iemand die door de strop gewurgd is, goed en heilzaam zijn. Ik hoor hieraan echter niets anders, dan een zuiver vrouwengezwets, aangezien zij over het bijgelovige ontsteld zijn, nu er iets van een gehangen mens aan te pas komt. Echter, slechts een filosoof weet, dat een mens die aan geen enkele ziekte gestorven is, veelmeer geesten in zich heeft dan diegene wiens geesten uitgeteerd zijn en door een ziekte verdreven zijn. Wanneer een opgehangen mens zeer veel geesten door de strop naar het hoofd trekt, is dit ook vol geesten en krachtige vloeistoffen. Hierdoor groeit ook de muskus daarin des te vaker en beter. Dat echter ter bereiding van een zo wonderbare zalf het kwalitatief beste gebruikt moet worden, daaraan zal niemand twijfelen.

---

135 [Lees: 'loodoxide'; vert.].

Ook wordt soms de geesten de weg naar het hoofd door de strop door iets gesperd, zodat ze in de borst en de hals moeten blijven steken, terwijl door de toegesnoerde keel slechts het bloed, doch niet de geesten, kan doordringen, hetgeen dan uit de sterke roodheid - en wanneer de strop sterk wordt aangetrokken en daardoor de geesten hoopsgewijze opstijgen uit de loodkleur - in het aangezicht blijkt.

Zo mag ook Sennartus de sympathie van het bloed, de talg en de muskus derhalve niet voor waardeloos en verdicht houden omdat bijvoorbeeld het bloed vergaat en verrot, terwijl het lichaam waaruit het gelaten wordt, weer gezond wordt, ja, reeds fris en gezond is, aangezien niet een dergelijke sympathie tussen het bloed en de mens vereist wordt, die het leven zou moeten verlengen of de gezondheid behouden, doch daartoe slechts diverse verrichtingen dienlijk zijn. Ik zal de gehele kwestie met een gelijkenis verhelderen. Het gif dat de schorpioen in de ledemaat heeft achtergelaten, heeft een zeer precieze sympathie daarmede, hetgeen blijkt uit het feit dat hij, wanneer men hem vermaalt en op de geschade plek legt, het gif uitzuigt. Niettemin heeft het de schorpioen niet geschaad, hoewel de mens door het gif gestorven zou zijn. Want men heeft nimmer gehoord dat een schorpioen tegelijk met de vergiftigde mens erin gebleven is.

Ik mag mij er echter niet om bekommeren wat de werkende kracht (*sphaera activitatis*, zoals die genoemd wordt) van deze zalf is. Want hoewel vele natuurlijke dingen hun *sphaeram activitatis*, dat wil zeggen, hun bepaalde ruimte en wijdte hebben die hun verstrooiing en afgevende kracht in zich bevatten, of die althans schijnen af te geven, zo zijn er toch nog vele andere waarvan men eigenlijk niet kan weten hoe wijd en ver hun sfeer zich uitstrekt. Of, wanneer wij het al weten, bespeuren wij dat ze verdergaan en vrijwel onomschreven zijn. En wat menen wij dat de magneet, of veelmeer de ster waardoor de magneet wordt aangetrokken, voor een werkende kracht (*sphaeram activitatis*) heeft? Eveneens wat voor een kracht de

zon, de maan en het ganse firmament doet verlichten en onze lichamen zo menigerlei eigenschappen doet aanhangen? De zon reikt van een vrijwel oneindige afstand tot aan de aarde, en zou ook nog verder reiken wanneer de aarde er nog verder vanaf stond. Wanneer de maan in volle schijn staat, in nieuw licht, eerste en laatste kwartier staat, deelt hij zijn werking zowel uit aan een Egyptenaar, Pers, Indiër en andere oriëntaalse volkeren, als jegens de Fransen, Duitsers, Noren en de overige bij de uiterste ondergang en het noorden wonende naties. Het vuur verbandt het hout wanneer het dat beroert; verwarmt de mens wanneer hij er dichtbij is; verlicht de lucht die er ver vandaan is. Ja, het verbrandt dikwijls iets van verre, aangezien het de wortel van het kruid, *aproxeos*[136] van veraf aansteekt en zijn kracht verder uitstrekt dan de gewone man meent. Op zulk een wijze, zou iemand willen zeggen, zullen alle filosofen niet meer gelden wanneer men het erop wil houden dat aan geen enkel ding zijn werkende kracht (*sphaera activitatis*) is toebedeeld. Dit kan ik van mijn kant goed laten geschieden, aangezien hun mening niet op vaste grond berust. Het valt echter in het geheel niet te vrezen, aangezien die[137] goed gegrond is, hetgeen eenieder gemakkelijk kan zien die de kwestie iets dieper wil onderzoeken. Hun[138] werkende kracht wordt door hen aan een zekere en omschreven maat gebonden, waarin ik het echter niet met hen eens ben. Doch één ding is zeker, dat alle werkende dingen een kracht afgeven. Waar naartoe evenwel en hoe ver die zich uitstrekt, kunnen wij dikwijls niet weten, terwijl wij menen dat die in een enger bereik begrepen is dan feitelijk voor hem geldt. Want wat voor een werkende kracht (*sphaeram activitatis*) kan een mens hebben die de neus van iemand anders, ook wanneer die ver van hem weg is, fris behoudt? En een Apulische spin, die zijn gif in het daardoor aangestoken ledemaat opslaat? Of een moerbei of kers, die zijn gedaante op

[136] [Onduidelijk; vert.].
[137] [Bedoeld is: de werkende kracht; vert.].
[138] [Bedoeld is: van ieder ding; vert.].

wonderbare wijze bij de mens verandert? En door welke kracht is een hond in Frankrijk naar Welschland gelopen? Want men zegt, dat een hond zijn baasje die uit Gallia Lugdunensis naar Italië gereisd is, via een zeer verre, dwaalachtige en kromme weg na verloop van vele dagen nagelopen is, en deze bereikt heeft. Iemand zou echter hetgeen ik over een hond gezegd heb, voor een verzinsel kunnen houden, aangezien ik het slechts van horen zeggen heb. Wil derhalve na deze een gans waarachtige geschiedenis aanhoren die zich bij de mijnen heeft toegedragen. Toen mijn lijfelijke broeder zijn terugweg uit Rome weer naar Spoleto nam, was zijn huishond begonnen te blaffen, en tegen zijn gewoonte in, in het ganse huis jammerlijk te huilen, en dit een lange tijd voordat hij eenmaal thuis was gekomen. Ja, hij liep op-en-neer, heen-en-weer. Uiteindelijk duurde de tijd hem te lang en toen men de huisdeur opende, sprong hij dadelijk naar buiten en liep zijn baasje een lange weg tegemoet. Deze hond, hetgeen naar waarheid nog wonderbaarlijker is, is vanaf de dag dat mijn broeder een reis van Spoleto naar Rome heeft ondernomen, zeer treurig en stil geworden, voor de mensen gevlucht. Hij lag in een hoek, sliep vrijwel aaneengesloten en wilde ook vrijwel niets eten. Zodra hij zich echter van Rome op weg had begeven naar Spoleto, is de hond van stond af aan wederom lustig geworden, is begonnen om monterder te worden en te eten zoals voorheen. Men moet hierbij evenwel niet denken, alsof dit slechts eenmaal en toevallig aldus geschied is, aangezien hij het iedere keer, zo vaak als mijn broeder deze reis deed en wederom terug is gereisd, aldus gedaan heeft. Ja, al zijn mensen thuis leidden eruit af, dat hij spoedig weer zou terugkomen en reeds op de terugreis moest zijn, aangezien de hond wederom zo lustig was geworden en zich jegens iedereen zo vriendelijk opstelde. Zo stoot ook hetgeen ik onlangs van de voortreffelijke dichter Francisco Stelluto gehoord heb, de zekere uitvlucht om. Want toen een kat van Aesio uit het kapucijnerklooster naar het andere - dat ook bij hen hoort, en twaalfduizend passen daarvan verwijderd was - in een zak is

weggedragen, is hij over een zeer ruwe en onbekend weg dwars over het veld diezelfde dag weer teruggelopen. Wat meent dan nu Sennert[139] (want deze, als de scherpste en ergste vijand van de wapenzalf, daag ik uit) wat zich bij deze kat, die een zo verre weg wederom teruggelopen is, voor een krachtige uitstroming kan hebben bevonden, zoals ook bij mijn broeder, toen hij nauwelijks een voet buiten de stad had gezet. Wat meent hij wel, wat de beer voor een werkende kracht (*sphaeram activitatis*) heeft, die de berentalg in een schaal doet bewegen; of een haas die zijn haar op de zachte kin van een jong kind heeft gezet? Of een wijndruif, die de wijn in het vat en het litteken bij een mens beweegt? Of een granaatappel, die de nek van een vrouw, en rode wijn, die de zin van een man zo gezwind en ogenschijnlijk verandert? Of de aardbei, die op de aardbei op het vlees een ongelofelijke kracht overbrengt? Is dan alles nietig en vergeefs wat men in het algemeen over een bijzondere, zeker werkende kracht (*sphaera activitatis*) beweert?

Vandaar dat ik weinig moeite heb met hetgeen Sennert[140] over deze artsenij, wanneer die in een bus bewaard is, aanvoert. Want hoewel men zich er zeer over moet verwonderen dat deze zalf, waarmede het geweer dat men in een kist of ergens anders bewaart, verbonden is (want het aangestreken geweer moet in een kast worden opgesloten, opdat er geen lucht bijkomt; anders zou de wond niet weinig schade daardoor lijden) zijn kracht op een wond ver weg overbrengt, namelijk doordat hij door de kast, de wanden, berg en dal en alles wat daartussen is, dringt, en zich in de woning van de gewonde, de verbanden en uiteindelijk de gewonde ledemaat zelf binnendringt; hoewel nu dit, zeg ik, gans wonderbaar is, en het het aanzien heeft dat deze zalf zulks geenszins zou kunnen doen, dan is het toch nog wonderbaarlijker, dat de hemelpolen of de magnetische sterren

[139] ["Sennartus". Bedoeld zal zijn: professor Daniel Sennert, 1572-1637, arts, deskundige op het gebied van de alchemie. Pionier van de atoomtheorie; vert.].
[140] ["Sennertus". Idem; vert.].

of bergen die onder de hemelpolen liggen, zoals de geleerden die heden ten dage bedacht hebben, een wonderbare kracht aan de magneet van een schier oneindige afstand over onzeggelijk grote bergen en diepe dalen toezenden, terwijl hij nu niet door de lucht verstrooid wordt, of verhinderd wordt dat hij tot de magneet kan komen. Zo is het ook geen wonder dat de werking van deze zalf uit de bus zich tot in de wonden uitstrekt en niet door de lucht of wind verstrooid wordt, noch door de wanden van hoge bergen en verafgelegen dalen daarvan verhinderd wordt.

Bovendien wordt deze artsenij in twijfel getrokken omdat ze niet altijd helpt, noch alle wonden heelt. Derhalve kan het geschieden dat wanneer door middel van deze artsenij een wond geheeld wordt, de genezing niet aan de zalf zelf, doch aan de natuur, als de genezeres van alle ziekten, moet worden toegeschreven. Voornamelijk omdat zulk een genezing der wonden, die merendeels uit het dichtgroeien bestaat, enkel en alleen een werk der natuur is, en de wondarts slechts de hindernis daarvan uit de weg ruimt. Wanneer ik echter mijn mening hierover zou zeggen, helpt dit bewijs Sennert in het geheel niet, doch slaat hij zich met zijn eigen zwaard. Want ook al wordt een wond met de wondzalf of met een andere pleister geheeld, dan is en blijft toch de natuur altijd de genezeres van de ziekte, terwijl de genezing der wonden, zoals gezegd is, meestendeels uit het samengroeien bestaat, hetgeen slechts de natuur kan. Derhalve zou de mens, wanneer de kwestie zich zo toedroeg, alle artsenijen als onnuttig en vergeefs verwerpen, en de genezing van een wond enkel en alleen aan de natuur toeschrijven. De wapenzalf verricht al datgene wat anders eeniedere wondpleister doet, doch met dit onderscheid dat gene zonder, en deze met pijn; gene op afstand, deze hier ter plekke; gene op een wonderbare, deze op een algemene wijze heelt.

Verder wordt beweerd, dat aangezien tot genezing der wonden een veelvoudige werking behoort, zoals reiniging, ettering, uitdrijving van het vuil en wondhechting, zulks niet door de

wapenzalf alleen kan worden verricht. Doch deze bewering is nietig en louter fabelwerk. Het is namelijk bekend, dat er nog vele andere artsenijen, zoals de balsem van de groothertog van Florence, dit alles uitrichten en volbrengen. Zo wordt ook niet alleen in Welschland en Spanje, doch ook in Frankrijk, Neder- en Duitsland dikwijls enkel en alleen de *oleum hispanae* ter genezing van de wonden zo nu en dan gebruikt. Te Rome is de kostelijke balsem, als een alle andere overtreffende wondartsenij, zoals zulks de ervarenste wondartsen eenstemmig betuigen, zeer beroemd, die is toebereid door de voortreffelijke chemicus en zeer ervaren kruidenkundige van de vrome vorst en kardinaal Franciscus Barberini, Tobias, welke enkel en alleen datgene uitricht wat anders door vele andere wondartsenijen geschiedt, doordat hij reinigt, rijp maakt, uitdrijft, vers vlees opbouwt en dat wederom tezamen doet groeien.

Bovendien zijn er ook bij de wapenzalf elementen die etter samentrekken, de huid opbouwen[141] en andere noodwendige elementen. Tot slot worden dikwijls niet-gemene wonden enkel en alleen door hechten genezen, hetgeen, daar men niets wat reinigt, rijp maakt en samentrekt daartoe nodig heeft, derhalve niet als onnuttig moet worden verworpen. Sennert mag zijn bewijs zo keren en wenden als hij wil, zo zal hij toch daarmede niet kunnen opkomen, doch als een buis zijn waaruit men geen speer kan maken.

In elk geval worden wij niet in het minst verward, zoals Sennert, door de ongelijkheid van de verwonde ledematen, en wordt de zalf niet onkrachtig gemaakt, want hoewel deze hooggeleerde man tegenwerpt dat vlees, zenuwen en de huid van een verschillend temperament zijn en derhalve ook verschillende artsenijen nodig schijnen te hebben, zo geneest toch zowel de balsem van de kardinaal Barberini, als van de groothertog van Florence, alsook de *oleum hispanae* en nog vele andere uiteenlopende dingen, zowel lichaamsledematen als wonden. Vandaar dat hoewel de verwondingen niet gelijk zijn,

---

[141] ["Fleisch zielende". Onduidelijk; vert.].

ze daarom nog niet verschillende artsenijen nodig hebben. Derhalve kan met de ene wapenzalf net zo goed als met de *oleo hispanae* diverse levensledematen die niet hetzelfde temperament hebben, geholpen worden.

Het is evenwel de vraag (hetgeen Sennerts tiende bewijs is), of - wanneer iemand opeens op verschillende plekken met verschillende wapens verwond is geworden - het genoeg is wanneer men slechts een geweer inzalft, en of daardoor alle wonden de kracht daarvan ondervinden. Of wanneer men ieder geweer afzonderlijk moet zalven, of dan ieder zijn uitwerking heeft; en of de genezing moet geschieden met het geweer waarmede de wond gehouwen is. Hierop geeft Sennert als antwoord, dat het niet uitmaakt of men slechts het ene of meer geweren zalft. Deze zalf doet immers het zijne bij de wonden, want het bloed dat uit een of meer wonden aan een of meer geweren is blijven hangen, is een en hetzelfde bloed en heeft ook één verwantschap en sympathie met deze of gene wond. Derhalve kan een enkele druppel die op een geweer is blijven staan, de kracht van de zalf op alle andere verwonde ledematen overbrengen. De medicamenten namelijk die door een verborgen kracht en sympathie hun uitwerking hebben, moeten niet allen qua hun kwantiteit en grootte, doch het allermeest qua kwaliteit en gesteldheid beoordeeld worden.

Over hetgeen echter dat Sennert verder over deze zalf, wanneer die in een bus is, zegt, kan ik mij derhalve niet genoegzaam verwonderen, aangezien hem de onvermogendheid van deze zalf bevreemdt, wanneer die in een bus bewaard is. Want, zegt hij, wanneer deze zalf waarmede het geweer bestreken wordt, door zijn sympathie een wond geneest, dan zou hij die ook kunnen genezen wanneer het geweer er niet mee bestreken is en slechts in de bus is, omdat hij zijn sympathie langs de ene of andere weg jegens de wond heeft. Doch wanneer deze zalf in een bus bewaard wordt, heelt hij de wonden geenszins, nu hij daarmede geen gelijkmatigheid en verwantschap heeft en derhalve zijn werking jegens die niet kan

doen. Daarom is hij in de bus ook voor niets nuttig. Wanneer men echter het bloed of de bloedige degen ermede bestrijkt, deelt hij van meet af aan zijn heilzame kracht en werking aan de wond mede.

Dat echter het bloed, door middel waarvan de kracht van deze zalf vanuit de degen in de wond komt, dun zou moeten uitlopen en zich altijd opsplitsen, is hetzij niet noodwendig, of - aangezien Sennert beweert dat het zo is - hoef ik niet te verklaren hoe dit zou moeten toegaan. Want net zoals de dingen die van verre, zoals hiervoor vermeld werd, hun uitwerking hebben en zulks door een verborgen kracht doen, zo geschiedt het op een verborgen wijze. En hoewel wij uit ervaring weten dat ze werken, kunnen wij toch niet weten hoe en op welke wijze ze werken. Wie echter meent dat hij alles kan weten, legt hierdoor zijn onwetendheid merkbaar aan den dag. Want de menselijke kennis is slechts een enkel inbeelden. En diegene filosofeert het beste, die de fijnste inbeelding heeft en de kwesties overdenkt die onder de schijn der waarheid ons verstand in beslag nemen of, beter gezegd, het bespotten. Ach, waarom zouden wij lang begeren om feitelijk de dingen te kennen waarvan de natuur, zoals Democritus zegt, de waarheid verborgen en in eeuwige duisternis gehouden wil hebben? Terwijl wij toch datgene wat wij dagelijks in handen hebben, met onze ogen zien en met alle zintuigen begrijpen, op geen enkele wijze of manier kunnen kennen. Daarvan kan het papaver-zaad, de heliotroop[142], de azijn en vele andere dingen mij een getuigenis geven, want hoewel de geleerden zowel oude als nieuwe, zich hevig hebben ingespannen om de aard en eigenschap daarvan te doorgronden, zo is toch daarover niets juists of bestendigs geconcludeerd geworden. Wij planten de heliotroop, zien hem groeien, betasten hem met onze handen, beproeven hem door de geur en smaak, en wanneer hij groot en verdord is, laten wij hem met alle ijver en op chemische wijze

[142] ["Wegewart", plant die zich naar de zon wendt; *cichorium intybus L*; vert.].

toetsen. Desalniettemin weten wij feitelijk nog niet of hij van warme of koude aard[143] is. Wat moet ik over papaver-zaad zeggen, waarvan sommigen beweren, ja, zelfs bezweren, dat hij in de hoogste graad koud is, terwijl anderen zeggen dat hij warm is. Waarbij de vraag zich kennelijk niet richt op de geheime en in de natuur verborgen eigenschappen van het papaver-zaad, doch slechts op de koude en warmte die men gemeenlijk met de uiterlijke zintuigen kan vatten en het allergemakkelijkst kan onderkennen. Zo is ook de strijd niet van een geringe en onkenbare, doch van de allerhoogste graad, aangezien sommigen ervan uitgaan dat hij zeer koud, anderen echter, dat hij zeer warm is. En iedere partij staat erop, waarover men zich kan verwonderen of veelmeer kan lachen, dat hun mening de beste is, en zij willen ook de grootste zeurpieten en eigenzinnigste koppen ertoe overhalen. Wat moet ik over de lucht zeggen? Waarvan sommigen menen dat ze warm is, sommigen koud, sommigen vochtig, en sommigen droog. Ja, opdat er geen gebrek is aan onnuttig gezwets, beweren sommigen zonder schaamte dat hij noch koud, noch warm is; noch vochtig, noch droog, doch zonder enige eigenschap is. Zulke filosofen zijn wij (ik bedien mij hier van het woord van Cicero), dat wij ook onder de smeden zouden kunnen wonen. Het blijft er dus bij, dat de kennis van de mens niets anders dan louter inbeelding is, en dat diegene de grootste filosoof is, die de beste invallen heeft. Wie derhalve begeert te weten op welke wijze het bloed waarmede het kleed of het geweer besproeid is geworden, de kracht van deze zalf in de wond brengt, en daarbij vraagt of die in kleine partjes verdeeld wordt en of hij zich overal uitbreidt, en of hij zich zo wijd en zijd uitstrekt dat hij een wond, al is hij daar nog zover vandaan, kan genezen; deze, zeg ik, zou hetzij goed acht slaan op het gif van de spin tarantula, of de uit een andere huid aangezette neus, en mij dan zeggen, hoe en in welke gedaante een heilzame

[143] [Vermoedelijk duidend op de indeling door Galenus, 129-199 n.Chr., Grieks geneesheer; vert.].

kracht van een mens een zeer verre weg naar de gebeten mens of de wederom aangezette neus uitgaat; of hij in kleine stukjes wordt opgelost, en of hij overal uitstroomt. En ook wat de gestekte uien of het knoflook, de uitgeslagen wijnranken en druiven, kersen-, moerbei- granaat- en andere door mij hiervoor benoemde bomen voor een gemeenschap met de vrucht in het moederlichaam hebben, en hoe ze het litteken veranderen. Ik wil dat iemand mij dit alles duidelijk uitlegt, dan zal ik hem tot een groot profeet uitroepen.

Of evenwel de zalf wanneer een wond zelf en niet het geweer ermede verbonden wordt, deze wond heelt, kan ik, aangezien ik het niet ervaren heb, niet met zekerheid zeggen. Zo weet ook Sennert het niet vanuit ervaring. Alleen, zegt hij, wanneer die een wond heelt, mits de degen ermede verbonden wordt, dan zou die deze, wanneer men die ermede verbindt, des te eerder kunnen helen, hetgeen dan wellicht goed zijn kan. Want wanneer de vitriool op bijzondere en geheime wijze is toebereid, en op de gewonde ledemaat of het bloedige doek gestrooid wordt, stolt het bloed en heelt de wond. Wanneer echter de zalf slechts op afstand heelt, moet zulks, wanneer hij voorligt op de algemene wondartsenij, aan zijn voortreffelijkheid worden toegeschreven.

Hij heelt echter niet alleen wanneer slechts de bloedige degen, doch ook wanneer al het andere, hetzij hout, doek, leder en dergelijke, die bebloed zijn geworden, daarmede bestreken wordt, zoals ik mij door gans geloofwaardige personen, die het zelf gezien hebben, heb laten berichten, aangezien in Pünten en Zwitserland de zalf bij alle bloedige voorwerpen heilzaam gebruikt wordt. Daarom handelt Sennert tegen de ervaring, wanneer hij zegt: Wanneer door middel van het bloed de heilzame kracht van deze zalf in de wond komt, waarom zou die dan door andere dingen waarop het bloed uit de wond dikwijls hoopsgewijze loopt, dat niet ook kunnen doen, terwijl wij toch zien dat zulks niet geschiedt.

Dat men evenwel zegt dat het bijgeloof van deze zalf valt af te lezen uit het feit dat wanneer de wond gehouwen is, men de degen vanaf de snede tegen de rug moet zalven, doch wanneer hij gestoken is, men onder de spits zou moeten aanvangen, daardoor laat ik mij geheel en al niet hinderen. Deze lieden treffen het ook niet zo sterk als zij zich wel inbeelden. Want hier is niet zozeer de vraag of deze genezing natuurlijk is, als wel of ze natuurlijk kan zijn. Ik geef weliswaar gaarne toe, dat de boze vijand, zoals in andere dingen, zich ook hier zou kunnen inmengen (want hij voegt ons maar al te vaak op onschuldige wijze leed toe, bedriegt ons, wanneer wij daar het minst op bedacht zijn en bedondert de simpelen), doch het is mijn mening, dat de natuur dergelijke wonderen best uit haar eigen krachten zou kunnen doen, aangezien ze nog grotere of dezelfde verricht. Terwijl degenen die menen dat deze zalf een werk der natuur is, de natuur ervan beschuldigen dat ze te zwak is om zulks in het werk te stellen. Bovendien is het bekend, dat deze zalf helpt, ongeacht op welke wijze hij voor de wond gebruikt wordt. Degenen echter die zeggen dat men daarbij een bijzondere manier en wijze in acht moet nemen, doen het, opdat zij de kunst en derhalve de zalf een des te groter aanzien bereiden. Een soortgelijke gesteldheid gaat ook op met hen, die beweren dat men de zalf bij bepaalde tekens en samenlopen van diverse planeten moet maken. Maar al neemt men het in acht of niet, zo zal het toch een kostelijke zalf zijn, wanneer die maar zo toebereid wordt, dat hij een sympathie en vereniging met de wond heeft.

Verder lacht onze tegenstander onze lichtgelovigheid uit, omdat wij zo dom en simpel zijn en dingen geloven die niet grondig bewezen kunnen worden. Want, spreken zij, wij moeten bewijzen dat de werking van deze zalf natuurlijk is. Wij evenwel zeggen daar nee op, want wat heeft deze zalf veel bewijzen nodig, als ze door de ervaring zijn vastgesteld? Wij zien immers met ogen dat men door deze zalf gezond wordt, al gebruikt men geen bijzondere ceremonies of enkele woorden

daartoe waarmede men voorgeeft met de duivel onder één hoedje te spelen. Ja, in tegendeel vragen wij God, hetgeen gewis eeniedere rechtschapen christen moet doen, dat Hij de list en slechtheid van de duivel er ver van wil verdrijven. Dat het ook van allen die deze zalf willen gebruiken, moge geschieden, dat vermaan, raad, bid en smeek ik. Wij geloven dus niet zonder reden dat de genezing uit zijn kracht voortkomt. Is men echter van mening dat de duivel op achterbakse wijze er iets aan toevoegt, dan moeten zij zulks met verstand bewijzen. Wij op onze beurt echter, begeren in het geheel niet zo slim en wijsneuzig te zijn.

Het tegendeel houdt echter verder aan, en stelt ons de opmerking voor van Hildanus XXV in de derde eeuw, waarvan de titel luidt: "Over het ongelukkige verloop van de wapenzalf", alwaar deze woorden te vinden zijn: Wat deze mij voor een ontwerp van het instrument heeft gestuurd, kan ik niet goed begrijpen, vandaar dat ik verzoek om mij een uitvoerige verklaring te doen toekomen. Voor het overige weet ik hem niets bijzonders te schrijven. Opdat echter de brief niet leeg is, zal ik het verloop van het ongelukkige gevolg van de wapenzalf mede invoegen. Nadat de edele, eervolle en deugdzame vrouw Anna Sidonia Bramserin uit Rodesheim, de huisvrouw van de weledelgestrenge heer Herman van Cronberg, welverdiende ambtsdrager te Loor am Main-Strom, een jonge en goedgevormde matrone, een maand geleden gelukkig is bevallen, heeft het zich toegedragen, ik weet niet door welk een ongeval, dat zij de tiende dag na de geboorte aan de linkerborst, tegen het borstbeen, gewond is geraakt. Hoewel nu de wond niet zo heel diep is geweest, heeft hij toch sterk gebloed. Nadat evenwel de barbier het bloed gestelpt had, heeft men niet de wond, doch het mes waarmede de verwonding geschied was, iedere dag met passende ijver verbonden, waardoor de wond zeer spoedig, en naar het scheen tamelijk fortuinlijk en vrijwel zonder pijn, geheeld is. Wat geschiedt echter? Nauwelijks was er een stukje huid overheen gegroeid, of zij kreeg grote pijn inwendig in haar

borst, met een hevige koorts, lenden- en hoofdpijn. Kort daarop is de borst gezwollen en hard geworden, en heeft zij niet alleen daaraan, doch ook in de nek en het schouderblad, ja, zelfs aan de gehele zijde ondragelijke pijn ondervonden. Hoewel nu de barbier, die men ondertussen had laten halen, alle mogelijke ijver heeft aangewend, hebben toch allerhande kwade toevallen van dag tot dag de overhand genomen. Nadat ik er ten slotte ook bijgeroepen ben en naar haar toe ben gekomen in Oppenheim, heb ik bevonden dat de borst bovenmate gezwollen en geheel hard was. En zij had buitengewoon grote pijn en steken, benevens een doorlopende koorts. Het litteken van de vorige vergroeiing kon men nauwelijks waarnemen. Rond de vergroeiing was de huid bleekgeel, doch zo zacht, dat men de daarin stekende etter gemakkelijk kon voelen. Ik gaf daarom de raad om het gezwel open te snijden. Aangezien de patiënte en de omstanders dat ook inwilligden, heb ik het met een krom en hierbij afgescheurd mesje[144] geopend, waaruit dan zeer veel etter is gekomen en wel met veel kracht. Daardoor is de pijn spoedig afgenomen, en ook zijn de andere verstoringen, namelijk de koorts, misselijkheid[145], de hoofd-, nek- en schouderpijn, alsook het voortdurend waken en de onrust langzamerhand opgehouden. En de nacht daarop heeft zij in elk geval rust gehad. Vanaf die tijd heeft de wond sterk geëtterd en is de hardheid gaandeweg verdwenen. Intussen echter is de borst op twee andere plekken niet ver van het litteken uit zichzelf opengebroken, doch alles is zo gesteld, dat ik hoop dat zij spoedig wederom haar volledige gezondheid zal verkrijgen. Tot hier Hildanus. Waaruit dan sommigen menen dat de waardeloosheid en blijkbare fout van deze zalf genoegzaam te merken is. Doch het dunkt mij, dat dezen het zo doen als degenen die geen koren hebben, en zich met gras[146] moeten behelpen. Aangezien het hun namelijk aan bewijsstukken en

---

[144] [Onduidelijk; vert.].
[145] ["Unwill"; vert.].
[146] ["Lülch"; vert.].

goede gronden ontbreekt, willen zij zich met ijdel gesnap weren. Wie weet niet, dat ook de allerbeste en kostelijkste artsenijen er dikwijls naast grijpen, en het niet altijd in de handen van de artsen ligt dat de zieke geneest?

Non est in medico, semper relevatur ut aeger.[147]

Wie is zich er niet van bewust, dat zo nu en dan de ene ziekte uit de andere ontstaat? Dat echter de wonden van deze vrouwen door de wapenzalf geheeld zijn, betuigt immers Hildanus zelf. En hoewel er een andere onpasselijkheid uit kan voortgroeien, volgt daaruit niet, dat de eerste niet door de wapenzelf genezen is. Ja, aangezien die wellicht zo gewind deze verdreven heeft, is er een nieuwe in diens plaats uit voortgekomen? Waaruit dan veelmeer de voortreffelijkheid en niet geringe kracht van de wapenzalf, die zo gezwind geneest, moet worden erkend, dan zijn waardeloosheid en ondeugdelijkheid. Ik zal de kwestie door een voorbeeld duidelijker bewijzen. Wanneer men de vitriool tegen de neus houdt, stelpt hij het bloed van meet af aan, waaruit - wanneer de kracht van het bloed in de hersenen slaat - waanzinnigheid kan ontstaan. Zou dan daarom de vitriool een ondeugdelijk en onnuttig middel zijn om het bloed te stelpen? Geenszins, doch het blijft erbij dat hij zeer krachtig en voortreffelijk is. Wie nu dit observeert, zal gemakkelijk merken hoe vergeefs hij zich met de aanmerking van Hildanus behelpt.

Uiteindelijk zijn sommigen van mening, dat het niet mogelijk kan zijn dat een klein beetje van deze zalf, waarmede het doek of de degen bestreken is, zoveel kracht kan hebben om een gevaarlijke schade te helen. Ik zou echter van de vijanden van deze zalf gaarne vernemen, of datgene wat uitgaat van de beide oogappels van een Scythische vrouw, die met het zuivere aankijken van een mens doodt, iets groots en in zijn mate verreikends is? Zou dan derhalve, aangezien wij het noch met onze zintuigen, noch gedachten kunnen begrijpen, zulks een bijgeloof zijn?

[147] ['Er is niets in de arts dat altijd goed is voor de patiënt'; vert.].

Zou men ook wel (waarmede ik dit niet om hun benepenheid, doch zuiver om het grote wonderwerk te bewijzen, toevoeg, aangezien wij niet weten door wat voor een kracht de beide hemelse engelen, of de magnetische sterren en bergen de magneet, en de magneet het ijzer aantrekt) [148] zulks aan de boze geesten toebemeten? Dat de Parasinische aarde in Chersoneso Taurica alle wonden geneest; of het kruid, de zonnewende genaamd, op één enkele dag, wanneer die namelijk het langste is, opkomt, groot wordt, veroudert en verwelkt: is dat derhalve door de hulp van de duivel geschied? Of omdat de dichte en harde steen van seleniet met de maan af- en toeneemt; of de turkoois bleek wordt, wanneer degene die hem draagt, onpasselijk wordt, of die wanneer hem anderszins een gevaar te wachten staat, zijn kleur verandert? Of moet, omdat de laurierboom, vijgenboom, witte wijnstok, de huid van een zeehond en de huid van het hyenadier voor de donder behoeden en het allergrootste geweld door hun kracht verdrijven, derhalve de duivel mee in het spel zijn? Of is er een bijgelovige kunst uit de hel bijgehaald, omdat een pauk met een wolfshuid veroorzaakt dat men een andere, die met een schaapsvel overtrokken is, niet zo luid hoort? Doch gesteld, dat het meeste fabelwerk en dromen zijn, wat zullen wij dan over de vis remora zeggen, die een zo wonderbare en machtige kracht heeft en die - zoals reeds hiervoor vermeld werd - in de hevigste storm en onweer een zo groot geweld weerstaat en de schepen ophoudt, hetgeen toch noch een scheepszeil, noch de grootste en zwaarste ankers vermogen te doen?

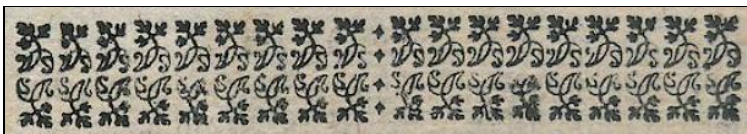
Hierbij vraag ik, wat er dan van dit kleine visje voor een kracht uitgaat, die de machtige loop van het schip remt? En wat voor een kracht van een andere, indiaanse vis die, zoals ook hiervoor vermeld is, een schip in volle loop ophoudt en doet stilstaan, en het ook terugdrijft, al blaast de wind nog zozeer in de zeilen en wordt door de roeren nog zo hard getrokken?

[148] [Het sluithaakje ontbreekt, maar is vermoedelijk hier bedoeld; vert.].

Gewis, iedereen moet over dit grote wonderwerk veelmeer verbaasd zijn, dan dat hij het grondig zou moeten verklaren en uitleggen.

Aangezien derhalve het verstand, noch de ervaring leert, dat deze zalf zijn werking aan de duivel ontleent, en aangezien ook zowel de natuur als de kunst net zulke wonderbare, of nog wonderbaarlijker dingen in het algemeen zo nu en dan te werk stelt, zo hebben wij geen reden om ons als onachtzame, luie en geleerde filosofen op de geest te beroepen. Derhalve dunkt mij wegens de hiervoor aangevoerde gronden, dat de wapenzalf tot die dingen geteld moet worden, welke goed kunnen geschieden en in het algemeen voor mogelijk gehouden worden. In het geval echter genoemde gronden niet sterk genoeg mochten zijn, geef ik ronduit en zonder schaamte toe, dat deze mening en veronderstelling ook geen bestand of grond heeft. Ja, ik wil hiermede naar oud gebruik openlijk betuigd hebben, dat hetgeen de heilige christelijke leraren voor geldig en aanvaard houden, ook in mijn verhandeling enkel en alleen als geldig en aanvaard moeten worden gehouden.

Hoe het
sympathie-poeder
voor
allerhande wonden en steken
in de zij te maken.

Recept. Romeinse of Cyprische vitriool, gummi tragant, van het ene net zoveel als van het andere. Doe elk apart, vermaal het. Het moet echter niet in een ijzeren of andere metalen mortel kleingemaakt worden, doch in hout of steen, opdat het niets van het metaal aantrekt. Wanneer nu alles zuiver verpulverd is en door een zeefje is gedreven, moet men beide poeders en wel elk afzonderlijk op een karton doen, dat aan alle zijden dichtgeslagen moet zijn en - wanneer de zon in Leeuw gaat, hetgeen geschiedt op de 13e juli - in de zon zetten, zodra men al over zon kan beschikken. Men laat het daarin tot aan de avond staan en roert het vaak met de hand rond, zodat het zowel beneden als boven destilleert[149]. Wanneer echter regenweer invalt, moet men beide poeders in de droogte brengen, anders bederft het erdoor. Het moet ook overnacht op een oord bewaard blijven waar er geen vochtigheid bijkomt. Wanneer nu de vier weken voorbij zijn, neemt men eerst iets van het vitrioolpoeder en bewaart het. Daarna weegt men het vitrioolpoeder en neemt daarvan hetzelfde gewicht als van de gummi tragant en mengt beide poeders door elkander. Deze vermenging moet geschieden vier weken daarna, namelijk op de dag wanneer de zon in Maagd gaat, hetgeen geschiedt op de 13e augustus. Berg

[149] [Onduidelijk. De poeders staan droog opgesteld; vert.].

dit poeder op in een schoon houten vaatwerk of een doos op een plek waar het niet te koud en niet te warm is. Dit is een zeer kostelijk poeder. Wanneer iemand verwond wordt, neemt men slechts een schoon doekje en laat het bloed daarop komen. Op zulk bloed op het doekje strooit men het poeder, wikkelt het samen en stopt het in de broekzak, waar het in een gematigde temperatuur wordt gehouden; niet te warm en niet te koud. Want zoals het doekje is, zo gaat het met de gewonde. Is het doekje in de koude, dan heeft de gewonde ook een sterke koude; is het doekje in de hitte, dan heeft de gewonde ook een sterke hitte. En men mag beslist geen pleister op de wonde leggen, behalve dat men 's morgens en 's avonds de wond met een schoon doekje bedekt, dat er 's avonds opgelegd is en er 's morgens afgedaan wordt. Men strooit dan vers poeder op de vochtigheid van het doekje, en legt er weer een vers doekje overheen. Zo gaat men te werk tegen de avond met dat wat 's morgens opgelegd wordt, en stopt steeds het bestrooide doekje in de broekzak. En wanneer de wondmaterie, of *salvo honore*[150] etter zou vormen, gaat men er mee aan de slag zoals tevoren. Wanneer de wond geheeld is, hetgeen in korte tijd geschiedt, werpt men de doekjes tezamen in een stromend water. Wie echter de doekjes niet gaarne bij zich draagt, kan ze op een plek die niet te koud en ook niet te warm is, bewaren. Zolang nu de wond vloeiend of bloederig blijft, moet men dagelijks met het krabben van het doekje voortgaan. Wanneer hij echter begint op te drogen en niet meer zweet, laat men het gewoon achterwege. Dit poeder geneest ook alle vloeiende schades, wanneer men er op die wijze mee omgaat. Dit poeder is ook een prima middel wanneer bij een zieke een hoge temperatuur is die niet verminderd kan worden. En wanneer men de patiënt aderlaat, maakt men een doekje nat met het bloed, wikkelt het tezamen en legt het op een koele plek in de kelder. Spoedig daarop zal de hitte de patiënt verlaten. Wanneer men eerst van de vitriool iets neemt, voordat het gemengd wordt, is het bovengenoemde

[150] ['Met behoud van eer'. Onduidelijk in dit verband; vert.].

poeder een uitstekend middel tegen steken in de zij, wanneer men dit poeder ter grootte van een erwt in een sambucusbloesemwater[151] ingeeft bij een patiënt die steken in de zij heeft, en hem daarop laat zweten. Het is een uitstekend goed. Mocht echter de patiënt zelf kunnen lopen en zich bewegen, zou dat des te beter zijn. Dit poeder is vaak vanwege zijn uitstekende en wonderlijke kracht zeer duur verkocht, waarvan in het werk melding is gedaan.

E I N D E.

[151] ["Holder-Blüt-Wasser"; vert.].